

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

અલોકે નાથ દત્તા અને અન્ય

વિ.

પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય

ડિસેમ્બર ૧૨, ૨૦૦૬

[એસ.બી. સિન્હા અને દલવીર ભંડારી, ન્યાયમૂર્તિઓ]

દંડ સંહિતા, ૧૮૬૦:

ધારા ૧૨૦બી/૩૦૨ અને ૨૦૧/૩૪--ષડ્યંત્ર અને હત્યા-ફરિયાદ પક્ષનો ચાર આરોપીઓ વિરુદ્ધનો કેસ પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા પર આધારિત-બીજો આરોપી પ્રથમ આરોપીના ભાઈ તરીકે ખોટી ઓળખ આપી મિલકતના વેચાણ માટેના કેટલાક દસ્તાવેજો પર હસ્તાક્ષર કરતો-અન્ય આરોપીઓ સાક્ષી તરીકે હસ્તાક્ષર કરતા-પ્રથમ આરોપીના ભાઈનો મૃતદેહ તેના મકાનમાં નવી બાંધવામાં આવેલી ઓટલામાં છુપાવેલી હાલતમાં મળ્યો-પ્રથમ આરોપીની અદાલત બહારની કબૂલાત કે તેણે પોતાના ભાઈની હત્યા કરી હતી, કારણ કે મૃત્યુ પામનાર

પિતૃપરંપરાગત મિલકતના વેચાણ માટે સંમત નહોતો-તેણે એવું જણાવ્યું નહોતું કે અન્ય આરોપીઓએ ગુનામાં ભાગ લીધો હતો-બીજા આરોપીની પરત ખેંચાયેલી ન્યાયિક કબૂલાતમાં અન્ય આરોપીઓનો પણ સમાવેશ કરાયો હતો --પરંતુ તેમાં એવું જણાવાયું હતું કે કબૂલાત નોંધાવવા માટે મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ લઈ જતાં પહેલાં તેને પોલીસ સ્ટેશનમાં લઈ જવામાં આવ્યો હતો, ચાતના આપવામાં આવી હતી અને પાઠ ભણાવવામાં આવ્યો હતો-ગુનામાં અન્ય આરોપીઓની સંડોવણી સૂચવે તેવો અન્ય કોઈ પુરાવો નહોતો-નિર્ણય એવો કે ઘટના અંગે કોઈ પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષી નથી-એક આરોપીએ મૃત્યુ પામનારની ખોટી ઓળખ આપી કેટલાક દસ્તાવેજો પર હસ્તાક્ષર કર્યા અને અન્ય આરોપીઓએ સાક્ષી તરીકે હસ્તાક્ષર કર્યા, એટલા માત્રથી એ નિષ્કર્ષ પર પહોંચી શકાય નહીં કે અન્ય આરોપીઓ પ્રથમ આરોપી સાથે તેના ભાઈને દૂર કરવાની બાબતમાં સંમત હતા-મૂલભૂત પુરાવાના અભાવે અન્ય આરોપીઓને માત્ર પરત ખેંચાયેલી કબૂલાતના આધારે દોષિત ઠેરવી શકાય નહીં અને તેથી તેઓને નિર્દોષ છૂટકારો આપવામાં આવે છે-પ્રથમ આરોપી ધારા ૩૦૨ હેઠળ દોષિત ઠરાવવામાં આવ્યો અને તેની સજાને આજીવન કારાવાસમાં ફેરવવામાં આવી-પરત ખેંચાયેલી કબૂલાત-તેનું પુરાવાકીય મૂલ્ય- પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવો.

પુરાવા અધિનિયમ, ૧૮૭૨:

બિન-ન્યાયિક સ્વીકારોક્તિ-પુરાવામાં ગ્રાહ્યતા-એવું ઠરાવવામાં આવ્યું કે, કાયદો સ્વીકારોક્તિનો સંપૂર્ણ હિસ્સો, જેમાં તેના ગ્રાહ્ય તથા અગ્રાહ્ય બંને ભાગોનો

સમાવેશ થાય છે, તેને એક જ આંક તરીકે નોંધ પર લેવાની કલ્પના કરતો નથી – હાજર હકીકતોમાં, સ્વીકારોક્તિનો માત્ર એટલો જ ભાગ ગ્રાહ્ય ગણાય, જે મૃતદેહ અને/અથવા મૃતકની વસ્તુઓની પુનઃપ્રાપ્તિ તરફ દોરી જાય છે–કથિત સ્વીકારોક્તિમાં આગળ વધીને એ પણ જણાવાયું હતું કે, મૃતકને કથિત રીતે કઈ રીત અને કયા પ્રકારે મારવામાં આવ્યો–આ ભાગ નોંધ પર લેવામાં આવવાનો નથી.

મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ સ્વીકારોક્તિ–તેની નોંધણી–પ્રક્રિયાત્મક સુરક્ષાઓ ઉપરાંત કયા પરિબળો વિચારણા માટે લેવા તે અંગે–ચર્ચા કરાઈ–ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩–કલમ ૧૬૪.

ધારા ૨૪–પોલીસ દ્વારા ચાતના આપવામાં આવી અને શીખવવામાં આવ્યા પછી પોતાનો કબૂલાતનામું નોંધાયું હોવાનું કહીને તે પાછું ખેંચવામાં આવ્યું–તેની પુરાવાકીય કિંમત અંગે–નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું કે, પાછું ખેંચાયેલું કબૂલાતનામું નબળો પુરાવો છે–અસમર્થિત પાછું ખેંચાયેલા કબૂલાતનામા પર દોષારોપણનો ચુકાદો આપવો નહીં–પાછું ખેંચાયેલા કબૂલાતનામાની સત્યતા કસોટી કરતાં વખતે ધ્યાનમાં લેવા યોગ્ય પરિબળો–ચર્ચાયેલ–ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩–ભારતનું બંધારણ, ૧૯૫૦–અનુચ્છેદ ૨૦(૩) અને ૨૧.

ધારા ૩૦–સાબિત થયેલ સ્વીકારોક્તિ–તે આપનાર વ્યક્તિ તેમજ સહ–આરોપી પર અસર કરતી–તેનું પુરાવાકીય મૂલ્યનું

ધારા ૧૧૪–અનુમાન–આરોપીનો એવો બચાવ કે તેના કબૂલાતના નોંધાણ માટે તેને મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ લઈ જવા પહેલાં તેને પોલીસ સ્ટેશનમાં લઈ જઈ તેની

ઉપર ચાતના આપવામાં આવી હતી અને તેને પાઠ ભણાવવામાં આવ્યો હતો-આ બાબત સાબિત કરવા માટે જેલના રેકૉર્ડ મંગાવવાની અરજી કરવામાં આવી હતી-રેકૉર્ડ રજૂ કરવામાં આવ્યો નહોતો-નીચલી અદાલતે એવો અનુમાન કાઢ્યો કે રેકૉર્ડનો નાશ કરવામાં આવ્યો હતો-ઠરાવ્યું કે કાયદામાં આવો અનુમાન કાઢી શકાય તેમ ન હતો-અદાલતે ફરિયાદ પક્ષને બદલે આરોપીને શંકાનો લાભ આપવો જોઈએ.

અપીલકર્તાઓ એ-૧ થી એ-૪ વિરુદ્ધ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૧૨૦બી/૩૦૨, ૩૦૨/૩૪ અને ૨૦૧/૩૪ હેઠળ દંડનીય ગુનાઓ બાબતે કાર્યવાહી ચલાવવામાં આવી હતી. ફરિયાદ પક્ષનો કેસ એવો હતો કે એ-૧, જેને જુગાર અને ઘોડાદોડ વગેરે જેવી દુર્વ્યસનો હતી, તેણે પી.ડબ્લ્યુ.-૧૫ અને પી.ડબ્લ્યુ.-૮ પાસેથી અત્રિમ રકમ લીધી હતી, જેઓને તે ઘર મિલકત વેચવાનો ઈશદો ધરાવતો હતો, જેમાં તે પોતાના અન્ય ત્રણ મોટા ભાઈઓ, એટલે કે પી.ડબ્લ્યુ. ૩, ૪ અને મૃતક ‘બી’, તથા એક બહેન (પી.ડબ્લ્યુ.-૫) સાથે સહ-માલિક હતો. તેનો મોટો ભાઈ ‘બી’ એ જ મકાનમાં રહેતો હતો જ્યારે તેના બીજા બે ભાઈઓ અલગ રહેતા હતા. ‘બી’ મિલકતના વેચાણના પક્ષમાં ન હતો; અન્ય ભાઈઓને તો તેની જાણ પણ નહોતી. પી.ડબ્લ્યુ.-૧૫ અને પી.ડબ્લ્યુ.-૮ના હિતમાં મિલકતના વેચાણ સંબંધિત વ્યવહારો એમ કરવામાં આવી રહ્યા હતા જાણે ‘બી’ તેમાં પક્ષકાર હોય. એ-૨ પર એવો આક્ષેપ હતો કે તેણે ‘બી’ બની ખોટી ઓળખ આપી હતી અને અનેક દસ્તાવેજો

પર સહી કરી હતી. એ-૧ થી એ-૪એ ૨૨/૨૩.૧.૧૯૯૪ની વચ્ચેની રાત્રે ‘બી’ની હત્યા કરી અને ઓરડામાં ચબૂતરો બાંધી મૃતદેહ છુપાવ્યો હોવાનો આક્ષેપ હતો. એ-૧એ પી.ડબ્લ્યુ.-૩, ૪, ૬ અને ૧૫ તથા કેટલાક ભાડૂતો સમક્ષ અદાલત બહારનો કબૂલાતી સ્વીકાર કર્યો હતો કે તેણે ‘બી’નું ગળું દબાવી તેની હત્યા કરી હતી. પોલીસ દ્વારા પૂછપરછ કરવામાં આવતા એ-૧એ કબૂલાત કરી હતી કે તેણે ‘બી’નો મૃતદેહ ઓરડામાં નવા બનાવેલા ચબૂતરામાં છુપાવ્યો હતો. તે ચબૂતરો તોડી પાડવામાં આવ્યો અને ત્યાંથી એક કંકાલ મળી આવ્યો, જે ‘બી’નો હોવાનું ઓળખવામાં આવ્યું. એ-૨એ પણ ૩૧.૩.૧૯૯૪ના રોજ મેટ્રોપોલિટન મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૪ હેઠળ નિવેદન આપ્યું હતું, જેનું તેણે પછીથી ખંડન કર્યું હતું. નીચલી અદાલતે પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા અને કબૂલાતો પર આધાર રાખી એ-૧, એ-૨ અને એ-૩ને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૩૦૨/૧૨૦બી, ૩૦૨/૩૪ હેઠળ દોષિત ઠેરવી તેમને મૃત્યુદંડની સજા ફટકારી હતી. એ-૪ને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨/૩૪ હેઠળ દોષિત માનવામાં આવ્યો હતો અને તેને આજીવન કારાવાસની સજા ફટકારવામાં આવી હતી. ચારેય આરોપીઓને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૨૦૧/૩૪ હેઠળ પણ દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યા હતા. વડી અદાલતે નીચલી અદાલતના ચુકાદા અને આદેશમાં હસ્તક્ષેપ કરવા માટે કોઈ આધાર નથી એવું માન્યું. તેનાથી વ્યથિત થઈ આરોપીઓએ હાલની અપીલો દાખલ કરી.

અપીલકર્તાઓ તરફથી, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે (૧) નોંધ પર લાવવામાં આવેલ પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવો અપીલકર્તાઓ વિરુદ્ધ હત્યા કરવા માટેની ષડયંત્રની આક્ષેપ સાબિત કરવા પૂરતો નહોતો; (૨) નીચેની અદાલતોએ હત્યા કરવા માટેના વિશાળ ષડયંત્ર અને એ-૨ દ્વારા મૃતકનું પ્રતિરૂપ ધારણ કરીને બનાવટી દસ્તાવેજ બનાવવાના અને છેતરપિંડીના ગુનાઓ કરવા માટેના તુલનાત્મક રીતે નાના ષડયંત્ર વચ્ચે ભેદ ન પાડવામાં ભૂલ કરી હતી; (૩) એ-૧ દ્વારા કરવામાં આવેલી કથિત અદાલતબાહ્ય કબૂલાત તેના પોતાના દોષની સ્વીકાર સુધી મર્યાદિત હતી અને તેથી ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨/૩૪ હેઠળ તમામ અપીલકર્તાઓને દોષિત ઠેરવી શકાય તેમ નહોતું; (૪) એ-૨ દ્વારા કરવામાં આવેલી ન્યાયિક કબૂલાત, જે બાદમાં પાછી ખેંચવામાં આવી હતી અને તેથી જેનો પુરાવાકીય મૂલ્ય નબળું હતું, ખાસ કરીને જ્યારે તેના માટે કોઈ પુષ્ટિ ન હતી, તેના આધારે દોષારોપણનો ચુકાદો આપી શકાય તેમ નહોતો; અને (૫) કેસ પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા પર આધારિત હોય અને કોઈ પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષી ન હોય, ત્યારે ફરિયાદ પક્ષે સાંકળની બધી કડીઓ એવી રીતે સ્થાપિત કરી હોવાનું કહી શકાય નહીં કે જેથી અપીલકર્તાઓ દ્વારા ગુનો કરવામાં આવ્યો હોવાનું સાબિત થાય.

આ પ્રશ્ન અંગે : શું એ-૧ એ અન્ય અપીલકર્તાઓ સાથે મળી પોતાના ભાઈને દૂર કરવાની અને તેના મૃતદેહનો નિકાલ કરવાની ષડયંત્ર રચી હતી,

એ-૨, એ-૩ અને એ-૪ ની અપીલો મંજૂર કરીને, અને એ-૧ ની અપીલ આંશિક રીતે મંજૂર કરીને, અદાલતે

ઠરાવ્યું: ૧.૧. એ દર્શાવવા માટે કોઈ પ્રત્યક્ષ પુરાવો ન હતો કે અન્ય અપીલકર્તાઓએ પણ એ-૧ સાથે મળી તેના ભાઈની હત્યા કરવા અને તેની લાશનો નિકાલ કરવા માટે ષડયંત્ર રચ્યું હતું. તેમની હાજરી કોઈપણ સાક્ષીએ નોંધેલી નહોતી. ઘરમાં તેઓને સાથે કોઈએ જોયા નહોતા. એ-૨ ને એક પણ વખત ઘરમાં આવતા કોઈએ જોયો નહોતો. ભલે ષડયંત્રનો પ્રત્યક્ષ પુરાવો મળવો મુશ્કેલ હોય, છતાં જઘન્ય ગુનો કરવા માટે રચાયેલ ષડયંત્ર સાબિત કરવા નોંધ પર લાવવામાં આવેલ પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવો એવો હોવો જોઈએ કે જેમાં કોઈ ઢીલા છેડા બાકી ન રહે. [૬૮૧-ઈ]

૧.૨. ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષીઓ ૭, ૮, ૧૦, ૧૪, ૧૫ અને ૧૬ના પુરાવામાંથી, એ-૧ અને એ-૨એ મિલકત વેચવા માટે ષડયંત્ર રચ્યું હતું તે પૂરતું સ્પષ્ટ હતું, છતાં તેમનો પુરાવો સમગ્ર રીતે મૂલવતા, તેમણે મૃતકની હત્યા કરવા માટે ષડયંત્ર રચ્યું હતું એવો નિષ્કર્ષ નીકળતો નથી. [૬૮૨-ડી]

૧.૩. જ્યાં સુધી એ-૧ નો સંબંધ છે, ઘડવામાં આવેલા આરોપોને ધ્યાનમાં લેતા, પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા તેમજ તેના દ્વારા કરવામાં આવેલ ન્યાયબાહ્ય કબૂલાત બંને સંબંધિત હતા. મૃતદેહની પુનઃપ્રાપ્તિ તેમજ તેના મૃત્યુ પામેલા ભાઈના માલિકીના લેખોની પુનઃપ્રાપ્તિ તરફ દોરી જતાં તેના અનુગામી નિવેદનો પણ સંબંધિત હતા. તેણે મૃત્યુ પામેલાના કેટલાક માલિકીના લેખો વેચ્યા હતા તે બાબત પણ સાબિત કરવામાં આવી હતી. [૬૮૧-એચ; ૬૮૨-એ]

૨.૧. એ-૧ દ્વારા કરવામાં આવેલ કબૂલાત કાયદા દ્વારા અનુમાનિત પદ્ધતિ મુજબ રેકૉર્ડ પર લાવવામાં આવી નથી. કાયદો એવી કલ્પના કરતો નથી કે આખી કબૂલાતને, તેમાંનો ગ્રાહ્ય અને અગ્રાહ્ય બંને ભાગ સાથે સમાવેશ કરીને, એક જ આંક તરીકે ચિહ્નિત કરીને રેકૉર્ડ પર લેવામાં આવે. કબૂલાતનો માત્ર તે જ ભાગ ગ્રાહ્ય ગણાય જે મૃતદેહની શોધ અને/અથવા મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિની વસ્તુઓની જમી તરફ દોરી જાય. કથિત કબૂલાતમાં આગળ વધીને મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિને કઈ રીત અને કયા પ્રકારથી કથિત રીતે મારવામાં આવી હતી તે પણ જણાવવામાં આવ્યું હતું. આપું કરવું જોઈએ નહોતું. તે અદાલતના મન પર પ્રભાવ પાડી શકે છે. (૬૯૨-બી)

મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય વિ. દામુ સ્લો ગોપીનાથ શિંદે તથા અન્ય, (૨૦૦૦]એસીસી ૨૬૯; અંતર સિંહ વિ. રાજસ્થાન રાજ્ય, (૨૦૦૪) ૧૦ એસીસી ૬૫૭ અને ધનંજય ચેટર્જી@ ધના વિ. પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય, (૧૯૯૪) જે એસીસી ૨૨૦, નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

૨.૨. ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષીઓએ પોતાના નિવેદનમાં જણાવ્યું છે કે એ-૧ એ તેમની સમક્ષ કબૂલાત કરી હતી; અને રેકૉર્ડ પરના પુરાવાઓને ધ્યાનમાં લેતાં, એવું માનવું જરૂરી બને છે કે તે સ્વૈચ્છિક સ્વરૂપની હતી. આ કબૂલાત તાત્કાલિક ક્ષણે તણાવજનક પ્રેરણાને સ્વાભાવિક પ્રતિસાદરૂપે સ્વયંભૂ રીતે કરવામાં આવી હોવાથી, તેને નકારવાનું કોઈ કારણ નથી. એ-૧ એ વધારાની ન્યાયબાહ્ય કબૂલાત માત્ર પોતાના જ મોટા ભાઈઓ પી ડબલ્યુ-૩ અને પી ડબલ્યુ-૪ ની હાજરીમાં જ નહીં, પરંતુ પોતાના ભત્રીજા (પી ડબલ્યુ-૬), મકાનનો પ્રસ્તાવિત ખરીદદાર (પી

ડબલ્યુ-૧૫) તેમજ તે મિલકતના બે ભાડુઆતો, પી ડબલ્યુ-૧૮ અને પી ડબલ્યુ-૧૯ ની હાજરીમાં પણ કરી હતી. આ સાક્ષીઓના પુરાવા સુસંગત છે અને આ બાબતમાં નીચલી અદાલતોના નિષ્કર્ષો સાથે અસહમતિ દર્શાવવાનું કોઈ કારણ નથી. [૬૯૪-એફ; ૬૯૫-સી]

હેરંબા બ્રહ્મા અને અન્ય વિ. આસામ રાજ્ય, એ.આઈ.આર. (૧૯૮૨) એસ.સી. ૧૫૯૫, ભિન્ન ઠરાવવામાં આવેલ.

રાજસ્થાન રાજ્ય વિ. રાજા રામ, [૨૦૦૩] ૮ એસ.સી.સી. ૧૮૦; ગગન કનોજિયા અને અન્યો વિ. પંજાબ રાજ્ય, ફોજદારી અપીલ નં. ૫૬૧-૬૨, ૫૬૩ ઓફ ૨૦૦૫, જેનો નિર્ણય ૨૪.૧૧.૨૦૦૬ ના રોજ કરવામાં આવ્યો; નઝીર ખાન અને અન્યો વિ. દિલ્હી રાજ્ય, [૨૦૦૩] ૮ એસ.સી.સી. ૪૬૧; રામ ખિલારી વિ. રાજસ્થાન રાજ્ય, [૧૯૯૯] ૯ એસ.સી.સી. ૮૯; અને નામલા સુબ્બા રાવ વિ.

આંધ્ર પ્રદેશ રાજ્ય, [૨૦૦૬] (૧૦) સ્કેલ ૨૫૩; રાજસ્થાન રાજ્ય વિ. કાશી રામ, (૨૦૦૬) સ્કેલ ૪૪૦; અને કુલવિંદર સિંહ વિ. પંજાબ રાજ્ય, ફોજદારી અપીલ ક્રમાંક ૨૦૦૬ ની ૬૭૫, જેનો નિર્ણય ૦૫.૧૨.૨૦૦૬ના રોજ કરવામાં આવ્યો હતો, ઉપર આધાર રાખવામાં આવ્યો.

૨.૩. પોતાના કબૂલાતમાં એ-૧ એ સમગ્ર દોષ પોતે જ પોતાના માથે લીધો હતો. નીચલી અદાલતોએ એ ઠરાવવામાં કોઈ ભૂલ કરી નહોતી કે એ-૧ ની અદાલત બહારની કબૂલાત શંકાસ્પદ નહોતી. નોંધાયેલ પુરાવાના પ્રકાશમાં અને એ-૧ દ્વારા કરવામાં આવેલી અદાલત બહારની કબૂલાતના આધારે, નીચલી

અદાલતના ન્યાયાધીશે ગણાવેલ પરિસ્થિતિઓ માત્ર એક જ નિષ્કર્ષ તરફ દોરી જતી હતી કે મળેલ મૃતદેહ મૃતકનો જ હતો અને તેની મૃત્યુ માટે જવાબદાર એ-૧ જ હતો. તેની સંડોવણી કોઈપણ શંકાની છાયાથી પર સાબિત થઈ હતી અને તેને યોગ્ય રીતે દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો હતો. [૬૯૭-૭; ૬૯૪-સી)

૩.૧. અપીલકર્તાઓમાંથી એ-૧ સિવાયના અન્ય કોઈને પણ કથિત બનાવના તાત્કાલિક પહેલાં કે પછી અન્ય કોઈએ જોયા નહોતા. હકીકતમાં, કથિત બનાવનો કોઈ પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષી નથી. કોઈ અનિરૂપનીય ઘટના બની હતી તે દર્શાવવા માટે પડોશીઓની પણ તપાસ કરવામાં આવી નહોતી. વધુમાં, એ-૨ થી એ-૪ પૈકી કોઈએ મૃતદેહ છુપાવવામાં ભાગ લીધો હતો તે દર્શાવતું પણ રેકૉર્ડ પર કોઈ પુરાવું નથી. ફરિયાદ પક્ષે એવો કેસ સ્થાપિત કરવા માટે કોઈ સાક્ષીની તપાસ કરી નહોતી કે અન્ય અપીલકર્તાઓએ એ-૧ ને ઇંટો અને સિમેન્ટ મેળવવામાં કેવી રીતે મદદ કરી હતી અથવા મૃતદેહ છુપાવવામાં કોઈ અન્ય વ્યક્તિએ તેને મદદ કરી હતી કે કેમ. જ્યાં સુધી એ-૧ ની અદાલતબહારની કબૂલાતનો પ્રશ્ન છે, તેણે માત્ર પોતાને જ સંડોવ્યો હતો અને કાવતરામાં કોઈ અન્ય વ્યક્તિને સંડોવી નહોતી. તેથી, હત્યાના કાવતરાને લગતી પૂર્વસંમતિ અથવા મનમેળ વિશે કોઈ પુરાવું નથી. એ-૧ સ્પષ્ટપણે નિરાશાજનક પરિસ્થિતિમાં હતો. તેને નાણાંની જરૂર હતી. અન્યને નહોતી. અન્ય અપીલકર્તાઓ તરફથી હેતુ સ્પષ્ટ થતો નથી. તેથી, અન્યને તેના સહભાગી તરીકે ગણાવી શકાય નહીં. તેણે કરેલા તે નિવેદનો પણ, જેના

પરિણામે મૃતદેહ અથવા મૃતકની અન્ય વસ્તુઓની પુનઃપ્રાપ્તિ થઈ, અન્ય અપીલકર્તાઓને કોઈપણ રીતે સંડોવતા નથી. [૬૯૮-ઈ, ડી, જી, એચ]

૩.૨. એમ માન્ય રાખીએ કે અન્ય અપીલકર્તાઓએ મકાન વેચવા માટે એ-૧ સાથે ષડયંત્ર રચ્યું હતું, તો પણ કેટલાક દસ્તાવેજો પર હસ્તાક્ષર કરવું, એ-૨ દ્વારા અથવા અન્ય અપીલકર્તાઓ દ્વારા મૃતકનું ખોટું પ્રતિનિધિત્વ કરવું, અથવા અન્ય અપીલકર્તાઓએ ઉક્ત દસ્તાવેજો પર સાક્ષી તરીકે હસ્તાક્ષર કર્યા હોય, માત્ર એ આધારે આ નિષ્કર્ષે પહોંચી શકાય નહીં કે કોઈપણ સમયે તેઓએ એ-૧ સાથે એવી સંમતિ વ્યક્ત કરી હતી કે મૃતકને દૂર કરી દેવું જોઈએ. ઘટનાનો કોઈ પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષી નથી. અન્ય અપીલકર્તાઓની તરફથી હત્યા કરવામાં અથવા મૃતદેહનો નિકાલ કરવામાં તેમની ભૂમિકા દર્શાવતું કોઈ શંકાસ્પદ વર્તન કોઈએ નોંધ્યું નથી. વર્તમાન જેવા ગંભીર સ્વરૂપના મામલા સાથે વ્યવહાર કરતી વખતે હંમેશા એવો ભય રહેલો હોય છે કે અનુમાન અને શંકા કાયદેસરની સત્યતાનું સ્થાન લઈ લે. માત્ર પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવાના આધારે દોષિત હોવાનો નિષ્કર્ષ નોંધવા અંગે આ અદાલતે સમયાંતરે અનેક કેસોમાં માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતો નિર્ધારિત કર્યા છે. (૬૯૯-એ-ડી)

હનુમાન્ત ગોવિંદ નારગુંડકર અને અન્ય વિ. મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય, એ.આઈ.આર. (૧૯૫૨) એસ.સી. ૩૪૩; શરદ બિરધીચંદ સરડા વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય, એ.આઈ.આર. (૧૯૮૪) એસ.સી. ૧૬૨૨ = (૧૯૮૪) ૪ એસ.સી.સી. ૧૧૬; કાશ્મીરા સિંહ વિ. એમ.પી. રાજ્ય, એ.આઈ.આર. (૧૯૫૨) એસ.સી.

૧૫૯; સ્વરન સિંહ રતન સિંહ વિ. પંજાબ રાજ્ય, એ.આઈ.આર. (૧૯૫૭) એસ.સી. ૬૩૭; મોસમ સિંહા રોય અને અન્ય વિ. પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય, [૨૦૦૩] ૧૨ એસ.સી.સી. ૩૭૭; શંકરિયા વિ. રાજસ્થાન રાજ્ય, (૧૯૭૮) ૩ એસ.સી.સી. ૪૩૫ અને અનિલ@ રાજુ નામદેવ પાટીલ વિ. દમણ અને દીવ, દમણના પ્રશાસન અને અન્ય, (૨૦૦૬) ૧૨ સ્કેલ ૫૧૬, પર આધાર રાખવામાં આવ્યો.

મુથુસ્વામી વિ. સ્ટેટ ઓફ મદ્રાસ, એ.આઈ.આર. (૧૯૫૪) એસ.સી. ૪, નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

૪.૧. એ-૨ની પરત ખેંચાયેલી કબૂલાત અંગે, ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૦(૩) હેઠળની ખાતરી તેમજ અનુચ્છેદ ૨૧ હેઠળના માનવીય ધોરણોને ધ્યાનમાં લેતાં, આવી પરત ખેંચાયેલી કબૂલાતનું અર્થઘટન કરતી વખતે અદાલતે સાવચેતીપૂર્વક આગળ વધવાની જરૂર છે. જોકે, આવી સાવચેતી અમુક અપવાદોને આધીન છે, જેમ કે પરત ખેંચવાના પ્રેરક પરિબલોના સ્વયંસિદ્ધ પુરાવા અથવા બાહ્ય પરિસ્થિતિઓના આધારે થયેલ પરત ખેંચાણ. અગાઉ જે કહેવામાં આવ્યું હોય તેમાંથી પાછા ફરવાની ક્રિયાને, આ નાગરિક સ્વાતંત્ર્યના વિસ્તરણરૂપે મૌન રહેવાના અધિકારની ભાવના અનુસાર સમજવાની જરૂર છે. તે જ અનુસંધાનમાં, પરત ખેંચાયેલી કબૂલાત સંબંધિત કાયદાનું મૂલ્યાંકન દરેક પ્રકરણની પરિસ્થિતિઓના સંદર્ભમાં કરવું આવશ્યક છે. (૭૦૪-૭; ૭૦૫-૭, એચ; ૭૦૬-એ)

સુશ્રી નંદિની સતપથી વિ. પી.એલ. દાણી અને અન્ય, એ.આઈ.આર. (૧૯૭૮) એસ.સી. ૧૦૨૫; સ્ટેટ (એન.સી.ટી. ઓફ દિલ્હી) વિ. નવજોત સંધુ @

અફસાન ગુરુ, [૨૦૦૫] ૧૧ એસ.સી.સી. ૬૦૦; ડિરેક્ટોરેટ ઓફ એન્ફોર્સમેન્ટ વિ. દીપક મહાજન અને અન્ય, [૧૯૯૪) ૩ એસ.સી.સી. ૪૪૦ અને બાલકિશન એ. દેવિદયાલ વિ. સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્ર, [૧૯૮૦] ૪ એસ.સી.સી. ૬૦૦, નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

૪.૨. એવા મામલામાં, જ્યાં દંડ પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમ ૧૬૪ ની આવશ્યકતાઓને અનુરૂપ મેજિસ્ટ્રેટની હાજરીમાં કબૂલાત કરવામાં આવે અને તે પછીના તબક્કે પાછી ખેંચવામાં આવે, ત્યાં અદાલતે મુદ્દાની વધુ ઊંડાણપૂર્વક તપાસ કરવી જોઈએ. ન્યાયિક કબૂલાત સંહિતાની કલમ ૧૬૪ ની જોગવાઈઓનું કડક પાલન કરીને નોંધવી આવશ્યક છે. એ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે કે કલમ ૧૬૪ માં સમાવેશ પામેલ પ્રક્રિયાત્મક સુરક્ષાઓનું પાલન થયું હોય તો પણ, અદાલતોએ તેની સત્યતા અને સ્વૈચ્છિકતા પણ તપાસવી જ જોઈએ. જ્યાં કબૂલાત કઈ પરિસ્થિતિમાં પાછી ખેંચવામાં આવી હતી તેની ખાતરી કરવા માટે કોઈ વાસ્તવિક નિષ્પક્ષ સામગ્રી ઉપલબ્ધ ન હોય, ત્યાં પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૨૪ ની ભાવના (પ્રલોભનને કારણે થયેલી કબૂલાતની અપ્રાસંગિકતા)

રદ કરાયેલા કબૂલાતનામા સુધી તેનો વ્યાપ વધારી શકાય. સામગ્રીના અભાવમાંથી વિપરીત અનુમાન દોરવું આવશ્યક છે. (૭૦૭-બી, ડી, એફ-એચ; ૭૦૮-એ)

બાબુભાઈ ઉદેસિંહ પરમાર વિ. ગુજરાત રાજ્ય, (૨૦૦૬] ૧૨ સ્કેલ ૩૮૫, પર આધાર રાખવામાં આવ્યો.

૪.૩. કાયદાનો એ સર્વવિદિત સિદ્ધાંત છે કે પરત ખેંચાયેલ કબૂલાત નબળું પુરાવું છે. પરત ખેંચાયેલ કબૂલાતના કેસમાં, અદાલતો દોષિત હોવાની નોંધ પર પહોંચતી વખતે સામાન્ય રીતે માત્ર તેના આધારે નિર્ભર રહેતી નથી અને મહત્વપૂર્ણ વિશેષતાઓ અંગે સ્વતંત્ર તથા દઢ પુરાવા દ્વારા પુષ્ટિ શોધે છે. આવી પુષ્ટિ સ્વભાવથી અનુસંધેય ન હોવી જોઈએ. આવી પુષ્ટિ સ્વતંત્ર અને નિશ્ચિત સ્વરૂપની હોવી આવશ્યક છે. જોકે પરત ખેંચાયેલ કબૂલાત ગ્રાહ્ય છે, તેમ છતાં તેને થોડા અંશે શંકાની દૃષ્ટિથી જોવી જોઈએ – એવી વધુ પ્રબળ શંકા સાથે, જે અદાલત સમક્ષ પુરાવો આપતા મંજૂરીપ્રાપ્ત સાક્ષીની કબૂલાત સાથે સંકળાયેલી હોય છે [૭૧૨-એફ; ૭૦૮-બી; ૭૧૦-બી]

સિદ્ધાર્થ અને અન્ય વિ. બિહાર રાજ્ય, (૨૦૦૫] ૧૨ એસ.સી.સી. ૫૪૫ અને તામિલ નાડુ રાજ્ય વિ. કુટ્ટી@ લક્ષ્મી નરસિંહન, (૨૦૦૧) ૬ એસ.સી.સી. ૫૫૦, ભિન્ન ઠરાવવામાં આવ્યા.

ભરત વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય, [૧૯૭૧) ૩ એસ.સી.સી. ૮૫૦; કોરા ઘાસી વિ. રાજ્ય, [૧૯૮૩) ૨ એસ.સી.સી. ૨૫૧, પ્રીતમ વિ. મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય, [૧૯૮૬) ૧૦ એસ.સી.સી. ૪૩૨, અને ભગવાન સિંહ વિ. મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય, (૨૦૦૩) ૩ એસ.સી.સી. ૨૧, નો સંદર્ભ લેવાયો.

૪.૪. અસમર્થિત અને પાછી ખેંચાયેલી કબૂલાતના આધારે દોષિત ઠરાવતો કોઈ ચુકાદો આપવામાં આવશે નહીં. કબૂલાત પાછી ખેંચવાના કારણોના સંદર્ભમાં અદાલતે નોંધપાત્ર દસ્તાવેજો અને સામગ્રીનું નિષ્પક્ષ રીતે અવલોકન કરવું પડશે.

અદાલતે આ નિષ્કર્ષે પહોંચવું આવશ્યક છે કે કબૂલાત સત્યસભર અને સ્વૈચ્છિક હતી. કબૂલાતનું સાર તેના સ્વૈચ્છિકપણું અને સત્યસભરતામાં રહેલું હોવાથી, કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં તેમાં સમાધાન થવું જોઈએ નહીં. (૭૦૯-૭)

જ.પ. વર્તમાન કેસમાં, જો કે એ-૨ ને કબૂલાત કરવા અંગે પોતાની તૈયારીની પુષ્ટિ કરવા અને કબૂલાતના વિષયવસ્તુને અંતિમ સ્વરૂપ આપવા પૂરતો સમય આપવામાં આવ્યો હતો, તથાપિ કબૂલાત પરત ખેંચવામાં આવી તેની આસપાસની પરિસ્થિતિઓએ તેની સ્વૈચ્છિકતા અંગે શંકા ઊભી કરી. એ-૨ ને નિર્ધારિત સમય પહેલાં જ જેલમાંથી રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો અને એવો આક્ષેપ હતો કે તેને પ્રથમ પોલીસ સ્ટેશન લઈ જવામાં આવ્યો, જ્યાં તેણે જણાવ્યું હતું કે કબૂલાતમાં મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ શું કહેવું તે બાબતે તેને ધમકાવવામાં આવ્યો હતો, યાતના આપવામાં આવી હતી અને શીખવવામાં આવ્યું હતું. વર્તમાન કેસમાં, એ સાચું છે કે એ-૨ ને કબૂલાત કરવા અંગે પોતાની તૈયારીની પુષ્ટિ કરવા અને કબૂલાતના વિષયવસ્તુને અંતિમ સ્વરૂપ આપવા પૂરતો સમય (બે દિવસ) આપવામાં આવ્યો હતો. કયા કારણોસર કબૂલાત પરત ખેંચવામાં આવી હતી અને ત્યારબાદ બનેલી ઘટનાઓ, જેના દ્વારા અપીલકર્તાઓ પરિસ્થિતિની એક નિશ્ચિત સ્થિતિ સાબિત કરવા ઈચ્છતા હતા, તે મુજબ, જો કે એ-૨ ને સીધા જ જેલમાંથી સંબંધિત મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ રજૂ થવાનું હતું, પરંતુ હકીકતમાં તેને તે માટે નક્કી કરાયેલ સમયથી ૨ ૧/૨ કલાક પહેલાં જ જેલમાંથી બહાર લઈ જવામાં આવ્યો હતો, તે બાબત કબૂલાત સ્વૈચ્છિક હતી કે નહીં તે નિર્ધારિત કરવા માટે

સંકેતરૂપ બની શકે. ત્યારબાદ તેના દ્વારા જે જાણવાયું તે મુજબ, તેને પ્રથમ પોલીસ સ્ટેશન લઈ જવામાં આવ્યો હતો અને તેને ધમકાવવામાં આવ્યો હતો તથા યાતના આપવામાં આવી હતી, અને કબૂલાતમાં મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ શું કહેવું તે અંગે તેને શીખવવામાં પણ આવ્યું હતું. આ મુદ્દે પી ડબલ્યુ-૪૮, તપાસ અધિકારીની જિરહ કરવામાં આવી હતી અને તેને સૂચનો પણ આપવામાં આવ્યા હતા, જેને તેણે નકારી કાઢ્યા હતા. (૭૧૧-જી-એચ; ૭૧૪-ઈ)

૪.૬. આરોપીને પોલીસ કસ્ટડીમાંથી રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો તે હકીકત સ્વીકારવામાં આવે છે. પરંતુ તેનું નિયમિત ઢબે જ ધ્યાન લેવામાં આવ્યું હતું. મેજિસ્ટ્રેટે પોતાના પુરાવામાં એટલું પણ કહી શક્યા નહોતા કે અપીલકર્તાઓના શરીર પર કોઈ ઈજા હતી કે નહીં અથવા તે અંગે કોઈ દૂષિત નિશાન હતા કે નહીં. વધુમાં, ૪.૧૦.૨૦૦૨ના રોજ, અપીલકર્તા ક્રમાંક ૨ તરફથી હાજર રહેલા વકીલે એવી રજૂઆત કરી હતી કે પ્રેસિડન્સી જેલમાંથી કેટલાક રેકૉર્ડ મંગાવવા માટે અરજી કરવામાં આવી હતી. તેના પર કોઈ આદેશ કરવામાં આવ્યો નહોતો. એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે તેને સવારે ૧૦.૦૦ વાગ્યે જેલમાંથી લઈ જવામાં આવ્યો હતો. રેકૉર્ડ રજૂ કરવા નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો. જોકે, ૧૪.૧૧.૨૦૦૨ની આદેશપત્રક પરથી એવું જાણાય છે કે ઉક્ત રેકૉર્ડ રજૂ કરવામાં આવ્યા નહોતા. ૧૭.૦૧.૨૦૦૩ના રોજ ફરી એકવાર એ-૨ તરફથી એવી પ્રાર્થના કરવામાં આવી હતી કે ૦૪.૧૦.૨૦૦૨ના આદેશના અનુસંધાને દસ્તાવેજો રજૂ કરવા માટે પગલાં લેવામાં આવશે. [૭૦૭-ઈ; ૭૧૦-સી-ડી]

૪.૭. આ પ્રકારની પરિસ્થિતિમાં અદાલત સત્તાપ્રેરિત રીતે સત્તાધિકારીને નોંધપોથી રજૂ કરવા માટે દિશાનિર્દેશ આપશે તેવી અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે. જેલ સત્તાધિકારીઓ દ્વારા બે મહિનાના સમયગાળા સુધી નોંધપોથી રજૂ ન કરવામાં આવે તે માટે કશી જ યોગ્ય કારણભૂત સ્થિતિ નહોતી. જો ઉક્ત નોંધપોથી રજૂ કરવામાં આવી ન હોત, તો સત્તાપ્રેરિત રીતે નોટિસ જારી કરવું અદાલત તરફથી ફરજિયાત હતું. જો કોઈ જાહેર સત્તાધિકારીને દસ્તાવેજ રજૂ કરવા માટે કહેવામાં આવ્યા હોવા છતાં તે દસ્તાવેજ રજૂ ન કરે, તો તેના વિરુદ્ધ પ્રતિકૂળ અનુમાન કાઢવાનું રહે છે. તેનો વિપરીત અર્થ કાયદો નથી. (૭૧૧-એફ)

૪.૮. અદાલતે આ પ્રતિકૂળ અનુમાન કાઢવાનું કોઈ કારણ નહોતું કે રેકૉર્ડો નષ્ટ કરવામાં આવ્યા હતા. એવો કોઈ અનુમાન કાયદા મુજબ, પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૪ હેઠળ હોય કે અન્ય કોઈ કાયદા હેઠળ, કાઢી શકાય તેમ નહોતો. જેલ મેન્યુઅલની જોગવાઈઓ અનુસાર આવા દસ્તાવેજો કેટલા સમયગાળા સુધી સાચવવામાં આવે છે, તેનો કોઈ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો નથી. દસ્તાવેજો હકીકતમાં નષ્ટ કરવામાં આવ્યા હતા તે દર્શાવવા માટે કોઈ પુરાવો રેકૉર્ડ પર લાવવામાં આવ્યો નહોતો. જેલ સત્તાવાળાઓ ઓછામાં ઓછું એટલું તો કરી શકતાં કે નાશ નોંધપોથી રજૂ કરતા. (૭૧૨-સી)

૪.૯. ઉપરોક્ત પૃષ્ઠભૂમિમાં, અદાલતે ફરિયાદ પક્ષને બદલે આરોપીને શંકાનો લાભ આપવો જોઈએ. નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે કેસ બંધ કરવો

જોઈએ નહોતો. ન્યાયહિતમાં તેમણે ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૩૧૧ હેઠળની પોતાની અધિકારક્ષમતાનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ હતો અને જેલના સુપરિન્ટેન્ડન્ટની તપાસ ન થવા બાબતે બચાવ પક્ષને દોષારોપણ કરવા બદલે, દસ્તાવેજ રજૂ કરાવવા માટે અદાલતે પોતે જ સત્તાધિકારીઓને બોલાવવું જોઈએ હતું. આ બાબતમાં અદાલતે ઉઠાવેલ અનુમાન સંપૂર્ણપણે ગેરસમજપૂર્ણ છે. (૭૧૨-ડી)

૫.૧. વર્તમાન કેસમાં, છેતરપિંડી, દસ્તાવેજોની કૂટરચના અને ખોટી ઓળખ ધારણ કરવા સંબંધિત ષડયંત્ર સાબિત કરવા માટે ફરિયાદ પક્ષ તરફથી કોઈ સ્વતંત્ર પુરાવો રજૂ કરવામાં આવ્યો નથી. તે બાબતોને પૂરક પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવાઓ દ્વારા સાબિત કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો હતો. નીચલી અદાલતોએ ન્યાયિક સ્વીકારોક્તિની કાનૂની માન્યતા ધ્યાનમાં લેવામાં નિષ્ફળ ગઈ છે. એ-૨ સામે કોઈ પુરાવો અસ્તિત્વમાં નહોતો. અદાલતોએ દેખીતી રીતે એ-૧ ની સ્વીકારોક્તિઓનો વિચાર કર્યો અને ત્યારબાદ તેમાંથી કડીઓ જોડવાનું શરૂ કર્યું અને ફરીથી શૃંખલા પૂર્ણ કરવા સ્વીકારોક્તિ તરફ પાછા ફર્યા. (૭૧૪-એફ-જી-એચ)

૫.૨. પુરાવાઓએ માત્ર એટલું જ સ્થાપિત કર્યું કે ઈચ્છુક ખરીદદારો સાથે છેતરપિંડી કરવામાં આવે. તે સમયે, એ-૧ એ પોતાના ભાઈને દૂર કરી દેવું યોગ્ય માન્યું, કારણ કે મિલકતનો નિકાલ કરવાની તેની કોશિશમાં તે અવરોધરૂપ સાબિત થયો હતો. અન્ય અપીલકર્તાઓએ કદાચ તેની સાથે મળીને કામ કર્યું

હોય અથવા ન પણ કર્યું હોય, પરંતુ જો સુધી એ-૧ દ્વારા આક્ષેપિત ગુના સાથે તેમને જોડતા પૂરતા અને દઢ કારણો અસ્તિત્વમાં ન હોય, તો એમ કહી શકાય નહીં કે તેઓ પણ તે માટે દોષી છે. (૭૧૫-બી-સી)

૫.૩. વધુમાં, જ્યાં સુધી એ-૩ અને એ-૪ વિરુદ્ધના આક્ષેપોનો સંબંધ છે, તેમના વિરુદ્ધનો એકમાત્ર પુરાવો એ-૨નું ન્યાયિક કબૂલાતનામું હતો. તે તેમના વિરુદ્ધ માત્ર પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૩૦ હેઠળ જ ગ્રાહ્ય હતું. એ બાબતે કોઈ વિવાદ નથી કે જાળસાજી વગેરેના આચરણ અંગેના સામાન્ય પુરાવા ઉપરાંત, એ-૩ અને એ-૪ની સંડોવણી અંગેનો એકમાત્ર પુરાવો એ-૨ દ્વારા કરાયેલું ન્યાયિક કબૂલાતનામું જ છે. ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષીઓ સમક્ષ એ-૧ દ્વારા કરાયેલું અદાલતબાહ્ય કબૂલાતનામું આ અપીલકર્તાઓને સંકળાવતું નથી. માત્ર પોતાના ન્યાયિક કબૂલાતનામામાં જ એ-૨એ આ આરોપીઓને, એ-૧ સાથે મળીને મૃત્યુ પામેલાની હત્યાનો ગુનો કરવા માટે સમાન ઈરાદો ધરાવતા હોવાનું જણાવી તેમની ભૂમિકાઓ નિર્ધારિત કરી છે. (૭૧૫-ડી-એફ)

૫.૪. પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૩૦ માં આવતો ‘અદાલત આવી કબૂલાતને ધ્યાનમાં લઈ શકે’ એવો પ્રયોગ મહત્વપૂર્ણ છે. તે દર્શાવે છે કે સહ-આરોપી સામે કબૂલાત કરનાર દ્વારા કરવામાં આવેલી આવી કબૂલાતને પુષ્ટિકારક પુરાવાના એક ભાગ તરીકે ગણવી જોઈએ. કોઈ સ્વતંત્ર મૂળભૂત પુરાવાના અભાવે, માત્ર સહ-આરોપીની કબૂલાતના આધારે દોષિત ઠરાવતો કોઈ ચુકાદો નોંધાવી શકાય નહિ, તે ભલે ન્યાયબાહ્ય કબૂલાત હોય કે ન્યાયિક કબૂલાત હોય,

અને ખાસ કરીને પાછી ખેંચવામાં આવેલી કબૂલાતના આધારે તો બિલકુલ નહિ. વધુમાં જે બાબત વિચારવા યોગ્ય છે તે એ છે કે જો પાછી ખેંચવામાં આવેલી કબૂલાત પોતે જ નબળો પુરાવો હોય, તો તેના આધારે સહ-આરોપીને દોષિત ઠરાવવાનો પ્રશ્ન જ ઊભો થતો નથી. તેથી, નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશના ચુકાદાનો આ ભાગ ટકી શકતો નથી. (૭૧૬-બી-સી)

રામ પારકાશ વિ. પંજાબ રાજ્ય, (૧૯૫૯) એસસીઆર ૧૨૧૯; ભૂબોની સાહુ વિ. આર., એ.આઈ.આર. (૧૯૪૯) પી.સી. ૨૫૭; હરિ ચરણ કુર્મી અને જોગિયા હજામ વિ. બિહાર રાજ્ય, (૧૯૬૪) ૬ એસસીઆર ૬૨૩; સુબ્રમણિયા ગાઉન્ડન વિ. મદ્રાસ રાજ્ય, એ.આઈ.આર. (૧૯૫૮) એસ.સી. ૬૬; પ્યારે લાલ ભાર્ગવ વિ. રાજસ્થાન રાજ્ય, એ.આઈ.આર. (૧૯૬૩) એસ.સી. ૧૦૯૪; પૂરન વિ. પંજાબ રાજ્ય, એ.આઈ.આર. (૧૯૫૩) એસ.સી. ૪૫૯; બલબીર સિંહ વિ. પંજાબ રાજ્ય, એ.આઈ.આર. (૧૯૫૭) એસ.સી. ૨૧૬; નંદ કુમાર અને અન્ય વિ. રાજસ્થાન રાજ્ય, એ.આઈ.આર. (૧૯૬૩) ક્રિ. એલ.જે. ૭૦૨; મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય વિ. ભરત ચાગનલાલ રાઘાણી અને અન્ય, (૨૦૦૧) ૯ એસસીસી ૧; જમિલ અહમદ અને અનિર વિ. રાજસ્થાન રાજ્ય, (૨૦૦૩) ૯ એસસીસી ૬૭૩ અને પરમાનંદ પેગુ વિ. આસામ રાજ્ય, એ.આઈ.આર. (૨૦૦૪) એસ.સી. ૪૧૯૭, ઉલ્લેખિત.

આર. વિ. થોમ્પસન, (૧૮૯૩), ૨ ક્યૂબી ૧૨, ૧૮ ; આર વિ. બાબુલાલ, ૬ એ ૫૦૯, ૫૪૨, ૫૪૩, નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

પુરાવા વિષે સરકાર, ૧૫મી આવૃત્તિ, ખંડ ૧- પાનું ૪૬૬, નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

૬.૧. દંડનિર્ધારણ નિર્વિવાદ રીતે ફોજદારી ન્યાયશાસ્ત્રનો એક ભાગ છે. વધુ મહત્વનું એ છે કે મૃત્યુદંડ સંદર્ભોમાં દંડનિર્ધારણનો પ્રશ્ન ગંભીર વિચારવિમર્શની માંગ કરે છે. આ સ્વભાવના કેસોમાં સૂચક પરિબળો અને કાનૂની મર્યાદા-માપદંડોની નિષ્પક્ષ મૂલવણી આવશ્યક બને છે. જ્યારે કોઈ વિધાન મૃત્યુદંડની જોગવાઈ કરે છે, ત્યારે જ્યાં સુધી તે અસંવિધાનિક ઠરતું નથી ત્યાં સુધી તેના અમલને સંપૂર્ણપણે દૂર કરી શકાય નહીં. પરંતુ આ અદાલતની બંધારણીય ખંડપીઠના નિર્ણયને ધ્યાનમાં રાખતા, આ બાબતમાં અદાલતનો અધિકારક્ષેત્ર મર્યાદિત છે. મૃત્યુદંડ ફક્ત ત્યારે જ આપી શકાય જ્યારે અદાલતના મતે તે કેસ અતિ દુર્લભમાંથી અતિ દુર્લભ કેસોના વર્ણનને અનુરૂપ ઠરે. શું બાબતને અતિ દુર્લભમાંથી અતિ દુર્લભ કેસ ગણાવી શકાય તે દરેક કેસમાં ઉપસ્થિત તથ્યપરિસ્થિતિના આધારે નક્કી કરવું પડે. (૭૨૬-એફ; ૭૨૭-સી)

યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા (યુ.ઓ.આઈ.) તથા અન્ય વિ. દેવેન્દ્ર રાય, (૨૦૦૬) ૨ એસ.સી.સી. ૨૪૩; સ્ટેટ ઓફ એમ.પી. સી.બી.આઈ. મારફતે તથા અન્ય વિ. પાટણ મહાહ તથા અન્ય, (૨૦૦૫) ૩ એસ.સી.સી. ૧૬૯; બચ્ચન સિંહ વિ. સ્ટેટ ઓફ પંજાબ, [૧૯૮૦] ૨ એસ.સી.સી. ૬૮૪ = એ.આઈ.આર. (૧૯૮૦) એસ.સી.સી. ૮૯૮; મરછી સિંહ તથા અન્ય વિ. સ્ટેટ

ઓફ પંજાબ, (૧૯૮૩) ૩ એસ.સી.સી. ૪૭૦; સેવકા પેરુમલ વિ. સ્ટેટ ઓફ તમિલ નાડુ, એ.આઈ.આર. (૧૯૯૧) એસ.સી. ૧૪૬૩; દેવેન્દ્ર પાલ સિંહ વિ. સ્ટેટ ઓફ એન.સી.ટી. ઓફ દિલ્હી, એ.આઈ.આર. (૨૦૦૨) એસ.સી. ૧૬૬૧; ધનંજય ચેટર્જી @ ધના વિ. સ્ટેટ ઓફ વેસ્ટ બંગાળ તથા અન્ય, (૨૦૦૪) ૯ એસ.સી.સી. ૭૫૯; સાયબન્ના વિ. સ્ટેટ ઓફ કર્ણાટક, જે.ટી. (૨૦૦૫) ૫ એસ.સી. ૫૬૪ = (૨૦૦૫) ૪ એસ.સી.સી. ૧૬૫; રામ અનુપ સિંહ તથા અન્ય વિ. સ્ટેટ ઓફ બિહાર, [૨૦૦૨) ૬ એસ.સી.સી. ૬૮૬, બચિત્તર સિંહ તથા અન્ય એક વિ. સ્ટેટ ઓફ પંજાબ, [૨૦૦૨) ૮ એસ.સી.સી. ૧૨૫; સુરેન્દ્ર પાલ શિવબાલકપાલ વિ. સ્ટેટ ઓફ ગુજરાત, (૨૦૦૫) એસ.સી.સી. ૧૨૭; સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્ર વિ. માન સિંહ, [૨૦૦૫] ૩ એસ.સી.સી. ૧૩૧; રામા સુબ્રમણિયન વિ. સ્ટેટ ઓફ કેરળ, એ.આઈ.આર. (૨૦૦૬) એસ.સી. ૬૩૯; સ્ટેટ ઓફ રાજસ્થાન વિ. ખેરાજ રામ, (૨૦૦૩) ૮ એસ.સી.સી. ૨૨૪; સ્ટેટ ઓફ યુ.પી. વિ. સતીશ, (૨૦૦૫) ૩ એસ.સી.સી. ૧૧૪; હોળીરામ બોરદોલોઈ વિ. સ્ટેટ ઓફ આસામ, (૨૦૦૫) ૩ એસ.સી.સી. ૭૯૩ અને પ્રતાપ સિંહ વિ. સ્ટેટ ઓફ ઝારખંડ તથા અન્ય એક, (૨૦૦૫) ૩ એસ.સી.સી. ૫૫૧, ઉપર નિર્ભર કરવામાં આવ્યું.

જસવંત ગિર વિ. પંજાબ રાજ્ય, [૨૦૦૫] ૧૨ એસ.સી.સી. ૪૩૮; અમરજિત સિંહ વિ. પંજાબ રાજ્ય, [૨૦૦૬) ૧૧ સ્કેલ ૩૦૯; મેજર સિંહ અને અન્ય એક વિ. પંજાબ, મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય, [૨૦૦૬] ૭ એસ.સી.સી. ૪૪૨,

[૨૦૦૬] ૮ સ્કેલ ૬૦૪; ગુરમીત સિંહ વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય, [૨૦૦૫] ૧૨ એસ.સી.સી. ૧૦૭; મિથુ વિ. પંજાબ રાજ્ય, [૧૯૮૩] એસ.સી.આર. ૬૯૦; સહદેવ અને અન્ય વગેરે વિ. યુ.પી. રાજ્ય, [૨૦૦૪] ૧૦ એસ.સી.સી. ૬૮૨; શેખ ઇશાકે અને અન્ય વિ. બિહાર રાજ્ય, [૧૯૯૫] ૩ એસ.સી.સી. ૩૯૨; કિશોરી વિ. દિલ્હી રાજ્ય, [૧૯૯૯] ૧ એસ.સી.સી. ૧૪૮; બલરાજ વિ. યુ.પી. રાજ્ય, [૧૯૯૪] ૪ એસ.સી.સી. ૨૯; જશુભા ભારતસિંહ ગોહિલ અને અન્ય, [૧૯૯૪] ૪ એસ.સી.સી. ૩૫૩; અને ભારત સંઘ, (યુ.ઓ.આઈ.) અને અન્ય વિ. દેવેન્દ્ર રાય, [૨૦૦૬] ૨ એસ.સી.સી. ૨૪૩, નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે.

એટકિન્સ વિ. વર્જિનિયા, ૫૩૬ યુ.એસ. ૩૦૪ (૨૦૦૨); રેયેસ વિ. આર, (૨૦૦૨) યુકેપીસી ૧૧ : ૧૨ બીએચઆરસી ૨૧૯; હ્યુઝ, આર વિ. (સેન્ટ લુસિયા), (૨૦૦૨) યુકેપીસી ૧૨; રોપર વિ. સિમન્સ, ૫૪૩ યુ.એસ. ૫૫૧ (૨૦૦૫), નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

૬.૨. આ કેસના તથ્યો મુજબ આ કેસને અતિદુર્લભમાંથી અતિદુર્લભ કેસ ગણાવી શકાય તેમ નથી. ગુનાની અમલવારી કરવાની રીત ભયાનક હોઈ શકે. મૃત્યુ પામનારને ત્યારે મારી નાખવામાં આવ્યો હતો જ્યારે તે ઘેરી ઊંઘમાં હતો, પરંતુ અપનાવવામાં આવેલી પદ્ધતિને ક્લર કહી શકાય નહીં. હત્યા કરવા પાછળનું કારણ એ-૧ તરફથી ધનની લાલચ હતું, જે સ્પષ્ટપણે તેની દુર્વ્યસનોના પરિણામે ઉપજી હતી. તે એવી પરિસ્થિતિમાં ઘડેલાઈ ગયો હતો જ્યાં તેને એવું

લાગ્યું કે પોતાના ભાઈની હત્યા કરવા સિવાય તેની પાસે બીજો કોઈ વિકલ્પ નહોતો. ફરિયાદ પક્ષે એવું દર્શાવતું કોઈ સામગ્રી રજૂ કરી નથી કે એ-૧ પોતાના મૃત્યુ પામેલા ભાઈ સાથે સારા સંબંધો જાળવી રાખતો ન હતો. ઘરની વેચાણ બાબતે ભાઈઓ વચ્ચે મતભેદ રહ્યા હોઈ શકે, પરંતુ આ બાબતમાં એક રીતે કે બીજી રીતે કહેવા જેવી કોઈ વસ્તુ નોંધમાં નથી. વધુમાં, આ કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓમાં, એ-૧ વિરુદ્ધ સાઠગાંઠનો કેસ સાબિત કરવામાં ફરિયાદ પક્ષ નિષ્ફળ ગયેલ હોઈ, આ કેસ અતિદુર્લભમાંથી અતિદુર્લભ કેસ બને એવો ગણાવી શકાય નહીં. મૃત્યુદંડ આપવાનો કોઈ એવો વિશેષ કારણ નથી જે અનિવાર્ય હોય. આ અદાલતના કેટલાક પૂર્વનિર્ણયો એવા સિદ્ધાંત માટે અધિકારરૂપ છે કે જો ગુનો પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવાથી સાબિત થયો હોય તો સામાન્ય રીતે મૃત્યુદંડ આપવો નહીં. ઉક્ત પૂર્વનિર્ણયોનું અનુસરણ કરતાં, અને તેથી, મૃત્યુદંડ આપવાને બદલે એ-૧ સામે આજીવન કઠોર કેદની સજા ફરમાવવામાં આવે છે. વધુમાં, મૃત્યુદંડ આપવાનો કોઈ એવો વિશેષ કારણ નથી જે અનિવાર્ય હોય.

(૭૨૫-જી; ૭૨૭-એફ-જી; ૭૨૮-બી)

સહદેવ અને અન્ય વગેરે વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય., (૨૦૦૪)૧૦ એસ.સી.સી. ૬૮૨; શેખ ઈશાકે અને અન્ય વિ. બિહાર રાજ્ય, (૧૯૯૫) ૩ એસ.સી.સી. ૩૯૨, પર આધાર રાખવામાં આવ્યો.

ફોજદારી અપીલી અધિકારક્ષેત્ર : ફોજદારી અપીલ ક્રમાંક ૮૮૬૭- ૮૬૮ સન ૨૦૦૫.

વડી અદાલતના અલોક નાથ દત્ત વિ. પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય (એસ.બી.

સિંહા, ન્યાયાધીશ] ૬૭૩ ફોજદારી અપીલ ક્રમાંક ૮૭૫ ઓફ
૨૦૦૫ના ૪.૩.૨૦૦૫ના અંતિમ ચુકાદા અને આદેશમાંથી.

પ્રદીપ ઘોષ, મનોહર સિંહ બક્ષી (એ.સી.) રૌફ રહીમ અને મોહમ્મદ
ઈકબાલ અપીલકર્તાઓ તરફથી.

અલ્તાફ અહમદ, અવિજિત ભટ્ટાચાર્ય, કાજી સફીઉલ્લા, સૌમ્ય કુંડુ અને
બિકાશ કારગુમા, પ્રતિવાદી તરફથી.

અદાલતનો ચુકાદો એસ.બી. સિંહા, ન્યાયમૂર્તિ દ્વારા આપવામાં આવ્યો હતો.

કોલકાતા શહેરમાં બિડન સ્ટ્રીટ ખાતે આવેલ પ્રિમાઈસ નં. ૨૨સી, જે ત્રણ
માળની ઇમારત હતી, તે જગન્નાથ દત્તાની માલિકીની હતી. તેમણે અમુક શરતો અને
નિયમોને આધીન રહી ઉક્ત મિલકત પોતાની પત્ની અરુણામોયી દત્તાના હિતે
હસ્તાંતરિત કરી હતી, જે બાબતો સાથે અમને અહીં કોઈ સંબંધ નથી. તેણીને ચાર
પુત્રો અને એક પુત્રી હતી. તેણીના જીવનકાળ દરમિયાન, તેના બે પુત્રો, એટલે કે
બિસ્વનાથ દત્તા (મૃતક) અને આલોક નાથ દત્તા (અપીલકર્તા), તેની સાથે રહેતા
હતા. બિસ્વનાથ બીજા માળે રહેતા હતા અને તેના અમુક ભાગોમાં કેટલાક ભાડૂતો
કબજો ધરાવતા હતા; જ્યારે આલોક નાથ દત્તા પહેલા માળે રહેતા હતા. તેની પુત્રી
અનુરાધા દાસનું લગ્ન થયું હતું અને તે જાદવપુર ખાતે રહેતી હતી. અન્ય બે પુત્રો,

એટલે કે અમર નાથ દત્તા (પીડબ્લ્યુ-૪) અને સમર નાથ દત્તા (પીડબ્લ્યુ-૩), અનુક્રમે ચંદનનગર અને બરારસ્ત નામના શહેરોમાં રહેતા હતા.

અરુણમોચી દત્તાનું એપ્રિલ, ૧૯૯૩માં વસીયત વિના અવસાન થયું. અલોક નાથ કોલકાતા પોલીસમાં ફરજ બજાવતા હતા, જ્યારે બિસ્વનાથ યુનાઇટેડ બેંક ઓફ ઇન્ડિયામાં નોકરી કરતા હતા. બિસ્વનાથ અવિવાહિત હતા, જ્યારે અલોક નાથ વિવાહિત છે. અહીંના અપીલકર્તાઓમાંથી એક મમતા, અલોક નાથની પત્ની છે. મમતાની બહેન તથા તેમના પતિ શિબ સંકર રોય @ ગોબિંદા @ બાબુ રોય પણ પ્રથમ માળે રહેતા હતા.

અત્રેના અપીલકર્તાઓએ ઉક્ત પરિસરની પ્રથમ માળ પર ૨૨.૦૧.૧૯૯૪ના રોજ બિસ્વનાથની હત્યા કરવા માટે ષડ્યંત્ર રચ્યું હોવાનો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો છે, જેના વિગતવાર તથ્યો પર અમે આગળ અહીં વિચારણા કરીશું.

ફરિયાદી પક્ષનો કેસ

અલોક નાથમાં અનેક દુર્વ્યસનો હતા. તે ઉડાઉ હતો. તે સ્ત્રીસંગી હતો અને જુગાર, ઘોડાદોડ વગેરેમાં ઘણો ખર્ચ કરતો હતો. તેણે ઉક્ત મકાન મિલ્કત વેચવાનો ઇરાદો રાખ્યો હતો, અને તે હેતુસર તેણે એક નંદલાલ સિંહ તેમજ એક અરુણમય બોઝ સાથે વેચાણના કરારો કર્યા હતા. અરુણમય બોઝે તેને રૂ. ૬૫,૦૦૦.૦૦ ની રકમ અગ્રિમ આપી હતી. નંદલાલ સિંહ (પીડબ્લ્યુ-૧૫) એ પણ સમયાંતરે અલોક નાથને વિવિધ રકમો અગ્રિમ આપી હતી. તેના વકીલ બિકાશ પાલ (પીડબ્લ્યુ-૧૪) ની સલાહ પરથી તેણે વધુ કોઈ રકમ અગ્રિમ આપવાનો ઇનકાર કર્યો હતો,

જ્યાં સુધી તેને બીજા માળનો ઓરડો અને પૂજા ઓરડાનો કબજો સોંપવામાં ન આવે; જેનો કબજો ૨૩.૦૧.૧૯૯૪ ના રોજ આપવાનો વચન આપવામાં આવ્યું હતું.

ફરિયાદ પક્ષની કથા એવી છે કે મૃતક ઉક્ત મિલકતના વેચાણના પક્ષમાં નહોતો. તેમ છતાં, ઉક્ત મિલકતના વેચાણ અંગેની લેવડદેવડ ઉક્ત નંદલાલ સિંહ અને અરુણમોય બોઝના હિતમાં એવી રીતે કરવામાં આવી રહી હતી, જાણે બિસ્વનાથ તેમાં પક્ષકાર હોય. અપીલકર્તા મૃણાલ દત્તા બિસ્વનાથનું ભેજું ધારણ કરીને તેના નામે અનેક દસ્તાવેજો પર સહી કરતો હતો, એવું કહેવાય છે.

સહદેવ મોંડલ (પીડબ્લ્યુ-૩૩), અનંત કુમાર થાણેદાર (પીડબ્લ્યુ-૩૪) અને બિમાન ઘોષ દસ્તિદાર (પીડબ્લ્યુ-૩૫) એવા તેમના સહકર્મચારીઓ દ્વારા પ્રકાશમાં આવેલ મુજબ, આલોકે નાથ ૨૨.૦૧.૧૯૯૪ના સાંજે ૭.૦૦ વાગ્યાથી ૨૮.૦૧.૧૯૯૪ સુધી ફરજ પરથી ગેરહાજર રહ્યા હતા.

પૂજા રૂમ અને બિસ્વનાથના કબજામાં રહેલો એક રૂમનો કબજો ૨૩.૦૧.૧૯૯૪ના રોજ નંદલાલ સિંહને સોંપવામાં આવ્યો હતો. નંદલાલ સિંહે ઉક્ત રૂમમાં નવી બાંધવામાં આવેલી ‘બેડી’ નિહાળી. તેમણે તે બાબતનું કારણ પૂછ્યું, ત્યારે તેમને જણાવવામાં આવ્યું કે તે રસોઈના હેતુસર બાંધવામાં આવી હતી. તેમણે તેને દૂર કરવા કહ્યું; જેના જવાબમાં આલોકે નાથે વેચાણખતના નોંધણી થયા પછી તે દૂર કરી દેશે એવી ખાતરી આપી. નંદલાલ સિંહે, તેમના વકીલ બિકાશ પાલની સલાહ મુજબ, ૩૧.૦૧.૧૯૯૪ના રોજ બંગાળી દૈનિક સમાચારપત્ર ‘આનંદ બજાર

પત્રિકા'માં એક જાહેરાત પ્રસિદ્ધ કરાવી. બિકાશ પાલને શંકા હતી કે આલોકે નાથના અન્ય ભાઈઓ અને બહેનો પણ હોઈ શકે અને તેથી તેમણે આવી જાહેરાત પ્રસિદ્ધ કરવાની સલાહ આપી હતી. અમર નાથ, સમર નાથ અને અનુરાધા દાસ (પી.ડબલ્યુ. ૪, ૩ અને ૫ અનુક્રમે) એ બિકાશ પાલને જાણ કરી કે તેઓ પણ ઉક્ત મિલ્કતના સહ-માલિકો છે અને મકાન વેચવા માટે સંમત નથી.

ઉપરોક્ત ઘટનાઓના પ્રકાશમાં, સમર નાથ (પીડબલ્યુ-૩), અમર નાથ (પીડબલ્યુ-૪) અને અવિજિત દત્તા (પીડબલ્યુ-૬) એ આક્ષેપ મુજબ ૦૬.૦૩.૧૯૯૪ના રોજ મિલ્કત નં. રસી, બિડન સ્ટ્રીટની મુલાકાત લીધી. તેમણે બિસ્વનાથ ક્યાં છે તે અંગે પૂછપરછ કરી અને તેમને જાણ કરવામાં આવી કે તે બરાસતમાં રહેવા લાગ્યો હતો. તેઓ આલોક નાથ દ્વારા આપવામાં આવેલ સરનામાવાળા મકાન પર ગયા. તેમણે જાણ્યું કે તે ખોટું હતું, કારણ કે ત્યાં બિસ્વનાથ નામનો કોઈ વ્યક્તિ રહેતો નહોતો. તેઓ પાછા મિલ્કત નં. રસી, બિડન સ્ટ્રીટ પર આવ્યા. તેમણે આલોક નાથને બિસ્વનાથ ક્યાં છે તે જાહેર કરવા આગ્રહ કર્યો, જેના પગલે આક્ષેપ મુજબ આલોક નાથ ભાવવિહ્વળ થઈ ગયો અને તેણે તેઓ સમક્ષ તેમજ નંદલાલ સિંહ અને કેટલાક ભાડુઆતો સમક્ષ ન્યાયબાહ્ય કબૂલાત કરી કે તેણે બિસ્વનાથનું ગળું દબાવી તેને મારી નાખ્યો હતો. જ્યારે હોબાળો ચાલી રહ્યો હતો, ત્યારે આલોક નાથના કોઈ પાડોશીએ પોલીસ સ્ટેશનના ઇન્ચાર્જ અધિકારીને જાણ કરી. જ્યારે પોલીસ ઉક્ત મિલ્કત તરફ આવી રહી હતી, ત્યારે રસ્તામાં તેમની સમર નાથ સાથે મુલાકાત થઈ, જે તેમને આ ઘટનાની જાણ કરવા જઈ રહ્યો હતો.

પોલીસ અધિકારી ઉક્ત મકાનમાં આવ્યા. ૦૬.૦૩.૧૯૯૪ની બપોરે આલોક નાથની ધરપકડ કરવામાં આવી. પોલીસ સ્ટેશનમાં તેની પૂછપરછ કરવામાં આવી અને ત્યારબાદ પોલીસ કર્મચારીઓ તેને પાછો લાવ્યા. અન્ય આરોપીઓની ધરપકડ બીજા દિવસે કરવામાં આવી.

એલોક નાથે પોલીસ સ્ટેશનમાં એવી કબૂલાત કરી હોવાનું કહેવાય છે કે તેણે મૃતદેહને એક મંચમાં (રેતી અને ઇંટોથી બનાવવામાં આવેલી એક પ્રકારની ટાંકી) છુપાવ્યો હતો. તેણે ઉક્ત મંચ તરફ ઇશારો કર્યો, ત્યારબાદ બે મજૂરો અને એક કડિયાને બોલાવવામાં આવ્યા; ફોરેન્સિક નિષ્ણાતોને પણ બોલાવવામાં આવ્યા. ઉક્ત ટાંકી તોડી પાડવામાં આવી અને ખંડિત કરવામાં આવી. તેમાંથી દુર્ગંધ બહાર આવી અને તેની નીચે પડેલું માનવ કંકાલ જોવા મળ્યું. એવું કહેવાય છે કે તે કંકાલ બિસ્વનાથનું હોવાનું ઓળખાણ એલોક નાથે પોતે જ કરી હતી, જે જપ્ત કરવામાં આવ્યું અને શબઘરમાં મોકલવામાં આવ્યું. પોસ્ટમોર્ટમ અહેવાલ મુજબ, મૃત્યુનું કારણ શ્વાસરોધ હતું. એલોક નાથે એવી કબૂલાત પણ કરી હતી જેના પરિણામે મૃતક બિસ્વનાથની માલિકીની કેટલીક વસ્તુઓ, તે ભાડાના મકાનમાંથી, જેનો તે કબજો ધરાવતો હતો, તેમજ ઘરની કેટલીક વસ્તુઓની પણ વસૂલી કરવામાં આવી હતી.

અપીલકર્તા મૃણાલ દત્તએ પણ ૨૧.૦૩.૧૯૯૪ના રોજ કોલકાતા સ્થિત ૩૭ અદાલતના મેટ્રોપોલિટન મેજિસ્ટ્રેટ ટી. ઉદ્દિની સમક્ષ ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૧૬૪ હેઠળ નિવેદન આપ્યું હોવાનું કહેવાય છે. તેમ છતાં, તેણે આશરે ૧૬.૦૬.૧૯૯૪ના રોજ તેમાંથી પીછેહઠ કરી હતી.

તપાસ બર્ટોલા પોલીસ સ્ટેશન સાથે જોડાયેલા સબ ઇન્સ્પેક્ટર સુખેન્દુ બેરિક દ્વારા હાથ ધરવામાં આવી હતી. જોકે, આ કેસ કોલકાતા પોલીસના ડિટેક્ટિવ વિભાગને હસ્તાંતરિત કરવામાં આવ્યો હતો અને ૦૮.૦૩.૧૯૯૪ થી સબ ઇન્સ્પેક્ટર અતનુ બેનર્જી (પીડબ્લ્યુ-૪૮) એ કેસની તપાસનો કાર્યભાર સંભાળ્યો હતો.

આરોપપત્ર દાખલ કર્યા બાદ, ગુનાનો સંજ્ઞાન લેવામાં આવ્યો અને કેસ સેશન્સ કોર્ટને સોંપવામાં આવ્યો.

તમામ આરોપીઓનો વિચારણા માટે મુકવામાં આવ્યા હતા. તેમની સામે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૧૨૦બી/૩૦૨/૩૪ અને ૨૦૧/૩૪ હેઠળ, નીચે મુજબ, ત્રણ અલગ અલગ આરોપો ઘડવામાં આવ્યા હતા :

"પ્રથમ - કે તમે સર્વે, જાન્યુઆરી, ૧૯૯૪ના મહિનામાં, ૨/સી, બિએડોન સ્ટ્રીટ, કલકત્તા ખાતે, એક ગેરકાયદેસર કૃત્ય કરવા તથા કરાવવા માટે સંમત થયા હતા, અર્થાત્, બિશ્વનાથ દત્તાનું ખૂન કરીને તેમનું મૃત્યુ કરાવવાનું, જેથી અલોક દત્તા પરિસર નં. ૨/સી, બિએડોન સ્ટ્રીટ, કલકત્તા વેચી શકે, અને તેવું ગેરકાયદેસર ખૂનનું કૃત્ય તે સમજૂતીના અનુસંધાને આચરવામાં આવ્યું હતું, અને તેથી તમે સર્વેએ ભારતીય દંડ સંહિતાની ધારા ૧૨૦બી/૩૦૨ હેઠળ દંડનીય ગુનો કર્યો હતો, અને જે આ સેશન્સ કોર્ટના જ્ઞાનક્ષેત્રમાં આવે છે.

બીજું - કે તમે સૌએ, તા. ૨૨.૦૧.૧૯૯૪ ની રાત્રે લગભગ ૨/સી, બિડન સ્ટ્રીટ, કલકત્તા ખાતે, ઉપર અદાલત ક્રમાંક ૧ માં ઉલ્લેખિત ફોજદારી ષડયંત્રના અનુસંધાને અને તમે સૌના સામાન્ય ઇરાદાથી, બિશ્વનાથ દત્તાનું મૃત્યુ નિપજાવીને તેની હત્યા કરી હતી, અને તેથી તમે ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨/૩૪ હેઠળ દંડનીય એવો ગુનો કર્યો છે, અને તે સેશન્સ કોર્ટની સંજ્ઞાનક્ષેત્રમાં આવે છે.

ત્રીજું - કે તમે બધા, તા. ૨૨.૦૧.૧૯૯૪ ની રાત્રે અથવા તેની આસપાસ, ૨/સી, બિડન સ્ટ્રીટ, કલકત્તા ખાતે, તમારા બધાના સામાન્ય આશયથી, હત્યાના પુરાવા અદશ્ય કરવા તથા અપરાધીઓને બચાવવા માટે, બિસ્વનાથ દત્તાનું ખૂન કરવામાં આવ્યા પછી તેના મૃતદેહને આલોક દત્તાના ઓરડાની દીવાલની શેલ્ફમાં બનાવવામાં આવેલી ખાલી જગ્યા અંદર છુપાવ્યો અને ત્યારબાદ તે જને ઇંટો અને સિમેન્ટથી ઢાંકી દીધો, અને આ રીતે તમે બધાએ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૨૦૧/૩૪ હેઠળ દંડનીય તથા આ સેશન્સ કોર્ટની જોગવાઈક્ષેત્રમાં આવતો ગુનો કર્યો.

અને હું આ દ્વારા આદેશ આપું છું કે ઉપરોક્ત આક્ષેપ અંગે તમારો ઉપરોક્ત અદાલત દ્વારા વિચારણો કરવામાં આવે.

શીખેલ સેશન્સ જજ સમક્ષ, ફરિયાદ પક્ષ તરફથી કુલ ૪૮ સાક્ષીઓની તપાસ કરવામાં આવી હતી. અપીલકર્તા અલોકે નાથના ભાઈઓ, અર્થાત્

અમર નાથ અને સમર નાથ, તથા બહેન અનુરાધાએ અનુક્રમે ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષી નં. ૪, ૩ અને ૫ તરીકે પોતાનું સાક્ષ્ય આપ્યું હતું. અમર નાથના પુત્ર અવિજિતની ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષી નં. ૬ તરીકે તપાસ કરવામાં આવી હતી.

ફરિયાદ પક્ષ તરફથી તપાસવામાં આવેલા સાક્ષીઓને ત્રણ વર્ગોમાં ઉપવિભાજિત કરી શકાય, અર્થાત્, (૧) મકાનનું વેચાણ, (૨) બિયાડન સ્ટ્રીટ, પરિસર નં. ૨સી ખાતેના ભાડૂતાઓ, અને (૩) એવા સાક્ષીઓ જેઓએ આલોકના ચરિત્ર અને વર્તન અંગે તેમજ ફોટોગ્રાફર, મજૂરો, મેસન વગેરે જેવા અન્ય લોકો અંગે સાક્ષી આપી હતી.

અમે ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષીઓના નિવેદનો સાથે ત્યારબાદ યોગ્ય તબક્કે વિચારણા કરીશું.

સેશન્સ જજએ તા. ૨૯.૦૮.૨૦૦૩ના દોષિત ઠરાવનાર ચુકાદો અને સજાના આદેશ દ્વારા આલોકે નાથ, મૃણાલ દત્તા અને ગોવિંદા રાયને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમો ૩૦૨/૧૨૦બી અને ૩૦૨/૩૪ હેઠળ દોષિત ઠરાવી તેમને મૃત્યુદંડની સજા ફરમાવી હતી. જોકે, મમતા દત્તાને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨/૩૪ હેઠળ આજીવન કારાવાસની સજા તથા રૂ. ૫,૦૦૦.૦૦નો દંડ ચુકવવાનો આદેશ કરવામાં આવ્યો હતો, અને દંડ ન ભર્યે વધુ બે વર્ષની કેદ ભોગવવાની સજા કરવામાં આવી હતી. તેઓને ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૨૦૧/૩૪ હેઠળનો

ગુનો કરવા બદલ પણ દોષિત ઠરાવી દેરૂંને રૂ. ૩,૦૦૦.૦૦નો દંડ કરવામાં આવ્યો હતો, અને દંડ ન ભર્યે વધુ એક વર્ષની કેદ ભોગવવાની સજા કરવામાં આવી હતી. ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૪૦૨/૧૨૦બી હેઠળ કોઈ અલગ સજા ફરમાવવામાં આવી નહોતી.

અપીલકર્તાઓએ વડી અદાલત સમક્ષ અપીલો દાખલ કરી.

વડી અદાલતે વિદ્વાન સેશન્સ જજના તારણો સાથે સહમતિ દર્શાવી. એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો કે તમામ અપીલકર્તાઓએ ષડયંત્ર રચ્યું હતું અને મૃતકને તે ઊંઘમાં હતો ત્યારે મારી નાખવામાં આવ્યો હતો. સજાના પ્રમાણ અંગે વિચાર કરતી વખતે, વડી અદાલતે ઉગ્ર બનાવટના અને શમક પરિસ્થિતિઓ વચ્ચે સંતુલન સ્થાપવાનો પ્રયાસ કર્યો અને અવલોકન કર્યું કે આ કેસ દુર્લભમાંથી અતિ દુર્લભ કેસોની શ્રેણીમાં આવે છે. એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું કે વિદ્વાન સેશન્સ જજે આલોકે નાથ, મૃણાલ દત્ત અને શિબ સંકર રોય @ ગોબિન્દા @ બાબુ વિરુદ્ધ મૃત્યુદંડના વિકલ્પનો યોગ્ય રીતે ઉપયોગ કર્યો હતો. વડી અદાલતે આલોકે નાથના કેસને મૃણાલ દત્ત અને ગોબિન્દા @ બાબુના કેસથી અલગ પાડવાનો ઇનકાર કર્યો અને એમ ઠરાવ્યું કે નિસ્વનાથની પૂર્વનિયોજિત હત્યા અમલમાં મૂકવાના ષડયંત્રમાં ત્રણેય સહભાગી હતા. પુરાવાની મૂળવણી કર્યા બાદ, વડી અદાલતે તેમના દ્વારા કરાયેલ અપીલો નામંજૂર કરી. મમતા વિરુદ્ધ વિદ્વાન નીચલી

અદાલતના ન્યાયાધીશે આપેલો દોષિત ઠેરવવાનો અને સજાનો આદેશ પણ વડી અદાલતે યથાવત રાખ્યો.

અપીલકર્તાઓ તરફથી દલીલો મુખ્યત્વે મૃણાલ દત્તા તરફથી હાજર થયેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી પ્રદીપ ઘોષ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવી છે.

વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલની રજૂઆતો આ મુજબ છે :

(૧) દોષિત ઠેરવવાનો ચુકાદો પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા પર આધારિત હોય અને કોઈ પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષી ન હોય; તેવી સ્થિતિમાં ફરિયાદ પક્ષે કથિત ગુનાઓના આચરણમાં અપીલકર્તાઓ દોષિત હતા તે સાબિત થાય તે માટે પરિસ્થિતિઓની કડીની તમામ કડીઓ સાબિત કરી હોવાનું કહી શકાય નહીં.

(૨) ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રેકૉર્ડ પર લાવવામાં આવેલા પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવાઓ બિસ્વનાથની હત્યા કરવા માટે અપીલકર્તાઓએ ષડ્યંત્ર રચ્યું હોવાનું આરોપ સાબિત કરવા માટે પૂરતા નહોતા.

(૩) નીચેની અદાલતોએ ગંભીર ભૂલ કરી છે, કારણ કે તેઓએ હત્યા કરવા માટેની વિશાળ ષડ્યંત્ર અને મૃણાલ દત્તા દ્વારા બિસ્વનાથનું ખોટું પ્રતિનિધિત્વ કરીને કૂટરચના અથવા છેતરપિંડીનો ગુનો કરવા માટેની તુલનાત્મક રીતે નાની ષડ્યંત્ર વચ્ચેનો ભેદ પારખવામાં નિષ્ફળતા દર્શાવી

(૪) આલોક નાથે કરેલો કથિત અદાલતબાહ્ય કબૂલાતનામું માત્ર પોતાના જ દોષની સ્વીકૃતિ સુધી મર્યાદિત હોવાથી, નીચલી અદાલતો ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨/૩૪ હેઠળ તે પર આધાર રાખીને અથવા તેના આધારે તમામ અપીલકર્તાઓને દોષિત ઠેરવી શકતી નહોતી.

(૫) આલોકે નાથ દ્વારા કરવામાં આવેલ કથિત કબૂલાત, જેના અનુસંધાને મૃતદેહ તથા બિસ્વનાથની માલિકીની કેટલીક વસ્તુઓ, જે ગોબિન્દ સરકાર (પીડબ્લ્યુ-૨૬) ને વેચવામાં આવી હતી, તેની પુનઃપ્રાપ્તિ થઈ, તે ફરિયાદ પક્ષના ષડયંત્રના કેસ સુધી નિશ્ચિતરૂપે દોરી જતી નહોતી; અને તેની કોઈ પણ રીતે બિલકુલ પુષ્ટિ થયેલી ન હોવાથી, માત્ર તેના આધારે દોષિત ઠેરવવાનો ચુકાદો આપવામાં આવી શક્યો હોત નહીં.

(૬) આરોપીની કબૂલાત, ભલે તે સ્વીકારવામાં આવી હોય, તો પણ તેનો વિચાર સંપૂર્ણરૂપે કરવો જોઈએ, તેના ટુકડા કરીને નહીં

(૭) મૃણાલ દત્તાએ કરેલો ન્યાયિક કબૂલાતનામો, જે પાછળથી પાછો ખેંચી લેવાયો છે અને તેથી જેનો પુરાવાત્મક મૂલ્ય નબળો હતો, તેના આધારે દોષારોપણનો ચુકાદો આપવામાં આવી શક્યો હોત નહીં, ખાસ કરીને જ્યારે તેની કોઈ પુષ્ટિ ઉપલબ્ધ ન હતી

(૮) મૃણાલ દત્તાને ઓળખ પરેડમાં હાજર કરવામાં આવ્યો નહોતો, જ્યારે આલોકે નાથને હાજર કરવામાં આવ્યો હતો. સાક્ષીઓ દ્વારા

અદાલતમાં તેની કરાયેલ ઓળખનો પુરાવાકીય મૂલ્ય નબળો હતો અને તેના પર કોઈ ભરોસો મૂકવામાં આવી શક્યો હોત નહીં.

(૯) મૃણાલ દત્ત દ્વારા કથિત રીતે કરવામાં આવેલ ન્યાયિક કબૂલાતથી એવો ખુલાસો થતો હતો કે તેને આલોકે નાથ સાથે જોડાવા માટે બળજબરી કરવામાં આવી હતી અને તેથી, નીચલી અદાલતોએ એવું ઠરાવવું જોઈએ હતું કે તેણે પશ્ચાત્તાપી તરીકે કબૂલાત કરી હતી અને તેથી, વિશાળ ષડયંત્રમાં તેની સહભાગીતા ગંભીર શંકા હેઠળ હતી.

(૧૦) કોઈપણ દષ્ટિકોણથી બાબતને જોતા, ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરાયેલા પુરાવાની પ્રકૃતિને ધ્યાનમાં લેતા અતિશય મૃત્યુદંડની સજા ફટકારી શકાતી નહોતી.

રાજ્ય તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલ શ્રી અલ્તાફ અહમદની, બીજી તરફ, રજૂઆતો આ મુજબ હતી :

(૧) કે, જો કે અપીલકર્તાઓ વિરુદ્ધ કોઈ પ્રત્યક્ષ પુરાવો ન હતો, તો પણ નીચલી અદાલતના વિદ્વાન ન્યાયાધીશે સૂચિબદ્ધ કરેલ અને વડી અદાલતે પુષ્ટિ કરેલ સોળ પરિસ્થિતિઓ ફરિયાદ પક્ષ તરફથી રજૂ કરાયેલ હકારાત્મક પુરાવાઓ પર આધારિત હતી.

(૨) ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરાયેલા મૌખિક તથા દસ્તાવેજી બંને પ્રકારના પુરાવા તમામ આરોપીઓ વિરુદ્ધ દોષિત હોવાના નિષ્કર્ષે પહોંચવા માટે પૂરતા હતા.

(૩) અપીલકર્તા આલોક નાથ દ્વારા કરાયેલ ન્યાયબાહ્ય સ્વીકારોક્તિ પરત ખેંચવામાં આવી ન હોવાથી અને તે સ્વતંત્ર સાક્ષીઓ સહિત મોટી સંખ્યામાં સાક્ષીઓ દ્વારા સાબિત કરવામાં આવી હોવાથી તથા તે સ્વૈચ્છિક સ્વરૂપની હોવાથી, નીચલી અદાલતો દ્વારા તેના પર યથાર્થ રીતે આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો.

(૪) આલોકે નાથ દ્વારા કરવામાં આવેલ ન્યાયબાહ્ય સ્વીકારોક્તિ તેના મોટા ભાગો સમર નાથ (પીડબ્લ્યુ-૩) અને અમર નાથ (પીડબ્લ્યુ-૪) સમક્ષ, તેમજ તેના ભત્રીજા અવિજિત દત્તા (પીડબ્લ્યુ-૬), મકાનના ઇચ્છિત ખરીદદાર નંદલાલ સિંહ (પીડબ્લ્યુ-૧૫) અને તે પરિસરના બે ભાડૂતો, એટલે કે, સ્વપન દત્તા (પીડબ્લ્યુ-૧૮) અને બિજોય શર્મા (પીડબ્લ્યુ-૧૯) ની હાજરીમાં કરવામાં આવી હતી; અને જિરહ દરમિયાન તેમની સાક્ષીઓ ખંડિત થઈ નહોતી, તેથી વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશ તથા વડી અદાલતે તેઓ સૌના વિરુદ્ધ દોષિત ઠરાવવાનો ચુકાદો અને સજા આપતાં કોઈ ભૂલ કરી નથી.

(૫) સ્વતંત્ર અને સ્વૈચ્છિક કબૂલાતને યોગ્ય મહત્ત્વ આપવું જોઈએ, કારણ કે તે દોષબોધની સર્વોચ્ચ ભાવનામાંથી ઉત્પન્ન થયેલી હોવાનું અનુમાન કરવામાં આવે છે.

(૬) ન્યાયિક કબૂલાત પાછી ખેંચવામાં આવી હોઈ શકે, પરંતુ માનનીય નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશ અને વડી અદાલતે રેકૉર્ડ પર લાવવામાં

આવેલી સામગ્રીનું વિશ્લેષણ કર્યા પછી એ નિષ્કર્ષે આવ્યા હતા કે તે સત્ય હતી અને સ્વેચ્છાએ કરવામાં આવી હતી, અને ઉક્ત નિષ્કર્ષોમાં હસ્તક્ષેપ કરવાનો કોઈ કારણ નથી. કાનૂનનો એવો નિયમ નથી કે ન્યાયિક કબૂલાતને સ્વતંત્ર સાક્ષીઓ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલી સામગ્રીથી અવશ્ય સમર્થન મળવું જ જોઈએ.

(૭) અપીલકર્તા મૃણાલ દત્તાએ કોઈ કારણ દર્શાવ્યા વિના ઘણાં પાછળના તબક્કે જ પોતાની કબૂલાત પરત ખેંચી હોવાને કારણે, તેને કોઈ મહત્વ આપવું જોઈએ નહીં.

(૮) ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૩૧૩ હેઠળ તેની પૂછપરછમાં તેણે પી.ડબલ્યુ.-જજના હાથે ચાતના અપાઈ હોવાનું આક્ષેપ કર્યો હતો, પરંતુ ઉક્ત મુદ્દા પર પી.ડબલ્યુ.-જજની જિરહ કરવામાં આવી ન હોવાથી, ન્યાયિક કબૂલાત પુરાવામાં સ્વીકાર્ય હતી, અને તે માત્ર તેના કરનાર વિરુદ્ધ જ નહીં પરંતુ ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૩૦ના અનુસંધાને સહ-આરોપિત વિરુદ્ધ પણ સ્વીકાર્ય હતી.

(૯) આલોકે નાથ દ્વારા અમલમાં મુકાયેલા વિવિધ દસ્તાવેજો પર માત્ર મૃણાલ દત્તાએ જ નહીં પરંતુ બાબુ રોય અને મમતા દત્તાએ પણ હસ્તાક્ષર કર્યા હતા તે દર્શાવી ફોજદારી ષડયંત્ર સાબિત કરવા માટે દસ્તાવેજો પુરાવા તથા સાક્ષીઓના મૌખિક પુરાવા રૂપે પૂરતી સામગ્રી રેકૉર્ડ પર લાવવામાં આવી હતી.

(૧૦) મૃણાલ દત્ત દ્વારા કરવામાં આવેલ ન્યાયિક કબૂલાતમાં, મૃત્યુ પામેલા બિસ્વનાથને કેવી રીતે મોતને ઘાટ ઉતારવામાં આવ્યો અને તેના મૃતદેહને આલોક નાથે કબજામાં રાખેલા ઓરડામાં આવેલી બેદી (મંચ) માં કેવી રીતે મૂકવામાં આવ્યો, તેનો સજીવ વર્ણન સમાવેશ પામે છે; તે વાત ષડયંત્રના આરોપને સાબિત કરવા માટે પૂરતી હતી. કોઈપણ સ્થિતિમાં, બિસ્વનાથની હત્યા કરવામાં તથા તેના મૃતદેહનો નિકાલ કરવામાં તમામ આરોપી વ્યક્તિઓની સંડોવણી પૂરતા પ્રમાણમાં સાબિત થઈ છે.

અર્થા-વિચારણા:

ઘટના ૨૨.૦૧.૧૯૯૪ ની રાત્રે બની હતી. બિસ્વનાથને છેલ્લે જીવિત હાલતમાં કેટલાક ભાડૂતો દ્વારા જોવામાં આવ્યો હતો, જેમની તપાસ કરવામાં આવી હતી, અર્થાત્ સ્વપન દત્તા (પીડબ્લ્યુ-૧૮), બિજય શર્મા (પીડબ્લ્યુ-૧૯), અલ્બેલા સુક્લા (પીડબ્લ્યુ-૨૦), અને રાજ કિશોર સિંહ (પીડબ્લ્યુ-૨૩). પીડબ્લ્યુ-૧૮ મુજબ, તેણે ઉક્ત તારીખે બિસ્વનાથને જીવિત હાલતમાં જોયો હતો. તેણે આક્ષેપ મુજબ એ પણ જોયું હતું કે અપીલકર્તા આલોક નાથે બિસ્વનાથને પોતાના ઓરડામાં બોલાવ્યો હતો. ત્યારબાદ તેને ન તો સાંભળવામાં આવ્યો હતો અને ન તો જોવામાં આવ્યો હતો.

અહીં સંકળાયેલા હકીકતોના પરિપ્રેક્ષ્યને ધ્યાનમાં રાખીને પુરાવાઓની મૂલવણી કરવી આવશ્યક છે.

ફોજદારી ષડયંત્ર, જો કંઈ હોય, તો તે અલોક નાથની લાલચમાંથી ઊભું થયું હતું. પોતાની ખરાબ આદતો સંતોષવા માટે તેને નાણાંની જરૂર હતી. પરિસ્થિતિ એવી હદે પહોંચી ગઈ હતી કે તેને મકાનના વેચાણ માટે એકસાથે બે વ્યક્તિઓ સાથે વાટાઘાટ કરવી પડી હતી. ઇચ્છુક બંને ખરીદદારો પાસેથી તેણે નાણાં લીધા હતા. સ્પષ્ટપણે, ઉપરોક્ત બે ખરીદદારો પાસેથી નાણાં ઉપાડવાના હેતુથી તેણે એવો ઢોંગ કર્યો હતો કે તે અને મૃતક જ મકાનના એકમાત્ર માલિકો હતા. મૃતક કદાચ મકાન વેચવા ઇચ્છુક ન હતો, પરંતુ તે વ્યવહારો વિષે અજાણ પણ હોઈ શકતો હતો. અલોક નાથનો આશય કદાચ તેને અજાણ રાખી પ્રતિફળની સંપૂર્ણ રકમ ગળી જવાનો હતો. તેના અન્ય ભાઈઓ અને બહેનોને પણ વિશ્વાસમાં લેવામાં આવ્યા ન હતા. નિર્વિવાદ રીતે, તેઓ મૃતક અને અપીલકર્તા અલોક નાથ સાથે વિવાદી સ્થિતિમાં હતા. બિસ્વનાથનું ખોટું સ્વાંગ ધારણ કરવા માટે મૃણાલ દત્તાની મદદ અલોક નાથે મેળવી હતી. તે માટે તેને રૂ. ૫,૦૦૦.૦૦ ની રકમ ચૂકવવામાં આવી હતી. તે બિસ્વનાથ તરીકે સ્વાંગ ધારણ કરી રહ્યો હતો અને અલોક નાથના કહ્યા મુજબ દસ્તાવેજો પર સહી કરતો, તેનો અમલ કરતો અને પોતાને તે જ વ્યક્તિ તરીકે રજૂ કરતો હતો.

જ્યારે નંદલાલ સિંહ (પીડબ્લ્યુ-૧૫) એ પોતાના વકીલ બિકાશ પાલની સલાહ પરથી અલોક નાથ પર તેના હવાલે થોડાંક ઓરડાઓનો કબજો સોંપવા દબાણ કર્યું, ત્યારે અલોક નાથ સ્પષ્ટપણે નિરાશાગ્રસ્ત બન્યો. તે સમયે તેણે પોતાના ભાઈ બિસ્વનાથને દૂર કરવા અને મકાનના વેચાણના પરિતોષિકાની સંપૂર્ણ રકમ પ્રાપ્ત કરવા તેના મૃતદેહનો નિકાલ કરવા માટે અન્ય અપીલકર્તાઓ સાથે મળીને ષડયંત્ર રચ્યું હતું કે કેમ, એ મૂળ પ્રશ્ન છે. અન્ય અપીલકર્તાઓ પણ ઉક્ત ષડયંત્રમાં સામેલ હતા તે દર્શાવતું કોઈ પ્રત્યક્ષ પુરાવું નથી. કોઈપણ સાક્ષીએ તેમની હાજરી નોંધેલી નહોતી. કોઈએ તેમને મકાનમાં સાથે જોયા નહોતા. કોઈએ મૃણાલ દત્તાને એક પણ વખત મકાનમાં આવતાં જોયા નહોતા. અમે આ હકીકતથી અજાણ નથી કે ષડયંત્રનો પ્રત્યક્ષ પુરાવો મેળવવો મુશ્કેલ હોય છે. પરંતુ ઘોર અપરાધ આચરવા માટે રચાયેલ ષડયંત્ર સાબિત કરવા, નોંધપાત્ર પર લાવવામાં આવેલ પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવું એવું હોવું જોઈએ કે જેમાં જોડવા માટે કોઈ ઢીલા છેડા બાકી ન રહે.

પરિસ્થિતિ:-

ઉપરોક્ત સિદ્ધાંતોને ધ્યાનમાં રાખીને, હવે અમે વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે ગણાવેલી અને વડી અદાલતે

સ્વીકારેલી, અપીલકર્તાઓ વિરુદ્ધ અસ્તિત્વમાં હોવાનું માનવામાં આવેલ વિવિધ પરિસ્થિતિઓ નોંધીએ છીએ.

ઉપરોક્ત હેતુ માટે અમે, પ્રારંભમાં, તે સાક્ષીઓના નિવેદનો નોંધવા યોગ્ય ગણીએ છીએ જેમને અમે શ્રેણી (૧) માં વર્ગીકૃત કર્યા છે.

પી.ડબલ્યુ.-૭, શંકર દે, પ્રશ્નોત્તર મકાનના અરુણમોય બોઝ (પી.ડબલ્યુ.-૮) સાથે થયેલ વેચાણના કરારના સાક્ષી છે. તેમણે રૂ. ૬૫,૦૦૦.૦૦ જેટલી અગ્રિમ રકમ આલોકે નાથને આપવામાં આવી હતી તે સાબિત કર્યું. અરુણમોય બોઝ, જે ઇચ્છિત ખરીદદાર હતા અને જેમની સાથે આલોકે નાથે કરારમાં પ્રવેશ કર્યો હતો, તેમણે પણ આલોકે નાથને દર્શાવેલ પ્રતિફળની રકમ આપવામાં આવી હતી તે સાબિત કર્યું. શંકર દે (પી.ડબલ્યુ.-૭) અને અરુણમોય બોઝ (પી.ડબલ્યુ.-૮) બન્નેએ પણ જણાવેલ વેચાણના કરારના અમલ સુધી પહોંચાડનાર વાટાઘાટોની વિગતવાર રજૂઆત કરી હતી.

સુધાકર સિંહ (પી.ડબલ્યુ.-૧૦) અને નૌરતન સિંહ (પી.ડબલ્યુ.-૧૬) દલાલો હતા. તેઓ નંદલાલ સિંહ (પી.ડબલ્યુ.-૧૫) દ્વારા નિયુક્ત કરવામાં આવ્યા હતા. તેમણે એ બાબતે પણ સાક્ષી આપી છે કે આલોક નાથ દ્વારા નંદલાલ સિંહના હિતમાં મકાનના વેચાણ સંબંધિત વ્યવહારો કેવી રીતે આગળ વધ્યા. તેમણે એ પણ સાબિત કર્યું છે કે નંદલાલ સિંહ દ્વારા આલોક નાથના હિતમાં સમયાંતરે અગ્રિમ રકમ કેવી

રીતે આપવામાં આવી. વિકાસ પાલ, જેઓએ પોતે પી.ડબલ્યુ.-૧૪ તરીકે પોતાનું પરીક્ષણ કરાવ્યું, તે પણ ઉપરોક્ત વ્યવહારના સાક્ષી હતા. તે માત્ર તેમના જ કહેવાથી હતું કે નંદલાલ સિંહે આલોક નાથને વધુ અગ્રિમ રકમ આપવાનો ઇનકાર કર્યો, જ્યાં સુધી ઉપરોક્ત મિલકતના એક ભાગનો કબજો તેમને સોંપવામાં ન આવ્યો હોય. વિકાસ પાલે નંદલાલ સિંહને આનંદ બજાર પત્રિકામાં જાહેરાત પ્રસિદ્ધ કરવાની સલાહ આપી હતી, કારણ કે તેમને શંકા હતી કે મિલકતના અન્ય માલિકો પણ હોઈ શકે. તેમણે અદાલતમાં આરોપીઓને ઓળખ્યા હતા. અન્ય સાક્ષીઓએ પણ તેમની ઓળખ કરી હતી. તેમ છતાં, તેમની સાક્ષીઓનું સમગ્રતયા અવલોકન કરતાં એ નિષ્કર્ષે પહોંચવામાં આવતું નથી કે તેમણે વિશ્વનાથની હત્યા કરવા માટે કાવતરું રચ્યું હતું. પરંતુ એટલું પૂરતું સ્પષ્ટ છે કે તેમણે મિલકત વેચવા માટે કાવતરું રચ્યું હતું. અમે આ પ્રશ્ન પર થોડું પાછળ વધુ ઊંડાણપૂર્વક વિચારણા કરીશું.

હવે પછી અમે માનનીય નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે પોતાના ચુકાદામાં ગણાવેલ કથિત સોળ પરિસ્થિતિઓ અને તે અંગે ઉપલબ્ધ પુરાવાઓનો ઉલ્લેખ કરીશું :

૧. પોતાની માતાના અવસાન પછી, આલોક નાથે પોતાના અન્ય ભાઈઓ અને બહેનને જાણ કર્યા વિના ગુપ્ત રીતે મકાન વેચવાનો પ્રયત્ન કર્યો

હતો, અને બિસ્વનાથનો તેને ટેકો ન હોવાથી, તેણે મકાન છુપાઈને વેચવાનો પ્રયાસ કર્યો.

૨. ઉક્ત ઘટનાથી પૂર્વે, આલોક નાથે અરુણામય બોઝ (પીડબ્લ્યુ-૮) સાથે એક કરાર કર્યો હતો અને રૂપિયા ૬૫,૦૦૦.૦૦ની રકમ પ્રાપ્ત કરી હતી, જેમાં આલોક નાથે પોતાની સહી કરી હતી અને મૃણાલ દત્તાએ બિસ્વનાથ તરીકે સહી કરી હતી.

૩. વધુ પૈસા કમાવવા અને પોતાના ભાઈઓની મિલકત કબજે કરવા માટે, આલોકે નાથે નંદલાલ સિંહ (પીડબ્લ્યુ-૧૫) નામના એક વ્યક્તિ સાથે કરાર કર્યો. તેણે મૃણાલ દત્તાનું બિસ્વનાથ તરીકે પરિચય કરાવ્યો અને બીજા માળ પર આવેલા બે ઓરડાઓનો કબજો સોંપ્યો. તેને કાચી બેદી દૂર કરવા કહેવામાં આવ્યું, ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો કે તે પછીથી દૂર કરવામાં આવશે. આગોતરી રકમનો ચુકવણો સમયાંતરે કરવામાં આવતો હતો.

૪. ફેબ્રુઆરી ૧૯૯૪ માસમાં પ્રથમ માળનો કબજો સોંપવામાં આવ્યો હતો, ત્યારબાદ જણાવ્યું કે 'બેદી' દૂર કરવામાં આવી નહોતી, તેના બદલે તેને લાલ રંગના સિમેન્ટથી સંપૂર્ણપણે પ્લાસ્ટર કરીને વધુ મજબૂત બનાવવામાં આવી હતી.

૫. બિકાશ પાલ (પીડબ્લ્યુ-૧૪) ની સલાહ મુજબ, મકાનના વેચાણ માટે આનંદ બજાર પત્રિકામાં એક જાહેરાત પ્રકાશિત કરવામાં આવી હતી.

૬. બિકાશ પાલને ત્રણ વાંધાઓ પ્રાપ્ત થયા હતા (એકત્રિત રીતે આંક ૨૪). ત્યારબાદ તેણે સાક્ષી નં. ૩ અને ૪ ને બે પત્રો લખ્યા હતા (આંક ૨૫). જ્યારે તેણે તે બાબતની જાણ કરી ત્યારે આલોક નાથે જણાવ્યું કે તે તેમની સાથે સમાધાન કરવાનો પ્રયાસ કરી રહ્યો હતો.

૭. પ્રથમ માળનો કબજો આલોક નાથે તા. ૧૪.૦૨.૧૯૯૪ના રોજ પી.ડબલ્યુ.-૧૫ને સોંપ્યો હતો અને તેણે જણાવ્યું હતું કે બાબુ રોય બે-ત્રણ દિવસ માટે ઢંકાયેલ વરાંડામાં રહેશે.

૮. તા. ૦૬.૦૩.૧૯૯૪ ની સવારે, પી.ડબલ્યુ.-૩, ૪ અને ૬ ઘટના સ્થળે પહોંચ્યા અને પી.ડબલ્યુ.-૧૫ ને કબજામાં હોવાનું જણાવ્યું. પૂછવામાં આવતાં, આલોક નાથે જવાબ આપ્યો કે બિસ્વનાથ બરાસાત માટે નીકળી ગયો હતો અને બરાસાત ચોરાસતા નજીક ૧૧/૧, ઝાઉટોલા લેન ખાતે રહેતો હતો, ત્યારબાદ તેઓ જણાવેલ સ્થળે ગયા.

૯. પી.ડબલ્યુ.સ્-૩, ૪ અને ૬ પ્રિમાઈસિસ રસી, બિડન સ્ટ્રીટ પર પરત ગયા અને ત્યાં તે સરનામાનું અસ્તિત્વ ન મળતાં, તેમણે ભાડૂતો, સ્થાનિક લોકો વગેરેની હાજરીમાં આલોક નાથને સાચું કહેવા દબાણ કર્યું. ત્યારબાદ આલોક નાથે કબૂલાત કરી કે તેણે ૨૨.૦૧.૧૯૯૪ ની મધરાતે બિસ્વનાથનું ગળું દબાવી તેની હત્યા કરી હતી અને મૃતદેહને ઘરની અંદર છુપાવી રાખ્યો હતો.

૧૦. ૦૬.૦૩.૧૯૯૪ના રોજ, બુરટોલા પોલીસ સ્ટેશનના ઓ/સી ને એક અજાણ્યા ફોનકર્તા પાસેથી ઉક્ત પરિસરની આગળ થયેલા ઉપદ્રવ અંગે ટેલિફોન દ્વારા સંદેશ મળ્યો હતો. પોલીસે પી.ડબલ્યુ.-૩, સમર નાથનું નિવેદન નોંધ્યું અને અલોક નાથની ધરપકડ કરી.

૧૧. ઉક્ત કબૂલાતના આધારે, મિસ્ત્રી અને મજૂરો પી.ડબલ્યુ.-૯, ૩૦ અને ૩૧ દ્વારા વેદી તોડવામાં આવી હતી અને ત્યાંથી માનવ કંકાલરૂપ મૃતદેહ મળી આવ્યો હતો, જેને અલોક નાથએ મૃતક બિસ્વનાથનો હોવાનું ઓળખ્યું હતું. આ હકીકત પી.ડબલ્યુ.-૩, ૪, ૬, ૯, ૧૫, ૧૮, ૧૯, ૨૩, ૩૦, ૪૬ અને ૪૭ દ્વારા સાબિત કરવામાં આવી છે.

૧૨. પી.ડબલ્યુ.૪.-૩, ૪ અને ૬ એ પણ બિસ્વનાથના વિશેષ ઓળખચિહ્નો અંગે ખુલાસો કર્યો હતો. ડૉક્ટરે હાડપિંજરમાત્ર રહેલા મૃતદેહની તપાસ કરતાં મંતવ્ય આપ્યું હતું કે તે હત્યાજન્ય સ્વરૂપનું હતું અને મૃત્યુ ગળું દબાવવાના કારણે થયું હતું.

૧૩. કંકાલમય દેહને નિષ્ણાત પી.ડબલ્યુ.-૪૧ દ્વારા હાથ ધરવામાં આવેલી સુપરઈમ્પોઝિશન કસોટી માટે આધીન કરવામાં આવ્યો હતો, જેણે એવો અભિપ્રાય આપ્યો હતો કે પરીક્ષણ કરવામાં આવેલ કંકાલ માનવ પુરૂષનો છે, જેની ઊંચાઈ ૫'-૬" ફૂટ છે અને વય ૪૦-૫૦ વર્ષની છે.

૧૪. બિસ્વનાથને ૨૨.૦૧.૧૯૯૪ના રોજ, જ્યારે તે કચેરીએ ગયો હતો, ત્યારે જીવિત હાલતમાં જોવામાં આવ્યો હતો, જે બાબત આંક ૬૪ અને ૬૪/૧ દ્વારા સાબિત કરવામાં આવી છે. આરોપી મૃણાલ દત્તાએ પોતાના વિશ્વસનીય કબૂલાતી નિવેદનમાં નોંધ્યું છે કે ૨૨.૦૧.૧૯૯૪ના રોજ રાત્રે ૧૦ થી ૧૦.૩૦ વાગ્યાના દરમિયાન રસી, બિડન સ્ટ્રીટ ખાતે અલોક નાથ અને બિસ્વનાથને સાથે જોવામાં આવ્યા હતા. બિસ્વનાથને, રમા માળે આવેલો તેનો ઓરડો મરામત હેઠળ હોવાના બહાને, ૧લા માળે અલોક નાથના શયનકક્ષની નજીક આવેલા વર્ડામાં સુવા માટે પ્રેરિત કરવામાં આવ્યો હતો.

૧૫. આરોપી મૃણાલ દત્તા તે સ્થળ પર આવ્યો અને ત્યાં અલોક નાથ, બાબુ રોય, મમતા દત્તા તથા તેની બે દીકરીઓ હાજર હોવાનું જોયું. ત્યારબાદ, ૨૨.૦૧.૧૯૯૪ની મધરાત્રીએ, અલોક નાથ સૌપ્રથમ ઢાંકાયેલ વર્ડામાં પ્રવેશ્યો, જ્યાં વિશ્વનાથ સૂતો હતો, અને વિશ્વનાથ ગાઢ ઊંઘમાં હોવાનું જાણી, તેણે બાબુ રોય, મૃણાલ દત્તા અને મમતા દત્તાને બોલાવ્યા. મમતાએ અલોક નાથને એક ધાબળું આપ્યું, ત્યારબાદ અલોક નાથે તે ધાબળાથી વિશ્વનાથનું માથું અને ચહેરો ઢાંકી દીધા, મૃણાલ દત્તાએ વિશ્વનાથના હાથ પકડી રાખ્યા અને બાબુ રોયે તેના પગ પકડી રાખ્યા. ત્યારબાદ આરોપી અલોક નાથે વિશ્વનાથનું ગળું દબાવી તેની હત્યા કરી.

૧૬. પરિસરના પ્રથમ માળનો કબજો પી.ડબલ્યુ.-૧૫ ને સોંપ્યા પછી, અલોક નાથએ પોતાનું નિવાસ ભાડે લીધેલા પરિસરમાં ખસેડ્યું. તેની સ્વીકૃતિજનક હકીકત (આંક ૧૦૮) ના આધારે અને તેની ઓળખ તથા તેના દ્વારા સ્થળ દર્શાવવામાં આવતાં, તપાસ અધિકારીએ ૧૦.૦૩.૧૯૯૪ ના રોજ વિશ્વનાથની વ્યક્તિગત ચીજવસ્તુઓ શોધી કાઢી અને જપ્ત કરી. કેટલીક ચીજવસ્તુઓ પર વિશ્વનાથનું નામ દેખાતું હતું.

ટ્રાયલ જજ (નિચલી અદાલતના ન્યાયાધીશ) દ્વારા સ્વીકારવામાં આવેલા પુરાવાઓ

સંદર્ભ: સંજોગો નં. ૧ અને ૨ :

પી ડબલ્યુ-૭ શંકર દે, આલોક નાથે અરુણમોય બોસ સાથે મકાન વેચવા માટે કરેલા કરારના સાક્ષી છે. તેમણે, જેમ અહીં પહેલાં નોંધવામાં આવ્યું છે, મૃણાલ દત્તને વિશ્વનાથ તરીકે ખોટી ઓળખ આપી રજૂઆત કરનાર તરીકે ઓળખ્યો હતો. અરુણમોય બોસ (પી ડબલ્યુ-૮) એ પણ ઉપરોક્ત હકીકત સાબિત કરી છે.

સંદર્ભ: સંજોગો નં. ૩ અને ૪ :

સુધાકર સિંહ (પીડબ્લ્યુ-૧૦) અને નવરતન સિંહ (પીડબ્લ્યુ-૧૬) નંદલાલ સિંહ (પીડબ્લ્યુ-૧૫) વતી દલાલ તરીકે કાર્ય કરતા હતા. તેઓ ઉક્ત વ્યવહારના સાક્ષીઓ હતા. કહેવાય છે કે સુધાકર સિંહ, નવરતન

સિંહ અને નંદલાલ સિંહે કાચા બેડીને જોઈ હતી, તેમજ તે બાબતે નંદલાલ સિંહ તરફથી ઉઠાવાયેલ વાંધો પણ જોયો હતો, જેના જવાબમાં અલોક નાથે વેચાણ દસ્તાવેજનું નોંધણીકરણ થાય ત્યારે તે જ દૂર કરી નાખવાનો વચન આપ્યું હતું.

સંદર્ભ: સંજોગો નં. ૫ અને ૬ :

૩૧.૦૧.૧૯૯૪ના રોજ આનંદ બજાર પત્રિકામાં પ્રાંગણ નં. ૨સી, બીડન સ્ટ્રીટ, કોલકાતા ના હસ્તાંતરણ અંગેની જાહેરાતના પ્રકાશન (આંક ૬૧) બાબતનું પુરવારણ બિકાશ પાલ (પીડબ્લ્યુ-૧૪), ઈચ્છુક ખરીદદાર નંદલાલ સિંહ (પીડબ્લ્યુ-૧૫), તેમજ આનંદ બજાર પત્રિકાના જનરલ મેનેજર (લો) બિજિત કુમાર બસુ (પીડબ્લ્યુ-૨૮) દ્વારા કરવામાં આવ્યું છે. અપીલકર્તા અલોક નાથના ભાઈ અમર નાથ (પીડબ્લ્યુ-૪) એ પોતાના પુરાવામાં જણાવ્યું હતું કે તેમણે પોતાના ભાઈ અને બહેન સાથે મળીને પ્રસ્તાવિત વેચાણ અંગે બિકાશ પાલ સમક્ષ આક્ષેપો દાખલ કર્યા હતા. બિકાશ પાલ (પીડબ્લ્યુ-૧૪) ના પુરાવાથી આગળ એવું પણ પ્રકાશમાં આવે છે કે તેણે અલોક નાથને તેના ભાઈઓ અને બહેનના આક્ષેપોનો સામનો કરાવ્યો હતો. અલોક નાથે કથિત રીતે ખાતરી આપી હતી કે તે તેમની સાથેનો મુદ્દો સમાધાન કરશે. બિકાશ પાલે પોતાના સાક્ષ્યમાં વધુમાં જણાવ્યું હતું કે અલોક નાથના જણાવ્યા મુજબ કુટુંબના વિવાદનું એક દસ્તાવેજ હતું. તેણે એ બાબત

પણ પુરવાર કરી છે કે અગાઉના પ્રસંગે અલોક નાથે માત્ર પોતાના એક ભાઈ અને એક બહેન વિશે જ ઉલ્લેખ કર્યો હતો, પરંતુ તે બહેનને ક્યારેય પરિસ્થિતિમાં આગળ લાવવામાં આવી નહોતી; અને ઉક્ત નિવેદનમાં થયેલા સુધારા અંગે શંકા ઉપજતા તેણે નંદલાલ સિંહને ઉક્ત અખબારમાં નોટિસ પ્રકાશિત કરવાની સલાહ આપી હતી.

સંદર્ભ: સંજોગ નં. ૭ :

સુધીકર સિંહ (પીડબ્લ્યુ-૧૦), નંદલાલ સિંહ (પીડબ્લ્યુ-૧૫) અને નવરત્ન સિંહ (પીડબ્લ્યુ-૧૬) એવા ઓરડાનો કબજો સોંપવામાં આવ્યો હતો, જે અલોક નાથના કબજામાં હતો, તે બાબતના સાક્ષી હતા. તેમણે જણાવ્યું હતું કે અલોક નાથે એવી રજૂઆત કરી હતી કે તેનો સાળો અને તેનો પરિવાર ઢંકાયેલ વરંડેમાં બે-ત્રણ દિવસ માટે રહેશે. તેણે વધુમાં એવી રજૂઆત પણ કરી હતી કે નોંધણી થયા પછી તરત જ 'બેદી' દૂર કરવામાં આવશે. ઉપરોક્ત સાક્ષીઓના પુરાવાથી પણ એ જણાય છે કે દેખીતી રીતે અલોક નાથે પોતાના ભાઈઓ અને બહેનનો સંપર્ક કર્યો હતો અને માત્ર તે આધારે જ તેણે નંદલાલ સિંહ (પીડબ્લ્યુ-૧૫) ને ૧૦.૦૩.૧૯૯૪ના રોજ રસી બિડન સ્ટ્રીટ સ્થિત પરિસરમાં હાજર રહેવા કહ્યું હતું, કારણ કે તેના મોટાભાઈઓ અને ભત્રીજા પીડબ્લ્યુ ૩, ૪ અને ૬ મુલાકાત લેવા આવવાના હતા.

સંદર્ભ: સંજોગ નં. ૮ :

પી.ડબલ્યુ. ૩, ૪ અને ૬ ની સ્થળ પરની મુલાકાત તેમની સાક્ષીઓ દ્વારા સાબિત થઈ હતી. તેમણે આગળ એવું જણાવ્યું કે, જ્યારે બિસ્વનાથ ક્યાં છે તે વિશે પૂછવામાં આવ્યું, ત્યારે તેમને કહેવામાં આવ્યું કે તે બરાસત ચૌરસ્તા નજીક ૧૧/૧, ઝાઉટોલા લેન ખાતે રહેતો હતો; ત્યારબાદ તેઓ તે સ્થળે ગયા અને ઉદ્દેશિત સરનામું નિશ્ચિત કરવામાં નિષ્ફળ જતા પાછા આવ્યા.

સંદર્ભ: સંજોગ નં. ૯ :

પરિસ્થિતિ ક્રમાંક ૯ની સાબિતી ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષીઓ ૩, ૪ અને ૬ તેમજ ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષીઓ ૧૫, ૧૮ અને ૧૯ દ્વારા કરવામાં આવી છે. આલોકે નાથનું કથિત કબૂલાતનામું ઉક્ત સાક્ષીઓની હાજરીમાં કરવામાં આવ્યું હતું. કથિત કબૂલાત ત્યારે કરવામાં આવી હતી જ્યારે ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષીઓ ૩, ૪ અને ૬, બારાસાત ચૌરસ્તા ખાતે મૃતકની શોધખોળ કર્યા પછી પરત આવ્યા હતા અને બિસ્વનાથ ક્યાં છે તે અંગે આલોકે નાથને અટકાવીને પૂછપરછ કરી હતી. સ્પષ્ટપણે, તેમને કોઈ અપ્રાકૃતિક કૃત્ય થયાનો સંદેહ હતો. એ જ સમયે એવું કહેવાય છે કે, આલોકે નાથ ધીરજ ગુમાવી બેઠો અને ઉક્ત સાક્ષીઓ સમક્ષ કબૂલાત કરી.

સંદર્ભ: સંજોગ નં. ૧૦ :

સુખેન્દુ બારિક, પોલીસ સબ ઇન્સ્પેક્ટર (પીડબ્લ્યુજી) અને સમર નાથ (પીડબ્લ્યુ-૩)ના પુરાવાઓ પરથી એવું પ્રતીત થાય છે કે જ્યારે પોલીસને રસી, બીડન સ્ટ્રીટ ખાતે કોઈ અનિચ્છનીય ઘટના બની હોવાની માહિતી મળી હતી અને તે જણાવેલ સ્થળે જઈ રહી હતી, ત્યારે સમર નાથ તેમને રસ્તામાં મળ્યા, જે એફ.આઈ.આર. નોંધાવવા માટે પોલીસ સ્ટેશન જઈ રહ્યા હતા. પોલીસ જણાવેલ પરિસરમાં આવી અને તેમનું નિવેદન નોંધ્યું. અલોક નાથની ધરપકડ કરવામાં આવી. જણાવેલ પરિસ્થિતિ અપીલકર્તા અલોક નાથના ભાઈઓ સમર નાથ (પીડબ્લ્યુ-૩) અને અમર નાથ (પીડબ્લ્યુ-૪), અમર નાથના પુત્ર અવિજિત દત્ત (પીડબ્લ્યુ-૬), નંદલાલ સિંહ (પીડબ્લ્યુ-૧૫), સ્વપન દત્ત (પીડબ્લ્યુ-૧૮) અને વિજય શર્મા (પીડબ્લ્યુ-૧૯), જે જણાવેલ મકાનના ભાડૂતો હતા, તેમના દ્વારા સાબિત કરવામાં આવી છે. ત્યારબાદ અલોક નાથે કબૂલાત કરી.

આલોક નાથે ત્રણ કબૂલાતો કરી હતી : (૧) મૃત્યુ પામેલા વ્યક્તિની કેવી રીતે હત્યા કરવામાં આવી હતી તથા તેની મૃતદેહને દફનાવવામાં આવ્યો હતો તે દર્શાવતી કબૂલાત; (૨) મૃતદેહની હસ્તગત કરાવતી કબૂલાત; અને (૩) બિસ્વનાથની માલસામાનના નિકાલ સંબંધિત કબૂલાત.

બીજા કબૂલાતનામાના સંબંધિત ભાગો નીચે મુજબ છે :

"૨૨.૦૧.૧૯૯૪ ની રાત્રે, મારા મોટા ભાઈ બિસ્વનાથ દત્તાનું ગળું દબાવી તેમની હત્યા કર્યા પછી, હું જ્યાં રહેતો હતો એવા અમારા પિતૃપરંપરાગત મકાનના પ્રથમ માળે આવેલ એક ઓરડામાં દક્ષિણ બાજુએ રાખેલી અલમારીની નીચે ઇંટ, રેતી અને સિમેન્ટથી એક પ્રકારનું ટાંકું બનાવ્યું હતું, જેમાં મેં મારા મોટા ભાઈનો મૃતદેહ અંદર છુપાવી દીધો હતો અને તે ટાંકાને બંધ કરીને તેને ગારાની ચબૂતરી જેવો આકાર આપ્યો હતો. જો મને ત્યાં સાથે લઈ જવાશે, તો હું તે ઓરડો અને તેની અંદર બનાવેલી ગારાની ચબૂતરી બતાવી શકું છું.

મારા મોટા ભાઈ બિસ્વનાથ દત્તાનું મૃતદેહ પાણીની ટાંકીમાં દાટી દીધા પછી, વધેલી ઇંટો, રેતી અને સિમેન્ટ અમારા ઘરમાં એક ખાટલા નીચે રાખવામાં આવ્યા હતા. જો મને સાથે લઈ જવામાં આવે, તો હું તે પણ બતાવી શકું છું.

મારા દ્વારા નોંધવામાં આવેલ, વાંચી સંભળાવી સમજાવવામાં આવેલ અને યોગ્ય હોવાનું સ્વીકારવામાં આવેલ."

"મારા મોટા ભાઈ બિસ્વનાથ દત્તાની હત્યા કર્યા પછી, મેં તેમની કિંમતી ચીજો જેમ કે રેકોર્ડ પ્લેયર, ટેપ, રેડિયો, દિવાલ ઘડિયાળ, એમ્પ્લિફાયર, સૂટકેસ, કમીઝો, પેન્ટો, થેલો, ત્રણ ટ્રંકો વગેરે તથા અન્ય અનેક વસ્તુઓ મારા હાલના સરનામે જે/એફ/૬/૧, અશ્વિની નગર, બિધાન પક્ષી, બાગુઈહાટી, કલકત્તા-૫૯ ખાતે આવેલા મારા શયનખંડમાં

છુપાવી રાખી છે. જો મને ત્યાં સાથે લઈ જવામાં આવે, તો હું તે ઓરડો અને મારા મોટા ભાઈની ચીજો બતાવી શકું છું.

પોલીસે મારી પૂછપરછ કરી અને મારું નિવેદન નોંધ્યું.

મારા દ્વારા નોંધવામાં આવ્યું, વાંચી સંભળાવી સમજાવવામાં આવ્યું અને યોગ્ય હોવાનું સ્વીકારવામાં આવ્યું."

ત્રીજા સ્વીકારોક્તિના સંબંધિત અંશો નીચે મુજબ છે :

"મારા મોટા ભાઈ બિસ્વનાથ દત્તાની હત્યા કર્યા પછી, મેં તેમના ઓરડામાં રહેલી લાકડાની અલમારી, અરીસો અને અમારી ઘરેલુ પંપ સેટ વગેરે સહિતની અન્ય ઘણી વસ્તુઓ નિમત્તલાના રહેવાસી ગોવિંદ સરકારને સાત હજાર રૂપિયામાં વેચી દીધી હતી. જો મને સાથે લઈ જવામાં આવે, તો હું ગોવિંદ સરકાર, તેમનું નિવાસસ્થાન અને તે વસ્તુઓને ઓળખી શકું છું.

તે સામાન (અંશતઃ ફોટેલા) વેચ્યું અને મેં તે માટે ગોવિંદ સરકાર પાસેથી રૂપિયા મેળવ્યા અને તે જ બાબતે તેને રસીદ આપી.

પોલીસે મારી પૂછપરછ કરી અને મારું નિવેદન નોંધ્યું.

મારા દ્વારા નોંધવામાં આવ્યું, વાંચી સંભળાવવામાં આવ્યું, સમજાવવામાં આવ્યું અને બંગાળીમાં સાચું હોવાનું સ્વીકારવામાં આવ્યું.

સંદર્ભ: સંજોગ નં. ૧૧ :

તેની કબૂલાતના પરિણામે મૃતદેહની પુનઃપ્રાપ્તિ થઈ, પીડબ્લ્યુ-૩, પીડબ્લ્યુ-૪, પીડબ્લ્યુ-૬, પીડબ્લ્યુ-૯, પીડબ્લ્યુ-૧૫, પીડબ્લ્યુ-૧૮, પીડબ્લ્યુ-૧૯, પીડબ્લ્યુ-૨૩, પીડબ્લ્યુ-૩૦, પીડબ્લ્યુ-૪૬ અને પીડબ્લ્યુ-૪૭ ઉક્ત પુનઃપ્રાપ્તિના સાક્ષી હતા. સુખેન્દુ બારિક, સબ-ઇન્સ્પેક્ટર (પીડબ્લ્યુ-૪૭) એ કથિત રીતે બેદી તોડવા માટે રાજમિસ્ત્રીઓને બોલાવ્યા; ત્યારબાદ જાતિન સિંહ (પીડબ્લ્યુ-૯) અને ગોપાલ પ્રમાણિક (પીડબ્લ્યુ-૩૦), જે રાજમિસ્ત્રી હતા, આવ્યા અને બેદી તોડી. કંકાલ સ્વરૂપમાં માનવ શરીર જોવા મળ્યું, જેને બહાર કાઢવામાં આવ્યું અને તે બિશ્વનાથનું હોવાનું ઓળખવામાં આવ્યું. અશોક કુમાર બેનરજી, કોલકાતા પોલીસના ઇન્સ્પેક્ટર (પીડબ્લ્યુ-૪૭), પણ ઉક્ત બનાવના સાક્ષી છે.

સંદર્ભ: સંજોગો નં. ૧૨ અને ૧૩ :

પરિસ્થિતિ ક્રમાંક ૧૨ અને ૧૩ મૃતદેહની ઓળખ તથા તેના મરણોત્તર પરીક્ષણ સાથે સંબંધિત છે. બિશ્વનાથને એક વધારાનો દાંત હતો. આ બાબત તેના ભાઈઓ પી.ડબ્લ્યુ.-૩ અને પી.ડબ્લ્યુ.-૪ તથા તેના ભત્રીજા પી.ડબ્લ્યુ.-૬ દ્વારા સાબિત કરવામાં આવી હતી. તે ઓળખચિહ્ન તરીકે મળ્યું હતું. મૃતદેહ પરની મરણપૂર્વ ઇજાઓ અને ડૉ. નંદી (પી.ડબ્લ્યુ.-૩૯), મરણોત્તર પરીક્ષણ કરનાર સર્જન, તેમનો અભિપ્રાય નીચે મુજબ છે :

શ્વાસનળીની સપાટી પર તથા હાયોઈડ અને થાયરોઈડ સાથે આસપાસના નરમ ઉતકમાં રક્તસ્રાવના પ્રસરણનું ૪" x ૩" ક્ષેત્ર હતું. જમણી કોર્નુ પર હાયોઈડ હાડકાનું ભંગ હતું અને તેની કિનારીઓ પર રક્તસ્રાવના પ્રસરણના પુરાવા હતા. અન્નનળીના પશ્ચ ભાગે ૨" x ૧/૪" કદનું રક્તસ્રાવના પ્રસરણનું નિશાન ડરી, જથી અને પમી ગળાની કશેરુકાઓની સામે હતું. શ્વાસનળી અને અન્નનળી બન્ને માટે તેમજ અન્ય ઉતકમાં મધ્યરેખાની જમણી બાજુએ રક્તસ્રાવનું પ્રસરણ વધુ હતું. રક્તસ્રાવનું પ્રસરણ કાળાશયુક્ત લાલ રંગનું હતું. સાવચેતીપૂર્વકની તપાસ પછી પણ અન્ય કોઈ ઈજા જાણી શકાયી નહોતી. જમણી ફીમર ૧૭.૮", ૧૨.૩" અને જમણી અલ્ના ૧૧.૧" હતી. સિમ્ફિઝિયલ સપાટીમાં થયેલા ફ્રેક્ચરો દર્શાવેલ ૪૩ વર્ષની ઉંમર સાથે સુસંગત હતા. મેં પેટ તથા તેમાં રહેલ વસ્તુઓ, બન્ને કિડની અને ચક્રતને સામાન્ય મીઠાના અસંતૃપ્ત દ્રાવણમાં સાચવી રાખ્યા. સંરક્ષક દ્રવ્યનો નમૂનો પણ સાચવી રાખ્યો. માથાના વાળ અને હૃદયને કોઈ સંરક્ષક દ્રવ્ય વગર સાચવી રાખ્યા, નખના કાપેલા નમૂનાઓ સાચવી રાખ્યા, રક્તસ્રાવના પ્રસરણવાળા વિસ્તારનું ઉતક સાચવી રાખ્યું. બન્ને સાચવી રાખવામાં આવ્યા હતા. ગળામાં રક્તનો જમાવ નહોતો. ગળું દબાવવાના ઉદાહરણ તરીકે તે પૂર્વમૃત્યુકાળીન અને હત્યાત્મક સ્વરૂપનું હતું. આ તે અહેવાલ છે, જેના પર મારી સહી છે.

મૃતદેહનું ડૉ. વી.કે. કશ્યપ (પીડબ્લ્યુ-૪૧) દ્વારા પણ પરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું હતું. તેમના પુરાવામાં તેમણે અભિપ્રાય આપ્યો હતો કે મૃતદેહ માનવ પુરુષનો હતો, તેની ઉંમર અંદાજે ૪૦-૪૫ વર્ષ હતી અને તેની ઊંચાઈ આશરે ૫ ફૂટ ૬ ઇંચ હતી.

સંદર્ભ: સંજોગ નં. ૧૪ :

સ્વપન દત્તા (પીડબ્લ્યુ-૧૮) તે મકાનના બીજા માળનો ભાડૂત હતો (પાનાં ૧૦૯-૧૧૩). તેણે ૨૨.૦૧.૧૯૯૪ની રાત્રે ૧૦-૧૦.૩૦ વાગ્યે બિસ્વનાથને જોયો હતો. ઉક્ત સાક્ષી મુજબ, તેના ઓરડામાં મરામત ચાલી રહી હોવાનો બહાનો કરીને તેને અલોક નાથ દ્વારા મકાનના પહેલા માળે લઈ જવામાં આવ્યો હતો. તેણે સાક્ષીમાં જણાવ્યું હતું કે ત્યારબાદ બિસ્વનાથ જોવા મળ્યો ન હતો. કાર્તિક ચંદ્ર સિંઘા, (પીડબ્લ્યુ-૨૯) જે યુનાઈટેડ બેંક ઓફ ઇન્ડિયાના ચીફ મેનેજર હતા, તેમણે પણ સાબિત કર્યું હતું કે ૨૩ જાન્યુઆરી, ૧૯૯૪થી આગળ બિસ્વનાથ પોતાના કાર્યાલયે હાજર રહ્યો ન હતો.

સંદર્ભ: સંજોગ નં. ૧૫:

ઉક્ત હકીકત સાબિત કરવા માટે આરોપી મૃણાલ દત્તાના કથિત કબૂલાત નિવેદન સિવાય કોઈ સ્વતંત્ર સાક્ષી નથી. મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ તેની કથિત કબૂલાત નીચે મુજબ છે:

મારી પત્નીના ભાઈ ગોબિન્દો રોય બીડન સ્ટ્રીટ ખાતે (૨/સી) આવેલા આલોક નાથ દત્તાના ઘરમાં ભાડે રહેતા હતા, ગોબિન્દોના મારફતે મારી ઓળખાણ આલોક સાથે થઈ હતી. હું અને આલોક એકબીજાના ઘરે આવતા-જતા હતા. આલોકનું ચાલચલન સારું ન હતું. તે ઘોડાદોડમાં દાવ લગાડતો, સહો (જુગાર માટે રમાતી આંકડાની એક પ્રકારની રમત) રમતો અને વેશ્યાઓ પાસે પણ જતો. આલોકનો મોટો ભાઈ બિશ્વનાથ દત્તા પણ એ જ ઘરમાં રહેતો હતો. એમના પરસ્પર સંબંધો સારા ન હતા. આલોકે મને ૧૯૯૩ની પૂજા દરમિયાન કહ્યું હતું કે તે પોતાનું ઘર વેચશે અને તે માટે ઘણો પ્રયત્ન પણ કર્યો હતો. ગયા નવેમ્બરના અંતમાં તેણે મને કહ્યું કે તે ઘર વેચવા ઈચ્છે છે, પરંતુ કારણ કે તેનો મોટો ભાઈ સહી કરવા તૈયાર નહોતો, તેથી મને બિશ્વનાથ દત્તાના નામે સહી કરવી પડશે. શરૂઆતમાં મેં મંજૂરી આપી ન હતી. પછી તેણે કહ્યું કે તે મને પૈસા આપશે. "તું સહી કરી દે." મને પૈસાની જરૂર હતી, તેથી મેં તે માટે સંમતિ આપી. ત્યારબાદ તેણે બિશ્વનાથ દત્તાના નામે કેટલાંક કાગળો પર મારી સહી કરાવી. તેણે મને હાથોમાં રૂપિયા ૫૦૦૦.૦૦ (માત્ર પાંચ હજાર રૂપિયા) આપ્યા. ત્યારબાદ તેણે મને ફરી કેટલાંક કાગળો પર સહી કરવા કહ્યું. ગયા જાન્યુઆરી, ૧૯૯૪ની ૧૯/૨૦ તારીખે તે મારા ઘરે આવ્યો અને કહ્યું કે, મને લાગે છે કે ઘર વેચાઈ શકે તેમ નથી, "દાદા" (મોટા ભાઈ) સહી કરવા તૈયાર નથી.

'દાદા' (મોટા ભાઈ)ને દૂર કરી દેવું સારું. તેણે કહ્યું, "હું મારા 'દાદા' (મોટા ભાઈ)ની હત્યા કરવાનો વિચાર કરું છું." મેં તેને કહ્યું, "હું આ કરી શકું નહીં." તેણે કહ્યું, 'તું ખોટી સહી કરી ચૂક્યો છે. તેથી જો આપણે પકડાઈ જઈએ, તો અમે તને પણ છોડવાના નથી.' મમતા દત્તા આલોક દત્તાની પત્ની છે. ગોબિન્દા રોયે કેટલાક કાગળો પર સહી કરી હતી જ્યારે મમતાએ કેટલાક બીજા કાગળો પર સહી કરી હતી. ગોબિન્દો મારી પત્નીનો ભાઈ છે. તે મારી પત્નીની બહેનનો પતિ પણ છે. અમે વાત બંધ કરી ત્યારબાદ તે ચાલ્યો ગયો અને બીજા દિવસે હું આલોકના ઘરે ગયો. તેણે મને વધુમાં કહ્યું કે તે મને વધારાના રૂપિયા ૧૦,૦૦૦.૦૦ આપશે. મેં કહ્યું, "જો આ બાબતમાં મને બચાવી લેવાશે, તો હું આ કરવા તૈયાર છું." મેં જોયું કે ગોબિન્દો, આલોક અને મમતા એમ ત્રણેય તેના ઘરે બેઠા હતા. તેઓ મને પહેલા માળાના ઓરડામાં લઈ ગયા પછી બારણું બંધ કરી દીધું. ત્યારબાદ તેણે, ગોબિન્દોએ, આલોકે અને મમતાએ મને કહ્યું કે રૂમની જાન્યુઆરીની રાત્રે તું આવજે. ગોબિન્દો અને આલોક બધી વ્યવસ્થા કરશે." હું નીકળતો હતો ત્યારે તેમણે કહ્યું, "જો તું નહીં આવે, તો અમે તને ગુકસાન પહોંચાડીશું." હંમેશની જેમ હું રૂમની જાન્યુઆરીએ રાત્રે ૧૦.૦૦ વાગ્યે આલોકના ઘરે આવ્યો અને જોયું કે આલોક, ગોબિન્દો, મમતા અને આલોકની બે દીકરીઓ વાત કરી રહ્યા હતા. હું ગયો ત્યારે તેમણે મને અંદર પ્રવેશ આપ્યો અને બારણું બંધ કરી દીધું. હું

ઓરડામાં દાખલ થયો ત્યારે મેં જોયું કે દીવાલમાં આવેલા કબાટની નીચે
 ઇંટોનો નાનો આડો ભાગ બનાવેલો હતો. જમીન પર થોડું સિમેન્ટ, રેતી
 અને ઇંટો પડેલી હતી. બરાબર રાત્રે ૧૦.૩૦ વાગ્યે બિશ્વનાથ દત્તા ઘરે
 આવ્યા. આલોકે બિશ્વનાથને કહ્યું કે બીજા માળાના ઓરડામાં કામ ચાલી
 રહ્યું છે. "તું પહેલા માળાના ઓટલા પરના લાકડાના ખાટલા પર સુઈ
 જા." બિશ્વનાથ ઓટલા પર સુઈ ગયો. અમે ઓરડાની અંદર બેઠા હતા.
 આશરે ૧૨/૧૨.૩૦ વાગ્યે આલોકની બે દીકરીઓ ઊંઘી ગઈ. ત્યારબાદ
 આલોક બહાર ગયો. થોડા સમય પછી તે અંદર આવ્યો અને કહ્યું કે દાદા
 (મોટા ભાઈ) ઊંઘી ગયા છે. ત્યારબાદ મમતાએ આલોકને એક ગાલીચો
 આપ્યો. ગોબિન્દો, આલોક અને હું બહાર આવ્યા. તરત જ ગોબિન્દાએ
 બિશ્વનાથના બે પગ પકડી લીધા. મેં તેના બે હાથ પકડી લીધા. આલોકે
 બિશ્વનાથના ચહેરા અને ગળા પર ગાલીચો મૂકીને તેનો શ્વાસ રૂંધી
 નાખ્યો, અંદાજે ૭/૮ મિનિટ પછી આલોકે બિશ્વનાથના ચહેરા પરથી
 ગાલીચો દૂર કર્યો. ત્યારબાદ તેણે બિશ્વનાથના વાળ ખેંચ્યા અને પાંપણો
 ઊંચી કરીને જોયું અને કહ્યું, "કામ થઈ ગયું છે." તરત જ અમે ચારેયે
 મૃતદેહને અંદર ઓરડામાં લઈ ગયા અને બંને પગ વાળી મૃતદેહને ઇંટોના
 બનાવેલા બંધાણામાં મૂકી દીધો. ત્યારબાદ અમે સૌએ બાજુએ રાખેલી
 બાકીની રેતી અને ઇંટો મૃતદેહ ઉપર ભરી દીધી. મમતાએ પાણી અને ઇંટો
 હાથેથી આપ્યા. અમે કામ પૂર્ણ કર્યું ત્યાં સુધી સવાર પડી ગઈ હતી.

ત્યારબાદ આશરે ૫.૩૦/૬ વાગ્યે આલોક પોતાના ઘરે ગયો, જતાં જતાં આલોકે કહ્યું, "બપોરે તારે ફરી આવવું પડશે." ફરી બપોરે હું તેના ઘરે ગયો. ત્યારબાદ તેણે મને એક કાગળ પર સહી કરવા કહ્યું. તે પર સહી કર્યા પછી હું મારા ઘરે ગયો. તે પછી ૩/૪ દિવસ બાદ હું આલોકને તેના ત્યાં મળ્યો. તેણે કહ્યું, "હું તને હાલ કોઈ પૈસા આપી શકતો નથી." થોડા સમય પછી હું જોઈશ. ઘરે પરત આવ્યા પછી હું સારી રીતે ઊંઘી શકતો ન હતો. હું ભયમાં રહેતો અને ફરતો હતો. કેટલાક દિવસો સુધી હું મારા ઘરથી બહાર રહ્યો. ગયા ૦૭.૦૩.૧૯૯૪ (ઇંગ્લિશ)ના રોજ પોલીસે મને મારા ઘરેથી ધરપકડ કરી હતી.

ટી. ઉદ્દિની (પીડબ્લ્યુ-૪૩) તે મેજિસ્ટ્રેટ હતા, જેઓ સમક્ષ મૃણાલ દત્તાએ કથિત કબૂલાત કરી હતી. તેમણે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૪ હેઠળ જરૂરી હોય તેવું પ્રમાણપત્ર જારી કર્યું હતું. તેમણે સાક્ષીરૂપે જણાવ્યું હતું કે મૃણાલ દત્તા દ્વારા કરવામાં આવેલી કબૂલાત સ્વૈચ્છિક હતી તે બાબતે તેમણે પોતાને સંતુષ્ટ કર્યા હતા.

સંદર્ભ: સંજોગ નં. ૧૬ :

સુભાષ મજુમદાર (પીડબ્લ્યુ-૧૧) અને નિપેન ચંદ્ર દાસ (પીડબ્લ્યુ-૧૨), અલોક નાથ દ્વારા ભાડાપટ્ટાનો કરાર કરવામાં આવ્યો હતો અને જે.એફ.-૬/૧, અશ્વિની નગર, બિધાન પક્ષી, બાગુઈહાટી સ્થિત મકાનમાં રહેવા માટે સ્થળાંતર કર્યું હતું તેમજ માલસામાનની જમી

અંગેના સાક્ષીઓ છે. અતનુ બેનર્જી, પોલીસના સબ ઇન્સ્પેક્ટર (પીડબ્લ્યુ-૪૮), એ પણ ઉક્ત મકાનમાંથી માલસામાનની જામી અંગે સાક્ષી આપી હતી.

વિશ્લેષણ:-

હવે અમે અમારી સમક્ષના પ્રત્યેક અપીલકર્તાની સંડોવણીના સંદર્ભમાં નીચલી અદાલતોના તર્કનું વિશ્લેષણ કરવા માટે રેકૉર્ડ પર ઉપલબ્ધ પુરાવાઓનું વિચારણા કરી શકીએ છીએ.

અલોકનાથ:

વિવાદિત સંપત્તિ સંબંધિત માલિકી હક્ક વિવાદાસ્પદ નથી. આલોકે નાથ અને તેના ત્રણ ભાઈઓ તથા એક બહેને ઉક્ત સંપત્તિ તેમની માતા પાસેથી વારસામાં મેળવી હતી, તે હકીકત પણ સ્વીકારાયેલી છે. અપીલકર્તાઓ તરફથી હાજર થયેલા વિદ્વાન વકીલે આલોકે નાથના ભાઈઓએ સંપત્તિના કારણે તેને સંડોવ્યો હોવાની સંભાવના દર્શાવવાનો એક ક્ષીણ પ્રયત્ન કર્યો છે, પરંતુ અમે તેને નિર્ભયતાપૂર્વક અવગણી શકીએ છીએ.

ઘટનાઓનો પ્રારંભ નવેમ્બર ૧૯૯૩ થી થયો. માત્ર અલોક નાથે જ વિશ્વનાથનું રૂપ ધારણ કરીને મૃણાલ દત્તને કેટલાક ખાલી કાગળો પર સહી કરવા જણાવ્યું હતું. તે બદલ તેને રૂ. ૫,૦૦૦.૦૦ ની રકમ ચૂકવવામાં આવી હતી. તેના આધારે, અલોક નાથ અને વિશ્વનાથ દ્વારા

તથા નંદલાલ સિંહ સાથે વેચાણના કરારો કરવામાં આવ્યા હતા. રૂ. ૨,૬૦,૦૦૦.૦૦ ના નક્કી કરાયેલ પ્રતિફળમાંથી રૂ. ૬૦,૦૦૦.૦૦ ની રકમ તેને ચૂકવવામાં આવી હતી. રૂ. ૩૦,૦૦૦.૦૦, રૂ. ૨૦,૦૦૦.૦૦ અને રૂ. ૧૦,૦૦૦.૦૦ ની રકમો અનુક્રમે ૧૧.૧૧.૧૯૯૩, ૧૨.૧૨.૧૯૯૩ અને ૨૫.૧૨.૧૯૯૩ ના રોજ નંદલાલ સિંહ દ્વારા તેને ચૂકવવામાં આવી હતી. અલોક નાથે નોંધપાત્ર રકમ પ્રાપ્ત કરી હોવા છતાં, તેનો લોભ ત્યાં સમાપ્ત થયો નહોતો. તેણે, જેમ અહીં અગાઉ નોંધવામાં આવ્યું છે, અરુણમય બોઝ (પીડબ્લ્યુ-૮) સાથે વેચાણ માટેનો વધુ એક કરાર કર્યો હતો, જેણે પણ એક દ્વારા રૂ. ૬૫,૦૦૦.૦૦ ની રકમ ચૂકવી હતી. તેણે સંપૂર્ણ રકમ અથવા ઓછામાં ઓછી તેનો નોંધપાત્ર ભાગ ખર્ચી નાખ્યો હોવો જોઈએ.

બિસ્વનાથની કથિત રીતે ૨૨.૦૧.૧૯૯૪ના રોજ હત્યા કરવામાં આવી હતી. બિસ્વનાથના કબજામાં રહેલા મકાનનો બીજો માળ વધુ આગોતરી રકમ પ્રાપ્ત થયા પછી ૨૩.૦૧.૧૯૯૪ના રોજ નંદલાલ સિંહને સોંપવામાં આવ્યો હતો. આલોકે નાથ પોતાના નવા નિવાસસ્થાને ખસ્યા બાદ, ૧૪.૦૨.૧૯૯૪ના રોજ પહેલો માળ સોંપવામાં આવ્યો હતો. જ્યાં સુધી આલોકે નાથનો પ્રશ્ન છે, ઘડવામાં આવેલા આરોપોને ધ્યાનમાં લેતાં, તેમની વિરુદ્ધ પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા તેમજ તેમના દ્વારા કરવામાં આવેલ અદાલતબાહ્ય કબૂલાત, બંને પ્રાસંગિક છે. મૃતદેહની

શોધ તથા બિસ્વનાથની માલિકીની વસ્તુઓની પુનઃપ્રાપ્તિ તરફ દોરી જતા તેમના અનુગામી નિવેદનો પણ પ્રાસંગિક છે. આ પણ સાબિત કરવામાં આવ્યું છે કે તેમણે મૃતકની કેટલીક વસ્તુઓ વેચી નાખી હતી.

તેમ છતાં, એ નોંધવું ચિંતાજનક છે કે સ્વીકારોક્તિ કાયદા દ્વારા કલ્પિત રીત મુજબ નોંધપોથી પર લાવવામાં આવી નથી. કાયદો એવી કલ્પના કરતો નથી કે સ્વીકારોક્તિનો સ્વીકાર્ય તથા અસ્વીકાર્ય બંને ભાગોને સાથે સમાવીને, સમગ્ર સ્વીકારોક્તિને આંક આપી નોંધપોથી પર લેવામાં આવે. અમારો આશય એ દર્શાવવાનો છે કે સ્વીકારોક્તિનો માત્ર એટલો જ ભાગ સ્વીકાર્ય ગણાય, જે મૃતદેહની શોધ તરફ દોરી જાય અને/અથવા બિસ્વનાથની વસ્તુઓની વસૂલાત તરફ દોરી જાય; કથિત સ્વીકારોક્તિમાં આગળ વધીને બિસ્વનાથને કથિત રીતે કેવી રીતે અને કયા ઉપાયથી મારી નાખવામાં આવ્યો તે બાબત પણ દર્શાવવામાં આવી છે. આવું કરવું જોઈએ નહોતું. તે અદાલતના મન પર પ્રભાવ પાડી શકે છે.

અંતર સિંહ વિ. રાજ્ય રાજસ્થાન, ૨૦૦૪ ૧૦ એસ.સી.સી. ૬૫૭ માં, એવું જણાવવામાં આવ્યું હતું :

“૧૧. પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૨૭ નો વ્યાપ અને પરિઘ પુલુકુરી કોટ્ટાયા વિ. એમ્પરર માં નીચેના શબ્દોમાં અત્યંત સ્પષ્ટ રીતે વર્ણવવામાં

આવ્યો હતો, જે પ્રતિષ્ઠિત ન્યાયસિદ્ધાંત બની ગયા છે: (એ.આઈ.આર. પૃ. ૭૦, પરિચ્છેદ ૧૦)

કલમની અંદર શોધાયેલી હકીકતને રજૂ કરાયેલ વસ્તુના સમકક્ષ ગણવી એ ભ્રામક છે; શોધાયેલી હકીકતમાં તે સ્થળનો સમાવેશ થાય છે જ્યાંથી વસ્તુ રજૂ થાય છે અને તે અંગે આરોપીને જે જાણકારી હોય તેનો પણ સમાવેશ થાય છે, અને આપેલ માહિતીનો સ્પષ્ટ સંબંધ આ હકીકત સાથે હોવો જોઈએ. રજૂ થયેલી વસ્તુના ભૂતકાળના ઉપયોગ અંગેની, અથવા તેના ભૂતકાળના ઇતિહાસ અંગેની, માહિતી તે જે પરિસ્થિતિમાં શોધાય છે તેમાં તેની શોધ સાથે સંબંધિત નથી. અટકાયતમાં રહેલી વ્યક્તિ દ્વારા આપવામાં આવેલી એવી માહિતી કે હું મારા ઘરની છતામાં છુપાવેલ છરી રજૂ કરીશ, તેનાથી છરીની શોધ થતી નથી; છરીઓ તો ઘણાં વર્ષો પહેલાં શોધાઈ ચૂકી છે. તેનાથી એ હકીકતની શોધ થાય છે કે માહિતી આપનારના જ્ઞાન અનુસાર તેના ઘરમાં એક છરી છુપાવેલી છે, અને જો એ સાબિત થાય કે તે છરીનો ઉપયોગ ગુનાના આચરણમાં થયો હતો, તો શોધાયેલી હકીકત અત્યંત સંબંધિત બને છે. પરંતુ જો નિવેદનમાં મેં એ ને જેના વડે ઘા કર્યો હતો એવા શબ્દો ઉમેરવામાં આવે, તો એ શબ્દો ગ્રાહ્ય નથી, કારણ કે તેમનો સંબંધ માહિતી આપનારના ઘરમાં રહેલી છરીની શોધ સાથે નથી."

[પરંતુ જુઓ ધનંજય ચેટર્જી ઉર્ફે ધના વિ. પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય,
[૧૯૯૪] ૨ SCC.૨૨૦, પાના નં. ૨૩૪-૨૩૫ પર]

તેથી, અમે કબૂલાતના માત્ર તે જ ભાગનો ધ્યાનમાં લઈશું, જે પુરાવામાં ગ્રાહ્ય છે.

તેના કર્તા દ્વારા કરાયેલ વધારાની ન્યાયિક કબૂલાત તેના સચોટ શબ્દોમાં નોંધવામાં આવી નહોતી એવો વાદ ઉઠાવ્યા સિવાય, તેની સત્યતા કે અસત્યતા અંગે કોઈ ગંભીર દલીલ રજૂ કરવામાં આવી નથી. તે મૌખિક કબૂલાત હતી. સ્પષ્ટ છે કે અપીલકર્તા અલોક નાથના બે ભાઈઓ, એટલે કે સમર નાથ (પીડબ્લ્યુ-૩) અને અમર નાથ (પીડબ્લ્યુ-૪), તેમજ તેનો ભત્રીજો અવિજિત દત્તા (પીડબ્લ્યુ-૬), અલોક નાથે બિશ્વનાથના ઠેકાણા અંગે ખોટા નિવેદનો આપીને તેમને ભ્રમિત કર્યા હોવાથી અત્યંત ઉશ્કેરાઈ ગયા હતા. તેઓ એ કારણે પણ વ્યથિત હતા કે મકાનની મિલકત તેમના વિશ્વાસમાં લીધા વગર વેચવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો હતો.

આ સંદર્ભમાં, ૩૧.૦૧.૯૪ના રોજ અને ત્યારબાદ બનેલી ઘટનાઓનું પુનઃઅવલોકન કરવું મહત્વપૂર્ણ છે. આલોકે નાથની વધુ માંગણીઓ પૂર્ણ કરતાં પહેલાં, નંદલાલે પોતાના વકીલ બિકાશ પાલની સલાહથી ૩૧.૦૧.૯૪ના રોજ આનંદ બજાર પત્રિકામાં પ્રસ્તાવિત

મિલકતના નોંધણીકરણ વિરુદ્ધ વાંધાઓ આમંત્રિત કરતું જાહેરાતપ્રસિદ્ધિ પ્રકાશિત કરી હતી.

ઉક્ત જાહેરાતના પ્રતિસાદરૂપે, અલોક નાથના બે મોટા ભાઈઓ, અમર નાથ અને સમર નાથ તથા બહેન અનુરાધાએ વાંધાઓ ઉઠાવ્યા હતા. અલોક નાથ પોતાના સહ-માલિકો સાથે આ બાબતનું સમાધાન કરવા ઇચ્છતો હતો. સંભવતઃ તે હેતુ ધ્યાનમાં રાખીને તેણે ૦૬.૦૩.૧૯૯૪ના રોજ નં. ૨સી, બિડન સ્ટ્રીટ સ્થિત સ્થળે ચર્ચા માટે પોતાના ભાઈઓને આમંત્રિત કરવાનો વિચાર કર્યો હતો.

તે દિવસે બનેલી ઘટનાને બે ભાગોમાં વિભાજિત કરી શકાયઃ (૧) પી.ડબ્લ્યુ. ૩, ૪ અને ૬ જે સ્થળે ગયા તેની રીત, જે અંગે તેમને બિસ્વનાથના નવા સરનામા વિશે ખોટી માહિતી આપવામાં આવી હતી; અને (૨) જ્યારે તેઓ નિષ્ફળ શોધખોળ કર્યા પછી પાછા આવ્યા અને તેમને શા માટે ગેરમાર્ગે દોરવામાં આવ્યા તે બાબતે આલોકે નાથનો સામનો કર્યો તથા તે અંગે ફરીથી માહિતી માગી.

મૃતદેહની ઓળખ અંગે અમારી સમક્ષ કોઈ ગંભીર વિવાદ કરવામાં આવ્યો નથી. યદ્યપિ કોઈ નિશ્ચિત પરિસ્થિતિમાં અદાલત આ મુદ્દાની વધુ નજીકથી તપાસ કરી શકતી હોત, તેમ છતાં પ્રચંડ પુરાવાઓને ધ્યાનમાં લેતાં અમારે તેમ કરવું આવશ્યક નથી. બિસ્વનાથનો કંકાલ હોવાનું આલોકે નાથ દ્વારા કરવામાં આવેલ ઓળખ

અંગે કોઈ વિવાદ કરવામાં આવ્યો નથી. તેને એક વધારાનો દાંત હતો તે બાબત સ્વીકારાયેલ છે અને તે પણ વિવાદમાં નથી. મૃતકની ઊંચાઈ અને તેની વય અંગે પણ ફરીથી કોઈ વિવાદ કરવામાં આવ્યો નથી.

પ્લેટફોર્મ નવું બાંધવામાં આવ્યું હતું તે હકીકત રેકૉર્ડ પર આવેલી સામગ્રી પરથી પૂરતા પ્રમાણમાં સાબિત થાય છે. નંદલાલ સિંહ (પીડબ્લ્યુ-૧૫), તેમના ભાઈઓ પીડબ્લ્યુ-૩ અને પીડબ્લ્યુ-૪ તેમજ દલાલો પીડબ્લ્યુ-૧૭ અને પીડબ્લ્યુ-૧૮ એ નિર્વિવાદ શબ્દોમાં જણાવ્યું છે કે, પૂછવામાં આવ્યા છતાં આલોક નાથએ તે દૂર કર્યું નહોતું એટલું જ નહીં, પરંતુ હકીકતમાં તેને વધુ મજબૂત બનાવવામાં આવ્યું હતું અને લાલ રંગથી રંગવામાં આવ્યું હતું. 'બેદી'ના બાંધકામ બાબતે પૂછપરછ કરતાં આલોક નાથએ આપેલો એવો જવાબ કે તે રસોઈના હેતુ માટે બનાવવામાં આવી હતી, તે અંગેનો પુરાવો પણ ઘણો વિવાદાસ્પદ નથી.

આલોક નાથે મૃતકના સામાન તથા ઘરના અન્ય સામગ્રીનો નિકાલ કર્યો હતો, તે હકીકત પણ ખાસ વિવાદાસ્પદ નથી. બિસ્વનાથ બાસાક (પીડબ્લ્યુ-૨૧), સૌમિત્ર નાયક (પીડબ્લ્યુ-૨૨), સુબીર મુક્ષિક (પીડબ્લ્યુ-૨૫), ગોબિંદા સરકાર (પીડબ્લ્યુ-૨૬) અને બેબાશિશ કાર (પીડબ્લ્યુ-૨૭) નામે અન્ય સાક્ષીઓએ તેના સ્વભાવ અને દુરાચાર વિશે જે સક્ષ્ય આપ્યું હતું, તેવા સાક્ષીઓના પુરાવાનો

ઉલ્લેખ કરવો અમારી માટે આવશ્યક નથી. રેકૉર્ડ પર લાવવામાં આવેલા પુરાવાઓ તથા આલોક નાથે કરેલા ન્યાયબાહ્ય કબૂલાતના પ્રકાશમાં વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે ગણાવેલી પરિસ્થિતિઓ, અમારી દૃષ્ટિએ, માત્ર એક જ નિષ્કર્ષ તરફ દોરી જાય છે કે જે મૃતદેહ મળી આવ્યો હતો તે બિસ્વનાથનો હતો અને તેના મૃત્યુ માટે જવાબદાર આલોક નાથ જ હતો.

તે નંદલાલ સિંહ અને અરુણમોય બોઝ સાથે થયેલા વ્યવહારોમાં પોતે પક્ષકાર હતો તે બાબતનો વિવાદ કરતો નથી. તેની અનેક દુર્વૃત્તિઓનો સામગ્રી પરથી પૂરતો આધાર મળે છે. ફરજ પરથી તેની ગેરહાજરી ૧૧.૦૧.૧૯૯૪ થી ૨૮.૦૧.૧૯૯૪ સુધીની બાબત પણ તેના સહકર્મીઓ પી.ડબલ્યુ.-૩૩, પી.ડબલ્યુ.-૩૪ અને પી.ડબલ્યુ.-૩૫ દ્વારા સાબિત કરવામાં આવી છે.

ન્યાયતર કબૂલાત:

જો ફરિયાદ પક્ષના સાક્ષીઓની એવી સાક્ષી માન્ય ગણવામાં આવે કે આલોકે નાથે ન્યાયાલય બહારનો કબૂલાતનામો કર્યો હતો અને વધુમાં રેકૉર્ડ પરના પુરાવાઓને ધ્યાનમાં લેતાં, એવો નિષ્કર્ષ કરવો જ પડે કે તે સ્વૈચ્છિક સ્વરૂપનો હતો. તે તાત્કાલિક ઉપજેલા તણાવજનક પ્રેરકના પ્રતિક્રિયા સ્વરૂપે સહજ અને સ્વયંસ્ફૂર્ત રીતે, એ ક્ષણના આવેગમાં કરવામાં આવેલ હોવાથી, નીચે દર્શાવેલા કારણોસર અમે એવું

માનતા નથી કે તેને કેમ ફગાવી દેવું જોઈએ. તે સ્પષ્ટપણે ભારે માનસિક દબાણ હેઠળ હતો. પૈસાની લાલસા સંતોષવા માટે તેણે કદાચ પોતાના જ ભાઈની હત્યા કરી હશે, પરંતુ પરિસ્થિતિઓ સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવે છે કે તે આખરે દીવાલ સાથે ધકેલાઈ ગયો હતો. તે જાણતો હતો કે તેણે પોતાના ભાઈઓ અને બહેન સાથે સલાહ કર્યા વિના મકાન વેચવાનો પ્રયત્ન કેમ કર્યો તે બાબતે તેઓ ચોક્કસપણે તેની પાસે સ્પષ્ટીકરણ માંગશે. તેના પોતાના શયનખંડમાં એક 'બેડી' બાંધવામાં આવી હતી, જે એક દિવસ કે બીજા દિવસે અવશ્ય તોડવી જ પડવાની હતી અને તેમાં દફનાવવામાં આવેલ મૃતદેહ બહાર આવશે એ હકીકત પણ સામે આવવાની જ હતી. તેણે તેના ભાઈ વિશ્વનાથ જે શયનખંડમાં રહેતો હતો તે શયનખંડનો કબજો, તેમજ પોતે કબજામાં રાખતો હતો તે પરિસરનો કબજો પણ સોંપી દીધો હતો. તેથી, તે ગુપ્ત રીતે બેડી તોડી મૃતદેહને દૂર કરવાની સ્થિતિમાં નહોતો. એવું પણ નહોતું કે તેને પોતાના ભાઈઓ તરફથી કોઈ ધમકી હતી. તેને સંતોષકારક સ્પષ્ટીકરણ આપવું આવશ્યક હતું અને તેણે ૦૬.૦૩.૧૯૯૪ ની સવારે વિશ્વનાથના સરનામા અંગે ખોટું નિવેદન કર્યું હતું. તે ખોટી સ્થિતિમાં ઝડપાઈ ગયો હતો. તાત્કાલિક ત્યારબાદ બનેલી ઘટનાઓ પણ અત્યંત મહત્વ ધરાવે છે. તેની કબૂલાત બહુ મોટી સંખ્યામાં લોકો સમક્ષ કરવામાં આવી હતી. તેમાંના દરેક વ્યક્તિએ તેની કબૂલાતમાં તેણે વાપરેલા ચોક્કસ શબ્દો યાદ રાખ્યા હોય એવું શક્ય

નહોતું. પરંતુ ત્યારપછી એવો કોઈ જ કારણ ન હતો કે પરિસરના ભાડૂતોએ ખોટું કહેવું જોઈએ. પી.ડબ્લ્યુ.-૧૮ અને પી.ડબ્લ્યુ.-૧૯ પરિસરના ભાડૂતાઓ હતા. એવો કોઈ સૂચન કરવામાં આવ્યો નહોતો કે તેઓ કોઈ પણ રીતે તેની સામે વૈરભાવ ધરાવતા હતા.

અલોક નાથે અદાલત બહારની કબૂલાત માત્ર પોતાના જ મોટા ભાઈઓ પી.ડબ્લ્યુ.-૩ અને પી.ડબ્લ્યુ.-૪ ની હાજરીમાં જ નહીં, પરંતુ પોતાના ભત્રીજા (પી.ડબ્લ્યુ.-૬), મકાનના ઇચ્છિત ખરીદદાર (પી.ડબ્લ્યુ.-૧૫) તેમજ તે મિલકતના બે ભાડૂતો પી.ડબ્લ્યુ.-૧૮ અને પી.ડબ્લ્યુ.-૧૯ ની હાજરીમાં પણ કરી હતી. આ સાક્ષીઓના પુરાવા સુસંગત છે અને આ બાબતમાં નીચલી અદાલતોના નિષ્કર્ષો સાથે અમે અસહમતિ વ્યક્ત કરવાનું કોઈ કારણ જોતા નથી.

અમારી દષ્ટિ આ અદાલતના હેરંબ બ્રહ્મા અને અન્ય વિ. આસામ રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૮૨ એસ.સી. ૧૫૯૫ ના એક નિર્ણય તરફ દોરવામાં આવી છે, જેમાં આ અદાલતે આ મત વ્યક્ત કર્યો હતો :

૧૮. પી.ડબ્લ્યુ. ૨ બિસ્તિરામની વિશ્વસનીયતા તપાસ્યા વિના; કયા શબ્દો વપરાયા હતા તે નિશ્ચિત કર્યા વિના; અને આ અદાલતના તે નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કર્યા વિના, જેનો હાલમાં ઉલ્લેખ કરવામાં આવવાનો છે અને જેમાં સંક્ષિપ્ત રીતે જણાવાયું છે કે વિશ્વસનીય પુરાવાના એક ભાગરૂપે માન્ય થવા માટે અદાલત બહારની કબૂલાતે ચોક્કસ શબ્દોની

પુનરુત્પત્તિ, કબૂલાત માટેનું કારણ અથવા હેતુ અને જે વ્યક્તિમાં વિશ્વાસ મૂકવામાં આવ્યો હોય તેવી પસંદગી—આ કસોટીઓ પાર કરવી જરૂરી છે, તેવા સંજોગોમાં વડી અદાલતે આવી અદાલત બહારની કબૂલાતના પુરાવાને કેવી રીતે સ્વીકાર્યો તે અમે સમજી શકતા નથી.

ઉક્ત નિર્ણય તેના સ્વતંત્ર તથ્યોના આધારે આપવામાં આવ્યો હતો. તેમાં અપીલકર્તાએ જેલમાં રહેલા બીજા એક વિચારાધીન કેદી સમક્ષ કથિત કબૂલાત કરી હતી. તેઓ એકબીજાને ઓળખતા નહોતા. સાક્ષી અને બીજા આરોપી વ્યક્તિ વચ્ચે અગાઉથી કોઈ સંબંધ ન હતો. અદાલતે ઉક્ત તથ્યપરિસ્થિતિની પૃષ્ઠભૂમિમાં એવો મત વ્યક્ત કર્યો કે આવી કબૂલાત કરવામાં આવી હોય તે અત્યંત અશક્યપ્રાય છે. હેરંબ બ્રહ્મા (ઉપરોક્ત) એ આ પ્રસ્તાવ માટે સત્તાપ્રમાણ નથી કે અદાલત બહારની કબૂલાતે ચોક્કસ શબ્દશઃ પુનરુત્પાદનાની કસોટીમાંથી પસાર થવું જ જોઈએ. તેમાં નિર્ધારિત કસોટીઓ સંચિત સ્વરૂપની છે. અદાલત માટે આવશ્યક બાબત એ છે કે આવી કબૂલાત પાછી ખેંચવામાં આવી છે કે નહીં તે અંગે તે નિષ્કર્ષે પહોંચે. સાક્ષીઓને એવો કોઈ સૂચન આપવામાં આવ્યો ન હતો કે કબૂલાત કરવામાં આવી નહોતી. આવી કબૂલાત સાબિત કરતા સાક્ષીઓના નિવેદનો યોગ્ય નથી તેવું દર્શાવતી કોઈ પરિસ્થિતિ પ્રતિપરીક્ષામાં અથવા સ્વતંત્ર સાક્ષીઓની તપાસ દ્વારા બહાર લાવવામાં આવી નહોતી.

રાજસ્થાન રાજ્ય વિ. રાજા રામ, ૨૦૦૩ ૮ એસ.સી.સી. ૧૮૦

માં, એમ ઠરાવવામાં આવ્યું હતું :

“૧૯. ન્યાયિક પ્રક્રિયા બહારની કબૂલાત, જો સ્વૈચ્છિક હોય, સત્ય હોય અને સદ્બુદ્ધિની સ્થિતિમાં કરવામાં આવી હોય, તો અદાલત તેના પર આધાર રાખી શકે છે. કબૂલાતને અન્ય કોઈપણ હકીકતની જેમ સાબિત કરવી આવશ્યક રહેશે. કબૂલાત સંબંધિત પુરાવાનું મૂલ્ય, અન્ય કોઈપણ પુરાવાની જેમ, જેને તે કરવામાં આવી હોય તે સાક્ષીની સત્યનિષ્ઠા પર નિર્ભર રહે છે. કબૂલાત સંબંધિત પુરાવાનું મૂલ્ય તે પુરાવો આપતા સાક્ષીની વિશ્વસનીયતા પર નિર્ભર રહે છે. કોઈપણ અદાલતને આ પૂર્વધારણાથી શરૂઆત કરવાની મંજૂરી નથી કે ન્યાયિક પ્રક્રિયા બહારની કબૂલાત નબળા પ્રકારનો પુરાવો છે. તે પરિસ્થિતિઓના સ્વરૂપ, ક્યારે કબૂલાત કરવામાં આવી હતી તે સમય અને આવી કબૂલાત વિષે બોલતા સાક્ષીઓની વિશ્વસનીયતા પર નિર્ભર રહેશે. આવી કબૂલાત પર આધાર રાખી શકાય છે અને તેના આધારે દોષારોપણ નોંધાવી શકાય છે, જો કબૂલાત અંગેનો પુરાવો એવા સાક્ષીઓના મોઢેથી આવે છે, જે નિષ્પક્ષ જણાય છે, આરોપી પ્રત્યે અતિદૂરથી પણ શ્રેષ્ઠભાવ ધરાવતા નથી, અને જેમની બાબતમાં એવું કંઈ બહાર આવતું નથી કે જે એ દર્શાવે કે આરોપીને ખોટું નિવેદન સોંપી દેવાનો તેમને કોઈ હેતુ હોઈ શકે; સાક્ષી દ્વારા કહેલા શબ્દો સ્પષ્ટ, અનિગૂઢ અને નિર્વિવાદ હોય અને તે નિઃસંદેહ એવો અર્થ

વ્યક્ત કરતાં હોય કે આરોપી જ ગુનાનો કર્તા છે, તથા સાક્ષીએ એવું કંઈ છોડ્યું ન હોય જે તેના વિરોધમાં જાય. સાક્ષીના પુરાવાને વિશ્વસનીયતાની કસોટી પર કડક પરીક્ષણ હેઠળ મૂકી લીધા પછી, ન્યાયિક પ્રક્રિયા બહારની કબૂલાત સ્વીકારી શકાય છે અને જો તે વિશ્વસનીયતાની કસોટીમાં ઊતરે તો તે દોષારોપણનો આધાર બની શકે છે.

આગળ વધુ અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું :

૨૦. જો ન્યાયબાહ્ય કબૂલાત સંબંધિત પુરાવું વિશ્વસનીયતા અને સ્વીકાર્યતાના કસોટીપથ પર પરીક્ષણ કર્યા પછી વિશ્વસનીય જણાય, તો તે માત્ર તેના આધારે જ દોષારોપણનો આધાર બની શકે છે. પ્રતિવાદી-આરોપિત તરફથી વિદ્વાન વકીલે યોગ્ય રીતે રજૂ કર્યું છે તેમ, સમર્થનની આવશ્યકતા સાવચેતીનો વિષય છે અને કાયદાનો અચૂક નિયમ નથી

ગગન કનોજિયા અને અન્ય વિ. પંજાબ રાજ્યના કેસમાં [ફોજદારી અપીલ ક્રમાંક ૫૬૧-૬૨ અને ૫૬૩ સન ૨૦૦૫, તારીખ ૨૪.૧૧.૨૦૦૬ના રોજ નિર્ણય કરાયેલ, આ અદાલતે આ મત વ્યક્ત કર્યો :

બાહ્ય-ન્યાયિક સ્વીકારોક્તિ, જેમ સર્વવિદિત છે, દોષસિદ્ધિનો આધાર બની શકે છે. તેમ છતાં, વિશેષ સાવચેતીના ભાગરૂપે, અદાલત કોઈક પુષ્ટિજનક પુરાવા શોધી શકે છે. બાહ્ય-ન્યાયિક સ્વીકારોક્તિને

માત્ર તે કારણસર આપોઆપ કલંકિત ગણાવી શકાય નહીં. જો બાહ્ય-
ન્યાયિક સ્વીકારોક્તિ સ્વૈચ્છિક રીતે કરવામાં આવી હોય અને સાબિત
કરવામાં આવી હોય, તો અદાલતો તેના પર આધાર રાખી શકે છે.

નઝીર ખાન અને અન્ય વિ. સ્ટેટ ઓફ દિલ્હી, ૨૦૦૩ ૮ એસ.સી.સી.
૪૬૧માં, આ અદાલતે એવું ઠરાવ્યું હતું :

એક મુક્ત અને સ્વૈચ્છિક કબૂલાત સર્વોચ્ચ વિશ્વસનીયતાની હકદાર
છે, કારણ કે એવું અનુમાન કરવામાં આવે છે કે તે અપરાધિતાની સર્વોચ્ચ
ભાવનામાંથી પ્રસરિત થાય છે

રાજ્ય ઓફ રાજસ્થાન વિ. કાશી રામ, ૨૦૦૬ ૧૧ સ્કેલ
૪૪૦નો પણ વિચાર કરવો પ્રાસંગિક રહેશે, જેમાં આ અદાલતે આ મુજબ
અવલોકન કર્યું હતું :

એવું દર્શાવતું કંઈ નહોતું કે તેને તેમની ઉપર વિશ્વાસ મૂકી તેમને ગુપ્ત
વાત કહેવાના કોઈ કારણો હતા. આ પુરાવો અસ્વાભાવિક અને
અવિશ્વસનીય જણાતો હતો. વડી અદાલતે અવલોકન કર્યું કે અદાલત
બહારની કબૂલાતનો પુરાવો નબળો પ્રકારનો પુરાવો છે અને યદ્યપિ
અદાલત બહારની કબૂલાતના આધારે દોષારોપણનો નિષ્કર્ષ આધારિત
કરવો શક્ય છે, છતાં કબૂલાત સંબંધિત પુરાવો અન્ય કોઈ તથ્યની જેમ
જ સાબિત થવો આવશ્યક છે અને તેની પુરાવાકીય કિંમત તે જે

સાક્ષીઓને સમક્ષ કરવામાં આવી હતી તેમની સત્યવાદિતા પર આધાર રાખે છે.

હાલમાં, આ અદાલતે કુલવિંદર સિંહ વિ. પંજાબ રાજ્ય, ફોજદારી અપીલ નં. ૬૭૫ ઓફ ૨૦૦૬, તા. ૦૫.૧૨.૨૦૦૬ના રોજ નિર્ધારિત મામલામાં, આ અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું :

ન્યાયાલય બહાર કરવામાં આવેલ કબૂલાતનું પુરાવાત્મક મૂલ્ય દરેક કેસમાં પ્રવર્તમાન હકીકતોની પરિસ્થિતિના આધારે મૂલવવું આવશ્યક છે. તે માત્ર પરિસ્થિતિઓના સ્વરૂપ પર જ નહીં, પરંતુ કબૂલાત કયા સમયે કરવામાં આવી હતી અને તે અંગે સાક્ષી આપનાર સાક્ષીની વિશ્વસનીયતા પર પણ નિર્ભર રહેશે.

પોતાના કબૂલાતમાં અલોકે નાથ સમગ્ર દોષ પોતાની ઉપર લે છે. અલોકે નાથની અદાલત બહારની કબૂલાત કોઈપણ રીતે શંકાસ્પદ છે એવું માનવામાં નીચલી અદાલતોએ મત વ્યક્ત કરવામાં ભૂલ કરી છે એવું માનવા માટે અમે પ્રેરિત થતા નથી.

ઉપરોક્ત પુરાવાના આધારે, અમારી દ્રષ્ટિએ, અલોકે નાથની સંડોવણી કોઈપણ પ્રકારની શંકાની છાંંયાથી પર સાબિત થાય છે.

અતઃ, અમે ઠરાવીએ છીએ કે તેની સામે મૂકવામાં આવેલા આરોપોમાં તેને યોગ્ય રીતે દોષિત ઠરાવવામાં આવ્યો છે.

અન્ય અરજદારો

પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા

અમે અહીંના અન્ય અપીલકર્તાઓનો દોષ સાબિત કરવા માટે ફરિયાદ પક્ષે આધાર રાખેલા કથિત સોળ સંજોગો સ્થાપિત કરવા રજૂ કરાયેલા પુરાવાઓનું વિશ્લેષણ કર્યું છે. વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે ગણાવેલા સંજોગ ક્રમાંક ૧૪ અને ૧૫ સીધા જ તે રીત સાથે સંબંધિત છે કે જેમાં બિસ્વનાથની કથિત રીતે હત્યા કરવામાં આવી હતી.

હવે પછી અમે આ આધારે આગળ વધશું કે પરિસ્થિતિ ક્રમાંક ૧ થી ૧૩ તેમના વિરુદ્ધ પણ સાબિત થઈ ગઈ હતી. તેમ છતાં, જે પ્રશ્ન ઊભો થાય છે તે એ છે કે બિસ્વનાથની હત્યા માટેના દોષની સ્થાપના તરફ દોરી જતી પરિસ્થિતિઓ કથિત પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા તેમજ મૃણાલ દત્તાના પાછા ખેંચાયેલા કબૂલાતનામા અને આલોક નાથના અદાલત બહારના કબૂલાતનામાના આધારે સાબિત થયેલી કહી શકાય કે નહીં. જ્યાં સુધી આલોક નાથના અદાલત બહારના કબૂલાતનામાનો સંબંધ છે, તેણે માત્ર પોતાને જ તેમાં સંડોવ્યો હતો અને કાવતરામાં અન્ય કોઈ વ્યક્તિને સંડોવી નહોતી.

પરિસ્થિતિ ક્રમાંક ૧ થી ૧૩ ને એક જ વ્યવહારનો ભાગ માનવામાં આવે છે, પરંતુ પરિસ્થિતિ ક્રમાંક ૧૪ થી ૧૬ અલગ અને ભિન્ન આરોપો સાથે સંબંધિત છે. આલોકે નાથ સિવાયના અપીલકર્તાઓને,

કથિત ઘટનાના તરત પહેલાં અથવા પછી, અન્ય કોઈ વ્યક્તિએ જોયા નહોતા. હકીકતમાં કથિત ઘટનાનો કોઈ પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષી નથી. કોઈ અનિષ્ટ ઘટના બની હતી તે દર્શાવવા માટે પડોશીઓની પણ પૂછપરછ કરવામાં આવી નહોતી. વધુમાં, અદાલતી દસ્તાવેજોમાં એવું દર્શાવતું કોઈ પુરાવું નથી કે અપીલકર્તાઓમાંના કોઈએ મૃતદેહ છુપાવવામાં પણ ભાગ લીધો હતો. અન્ય અપીલકર્તાઓએ આલોકે નાથને ઇંટો અને સિમેન્ટ મેળવવામાં કેવી રીતે મદદ કરી હતી અથવા મૃતદેહ છુપાવવામાં અન્ય કોઈ વ્યક્તિએ તેને મદદ કરી હતી કે કેમ, તે બાબતે કેસ સ્થાપિત કરવા ફરિયાદ પક્ષે કોઈ સાક્ષીની પૂછપરછ કરી નહોતી.

આલોક નાથે સમગ્ર દોષ પોતે જ સ્વીકારી લીધો હતો અને અન્ય અપીલકર્તાઓની સંડોવણી અંગે કશું કહ્યું નહોતું, તેથી હત્યાના કાવત્રા સંદર્ભે પૂર્વસંમતિ અથવા મનમેળ બાબતે કોઈ પુરાવો ઉપલબ્ધ નથી. એલોક નાથ સ્પષ્ટ રીતે નિરાશાજનક પરિસ્થિતિમાં હતો. તેને નાણાંની જરૂર હતી. અન્ય લોકોને એવી જરૂર નહોતી. અન્ય અપીલકર્તાઓ તરફથી પ્રેરણાનું કારણ સ્પષ્ટ નથી. તેથી, અન્ય લોકોને તેનો સહઅપરાધી માનવામાં આવી શકતા નથી. તે દ્વારા કરાયેલાં નિવેદનો, જેના કારણે મૃતદેહ અથવા મૃતકની અન્ય વસ્તુઓની પુનઃપ્રાપ્તિ થઈ હોય, તે પણ અન્ય અપીલકર્તાઓને કોઈપણ રીતે સંડોવતા નથી.

અમે એવો અનુમાન કરી શકીએ કે અન્ય અપીલકર્તાઓએ મકાન વેચવા માટે આલોક નાથ સાથે ષડયંત્ર કર્યું હતું. મૃણાલ દત્તાએ સ્પષ્ટપણે ખાલી કાગળો પર હસ્તાક્ષર કર્યા હતા. તેણે બિસ્વનાથનું રૂપ ધારણ કરીને કેટલાક દસ્તાવેજો અમલમાં મૂક્યા હોવાનું દર્શાવ્યું હતું. પરંતુ જે પ્રશ્ન ઉઠાવવાનો અને તેનો ઉત્તર આપવાનો છે તે એ છે કે શું તેઓ હત્યાના વધુ મોટા ષડયંત્રના ભાગીદાર હતા. કેટલાક દસ્તાવેજો પર હસ્તાક્ષર કરવું, મૃણાલ દત્તા દ્વારા બિસ્વનાથનું ખોટું રૂપ ધારણ કરવું અથવા અન્ય અપીલકર્તાઓએ ઉક્ત દસ્તાવેજોમાં સાક્ષી તરીકે હસ્તાક્ષર કર્યા હોવું, માત્ર તેનાથી એવો નિષ્કર્ષ નીકળી શકે નહીં કે કોઈપણ સમયે તેઓએ આલોક નાથ સાથે એવો સમજૂતીભર્યો સહકાર આપ્યો હતો કે બિસ્વનાથને દૂર કરી દેવામાં આવે.

ઘટનાનો કોઈ પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષી નથી. અપીલકર્તાઓએ હત્યા કરી હોવા કે મૃતદેહનો નિકાલ કર્યો હોવા અંગે તેમની ભૂમિકા દર્શાવે તેવું કોઈ શંકાસ્પદ વર્તન કોઈએ નોંધ્યું નથી. વર્તમાન જેવા ગંભીર સ્વરૂપના કેસનો વિચાર કરતાં હંમેશા એવો ભય રહે છે કે અનુમાન અને શંકા કાનૂની સત્યનું સ્થાન લઈ શકે. માત્ર પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવાના આધાર પર દોષિત ઠરાવ અંગે આ અદાલતે સમયાંતરે અનેક કેસોમાં માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતો નિર્ધારિત કર્યા છે. આ પ્રક્રિયાની શરૂઆત હનુમાન્ત ગોવિંદ નરગુન્દકર અને અન્ય વિ. મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૫૨

એસ.સી. ૩૪૩ થી થઈ હતી, જેમાં કાયદો નીચે મુજબ પ્રતિપાદિત કરવામાં આવ્યો હતો :

એ વાત યાદ રાખવી યોગ્ય છે કે જ્યાં પુરાવો પરિસ્થિતિજન્ય સ્વરૂપનો હોય તેવા કેસોમાં, દોષિત્વનો નિષ્કર્ષ જે પરિસ્થિતિઓમાંથી કાઢવાનો હોય તે પરિસ્થિતિઓ પ્રથમ દ્રષ્ટિએ સંપૂર્ણપણે સ્થાપિત થયેલી હોવી જોઈએ, અને આ રીતે સ્થાપિત થયેલ તમામ હકીકતો માત્ર આરોપીની દોષિત્વની કલ્પના સાથે જ સુસંગત હોવી જોઈએ. ફરીથી, તે પરિસ્થિતિઓ નિષ્કર્ષાત્મક સ્વભાવ અને વલણ ધરાવતી હોવી જોઈએ અને એવી હોવી જોઈએ કે જે સાબિત કરવાની પ્રસ્તાવિત કલ્પના સિવાયની દરેક અન્ય કલ્પનાને બહાર કરે. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, પુરાવાની એવી સાંકળ હોવી આવશ્યક છે કે જે એટલી સંપૂર્ણ હોય કે આરોપીની નિર્દોષતા સાથે સુસંગત કોઈપણ વાજબી નિષ્કર્ષ માટે અવકાશ ન રહે અને તે એવી હોવી જોઈએ કે જે દર્શાવે કે સર્વ માનવીય સંભાવનાના પરિપ્રેક્ષ્યમાં તે કૃત્ય આરોપીએ જ કર્યું હોવું જોઈએ. રાજ્ય તરફથી વિદ્વાન એડવોકેટ જનરલે અમારી સમક્ષ રજૂ કરેલ જોરદાર દલીલો છતાં, અમે આંક પી-૩-એની અંદર રહેલા આંતરિક પુરાવામાં કે તેની બહાર એવા કોઈપણ પુરાવાનો શોધ કરી શક્યા નથી અને અમારે આ નોંધવું પડે છે કે નીચલી અદાલતોએ ઉપર ઉલ્લેખિત કેસમાં બેરન એલ્ડરસને જે બાબતે ચેતવણી ઉચ્ચારી હતી, તે જ ભૂલમાં પડી ગઈ છે.

ફરી એકવાર શરદ બિર્ધાચંદ સારદા વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૮૪ એસ.સી. ૧૬૨૨ માં, આ અદાલતે નીચે મુજબ કાયદો પ્રતિપાદિત કર્યો હતો :

"૧૫૩. આ નિર્ણયનું સૂક્ષ્મ વિશ્લેષણ દર્શાવશે કે, આરોપી વિરુદ્ધનો કેસ સંપૂર્ણપણે સ્થાપિત થયેલો કહી શકાય તે પહેલાં નીચેની શરતો પૂર્ણ થયેલી હોવી આવશ્યક છે:

(૧) જે પરિસ્થિતિઓમાંથી દોષિતતાનો નિષ્કર્ષ કાઢવાનો હોય તે સંપૂર્ણપણે સ્થાપિત થયેલી હોવી જોઈએ.

અહીં નોંધવું યોગ્ય છે કે આ અદાલતે સૂચવ્યું હતું કે સંબંધિત પરિસ્થિતિઓ સ્થાપિત થયેલી "હોવી જ જોઈએ અથવા હોવી જોઈએ" અને માત્ર "હોઈ શકે" એવી નહીં. "સાબિત થઈ શકે" અને "સાબિત થવી જ જોઈએ અથવા સાબિત થવી જોઈએ" વચ્ચે માત્ર વ્યાકરણાત્મક જ નહીં પરંતુ કાનૂની ભેદ પણ છે, જેમ કે આ અદાલતે શિવાજી સહાબરાવ બોબડે વિ. સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્રા મામલે ઠરાવ્યું હતું, જેમાં નીચે મુજબના અવલોકનો કરવામાં આવ્યા હતા: [એસ.સી.સી. પરિચ્છેદ ૧૯, પૃ. ૮૦૭: એસ.સી.સી. (ક્રિ) પૃ. ૧૦૪૭]

નિશ્ચિતપણે, આ એક મૂળભૂત સિદ્ધાંત છે કે અદાલત દોષારોપણ કરી શકે તે પહેલાં આરોપી દોષિત હોવો જ જોઈએ અને માત્ર દોષિત હોઈ શકે એટલું પૂરતું નથી, અને 'હોઈ શકે' અને 'હોવો જ જોઈએ' વચ્ચેનું

માનસિક અંતર ઘણું વિશાળ છે અને તે અસ્પષ્ટ અનુમાનોને નિશ્ચિત નિષ્કર્ષોથી અલગ પાડે છે.

(૨) આ રીતે સ્થાપિત થયેલ હકીકતો માત્ર આરોપીના દોષિત હોવાની કલ્પનાસાથે જ સુસંગત હોવી જોઈએ; અર્થાત્, આરોપી દોષિત છે તે સિવાય અન્ય કોઈપણ કલ્પનાના આધારે તેમનું સ્પષ્ટીકરણ થઈ શકે તેવું ન હોવું જોઈએ.

(૩) પરિસ્થિતિઓ નિર્ણાયક સ્વભાવ અને પ્રવૃત્તિની હોવી જોઈએ.

(૪) તેઓએ સાબિત કરવાનાં એક સિવાયની દરેક સંભવિત પરિકલ્પનાને બાકાત રાખવી જોઈએ, અને

(૫) પુરાવાની એવી સંપૂર્ણ સાંકળ હોવી આવશ્યક છે કે જે આરોપીની નિર્દોષતાને અનુરૂપ નિષ્કર્ષ માટે કોઈપણ યુક્તિસંગત આધાર બાકી ન રાખે અને તે દર્શાવે કે માનવીય સંભાવનાના તમામ પરિપ્રેક્ષ્યમાં તે કૃત્ય આરોપીએ જ કર્યું હોવું જોઈએ."

આગળ વધુમાં નિરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું હતું :

"૧૭૯. અમે પૂર્ણ રીતે સમજી શકીએ છીએ કે, જો કે ઉપરથી જોતા આ કેસનું રૂપ કુરુપ જણાય છે અને તેથી પ્રથમ દૃષ્ટિએ કોઈપણ અદાલતના અંતરાત્માને આઘાત પહોંચે તેમ લાગે છે, છતાં શંકા, ભલે તે કેટલીય પ્રબળ હોય, કાનૂની પુરાવાનું સ્થાન લઈ શકતી નથી. નૈતિક નિશ્ચય,

ભલે તે કેટલો મજબૂત અથવા ખરો હોય, કાયદામાં ટકી શકે તેવી કાનૂની દોષિત ઠરાવણી સમાન ગણાવી શકાય નહીં.

૧૮૦. એ યાદ રાખવું જ જોઈએ કે ફોજદારી ન્યાયશાસ્ત્રનો સુસ્થાપિત નિયમ એવો છે કે "ગુનો જેટલો વધુ જઘન્ય, પુરાવો એટલો વધુ દઢ હોવો જોઈએ". વર્તમાન કેસમાં, એક નાગરિકનું જીવન અને સ્વતંત્રતા દાવ પર હતા. કારણ કે આરોપીને મૃત્યુદંડની સજા ફટકારવામાં આવી હતી, તેથી અત્યંત સાવધાન, સતર્ક અને સૂક્ષ્મ અભિગમ અપનાવવો આવશ્યક હતો."

હત્યા બહુ ફૂર અને જઘન્ય રીતે આચરવામાં આવી હોઈ શકે, પરંતુ તે પોતે જ પુરાવાનું થોડું વધુ નિકટતાથી પરીક્ષણ કરવાની એક કારણરૂપ બાબત બની શકે છે.

કાશ્મીરા સિંહ વિ. મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૫૨ એસ.સી. ૧૫૯ માં, આ રીતે અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું :

૨. આ હત્યા વિશેષ રીતે ફૂર અને ઘૂણાસ્પદ હતી અને તે કારણે, ગુનાની આઘાતજનક પ્રકૃતિના પ્રભાવથી તથ્યો અને કાયદાના નિષ્પક્ષ ન્યાયિક પરિશીલનને બદલે સ્વાભાવિક પ્રતિક્રિયા ઊભી ન થાય તે હેતુસર, પુરાવાનું સામાન્ય કરતાં વધુ કાળજીપૂર્વક પરીક્ષણ કરવું જરૂરી બનશે.

સ્વરન સિંહ રતન સિંહ વિ. પંજાબ રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૫૭ એસ.સી. ૬૩૭માં, આ અદાલતે નિરીક્ષણ કર્યું હતું :

સમગ્ર રીતે વિચારવામાં આવે તો, ફરિયાદ પક્ષની વાત સાચી હોઈ શકે; પરંતુ 'સાચી હોઈ શકે' અને 'સાચી જ હોવી જ જોઈએ' વચ્ચે અનિવાર્ય રીતે લાંબું અંતર પાર કરવાનું રહે છે, અને આરોપીને દોષિત ઠેરવી શકાય તે પહેલાં આ સમગ્ર અંતર કાયદેસર, વિશ્વસનીય અને નિર્વિવાદ પુરાવા દ્વારા આવરી લેવાયેલું હોવું આવશ્યક છે.

મૌસમ સિંહા રોય તથા અન્ય વિ./એસ. પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય, ૨૦૦૩ ૧૨ એસ.સી.સી. ૩૭૭ માં, આ અદાલતે આ મુજબ ઠરાવ્યું હતું :

૨૭. અમે સમાપન કરીએ તે પહેલાં, આ હકીકતનો નોંધપાત્ર ઉલ્લેખ કરવો આવશ્યક છે કે અમારી અજાણમાં નથી કે આ પ્રકારનો જઘન્ય ગુનો દંડિત થયા વિના રહી જાય તે હકીકતના કારણે સામાન્ય રીતે સમાજને અને વિશેષરૂપે પીડિતોના પરિવારોને કેટલા પ્રમાણમાં વ્યથા અને હતાશા થતી હોઈ શકે; પરંતુ કાયદો અદાલતોને માત્ર નૈતિક માન્યતા અથવા માત્ર શંકાના આધાર પર આરોપીને દંડિત કરવાની મંજૂરી આપતો નથી. ફોજદારી કાર્યવાહી દરમિયાન પુરાવાનો ભાર ક્યારેય બદલાતો નથી, અને સ્વીકાર્ય પુરાવાના આધારે વાજબી શંકાથી પર પોતાનો કેસ સાબિત કરવાનો ભાર હંમેશા ફરિયાદ પક્ષ પર જ રહે છે

આ ઉપરાંત એવું નિરીક્ષિત કરવામાં આવ્યું હતું :

૨૮. ફોજદારી ન્યાયશાસ્ત્રનો આ પણ એક સ્થાપિત સિદ્ધાંત છે કે જેટલો વધુ ગંભીર ગુનો હોય, તેટલી પુરાવાની કસોટી વધુ કડક હોવી આવશ્યક

છે, કારણ કે આરોપીને દોષિત ઠેરવવા માટે વધુ ઊંચા સ્તરની ખાતરી આવશ્યક હોય છે.

કબૂલાત સામાન્ય રીતે પુરાવામાં ગ્રાહ્ય હોય છે. તે સંબંધિત હકીકત છે. તેના આધારે કાર્યવાહી કરી શકાય છે. કેટલાક પરિસ્થિતિઓમાં અને સમયાંતરે સર્વોચ્ચ ન્યાયતંત્ર દ્વારા નિર્ધારિત કાયદાને આધીન રહી, કબૂલાત દોષસિદ્ધિના આધારરૂપ બની શકે છે. તેમ છતાં, આ વાત સુસ્થાપિત છે કે ઉક્ત હેતુ માટે અદાલતે નીચેના મુદ્દાઓ અંગે પોતાને સંતોષવું આવશ્યક છે: (૧) કબૂલાતની સ્વૈચ્છિકતા; (૨) કબૂલાતની સત્યતા; (૩) પુષ્ટિકરણ.

આ અદાલતે શંકારિયા વિ. રાજસ્થાન રાજ્ય, ૧૯૭૮ ૩ એસ.સી.સી. ૪૩૫ માં કાયદો આ મુજબ દર્શાવ્યો હતો :

૨૨. આ સ્વીકારોક્તિ અપીલકર્તાએ ૧૪.૦૬.૧૯૭૫ ના રોજ ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૧૩ હેઠળ નીચલી અદાલતમાં તેની પૂછપરછ કરવામાં આવી ત્યારે પાછી ખેંચી લીધી હતી. એ સુસ્થાપિત છે કે સ્વેચ્છાએ અને સત્યતાપૂર્વક કરવામાં આવેલી સ્વીકારોક્તિ દોષિતાપણાનું અસરકારક પુરાવું છે. તેથી, જ્યારે મરણદંડપાત્ર કેસમાં ફરિયાદ પક્ષ મુખ્યત્વે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૪ હેઠળ નોંધાયેલ આરોપીની સ્વીકારોક્તિના આધારે તેને દોષિત ઠેરવવાની માગણી કરે, ત્યારે અદાલતે ઢિ-કસોટી લાગુ કરવી આવશ્યક છે:

(૧) શું સ્વીકારોક્તિ સંપૂર્ણપણે સ્વૈચ્છિક હતી-

(૨) જો એવો હોય, તો શું તે સાચો અને વિશ્વસનીય છે -

પુરાવામાં તેની ગ્રાહ્યતા માટે પ્રથમ કસોટીની પૂર્ણતા આવશ્યક શરત છે. જો કબૂલાત અદાલતને એવી જણાય કે તે પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૨૪ માં ઉલ્લેખિત કોઈ પ્રેરણા, ધમકી અથવા વચનના કારણે કરવામાં આવી છે, તો તેને તાત્કાલિક બહિષ્કૃત કરી નકારી કાઢવી જ જોઈએ. આવી સ્થિતિમાં બીજી કસોટી લાગુ કરવાની દિશામાં આગળ વધવાનો પ્રશ્ન જ ઊભો થતો નથી. જો પ્રથમ કસોટી પૂર્ણ થાય, તો અદાલતે કબૂલાત પર આધાર રાખતાં પહેલાં તેમાં જે જણાવાયું છે તે સત્ય અને વિશ્વસનીય છે એવો નિષ્કર્ષ નોંધવો આવશ્યક છે. આવી કબૂલાતની વિશ્વસનીયતા આંકવા માટે, અથવા તે બાબતમાં કોઈપણ મૂળભૂત પ્રકારના પુરાવાના ભાગ માટે, સર્વત્ર લાગુ પડે એવો કોઈ કઠોર અચલ નિયમ નથી. તેમ છતાં, કબૂલાતનું મૂલવણ કરવા માટે મોટાભાગના કેસોમાં ઉપયોગી થાય એવી એક વ્યાપક પદ્ધતિ સૂચવી શકાય. અદાલતે કબૂલાતનું સાવધાનીપૂર્વક પરીક્ષણ કરવું જોઈએ અને કેસની આસપાસની પરિસ્થિતિઓ તથા સંભાવનાઓના પ્રકાશમાં તેની બાકીની પુરાવા સાથે તુલના કરવી જોઈએ. જો આવા પરીક્ષણ અને તુલનાના આધારે કબૂલાત ઘટનાઓના સંભવિત ક્રમવર્ણનરૂપ જણાય અને બાકીના પુરાવા તથા આસપાસની પરિસ્થિતિઓ સાથે સ્વાભાવિક રીતે

બંધબેસતી હોય, તો તેને બીજી કસોટી પણ પૂર્ણ કરનાર ગણવામાં આવી શકે." તેમજ અનિલ @ રાજુ નામદેવ પાટીલ વિ. એડમિનિસ્ટ્રેશન ઓફ દમણ એન્ડ દીવ, દમણ એન્ડ અન્ય, ૨૦૦૬ ૧૨ સ્કેલ ૫ ૧૬ પણ જુઓ.

[અનિલ ઉર્ફે રાજુ નામદેવ પાટીલ વિ. દમણ અને દીવનું પ્રશાસન, દમણ અને અન્ય, (૨૦૦૬) ૧૨ SCALES ૧૬ પણ જુઓ].

એક વિગતવાર કબૂલાત, જે અન્યથા આરોપીના વિશેષ જ્ઞાનની હદમાં આવતી હોય, તે પોતે જ કબૂલાત સત્ય છે એવી ઉપધારણા ઊભી કરવા માટે પૂરતી ન હોઈ શકે. કબૂલાતના મુખ્ય લક્ષણોની ચકાસણી કરવી આવશ્યક છે. જો એવું કરવામાં ન આવે, તો માત્ર તેના એકમાત્ર આધાર પર કોઈ દોષારોપણ આધારિત થઈ શકતું નથી.

મુથુસ્વામી વિ. સ્ટેટ ઓફ મદ્રાસ, એ.આઈ.આર. ૧૯૫૪ એસ.સી. ૪ માં, આ અદાલતે એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો :

૮. કબૂલાત સ્વીકારવા માટે વડી અદાલતે આપેલું એકમાત્ર કારણ એ છે કે માનનીય ન્યાયાધીશોના મતે તેની અસલિયત સૂચવે તેવું આંતરિક તત્વસામગ્રી તેમાં ઉપલબ્ધ હતી. પરંતુ માનનીય ન્યાયાધીશો જે એકમાત્ર લક્ષણ દર્શાવે છે તે એ છે કે તેમાં એવી વિપુલ વિગતો સમાવિષ્ટ છે, જે ઘડી કાઢવામાં આવી શકી ન હોત. પરંતુ જે મુદ્દો નજરચૂકી ગયો છે

તે એ છે કે આમાંથી એકેય વિગતની કસોટી કરવામાં આવી નથી. આ કબૂલાત લાંબી અને અસંગત રીતે ફેલાયેલી છે, જે ચપળ બુદ્ધિ દ્વારા ઘડી કાઢવામાં આવી હોઈ શકે અથવા શિખામણ આપ્યા પછી ટુકડા-ટુકડા ભેગા કરીને તૈયાર કરવામાં આવી હોઈ શકે. મુશ્કેલ બાબત તો આવી રીતે સાચા તથ્યોનો સમૂહ રજૂ કરવો હોત. પરંતુ જ્યાં સુધી વાર્તાનાં મુખ્ય લક્ષણો સચ્ચા હોવાનું દર્શાવવામાં ન આવે, ત્યાં સુધી, અમારા મત અનુસાર, માત્ર અસંપૂર્ણ વિગતોની વિપુલતાને સત્યનું રક્ષણકવચ ગણવું સુરક્ષિત નથી.

અદાલત સમક્ષ કરીને પાછી ખેંચાયેલી ગુનાની કબૂલાત

અમે નોંધ કરી શકીએ છીએ કે પી.ડબલ્યુ.-૪૩ દ્વારા મૃણાલ દત્તાનો કથિત ન્યાયિક કબૂલાતનામું નોંધવામાં આવે ત્યાં સુધી તપાસ દરમિયાન એકત્રિત થયેલા પુરાવા માત્ર એટલો સંકેત આપતા હતા કે કોઈ વ્યક્તિએ/વ્યક્તિઓએ બિસ્વનાથનું સ્વાંગ ધારણ કરીને દસ્તાવેજો અમલમાં મૂક્યા હતા. હકીકતમાં, સાક્ષીઓએ મૃણાલ દત્તાને બિસ્વનાથનું સ્વાંગ ધારણ કરનાર તરીકે ઓળખ્યો નહોતો. બિસ્વનાથનું સ્વાંગ ધારણ કરવાનો આરોપ સાબિત કરવા માટે તપાસ સત્તાધિકારી તરફથી મૃણાલ દત્તાને ઓળખ પરેડમાં મુકવાની અપેક્ષા રાખવામાં આવતી હતી. મૃણાલ દત્તાને અન્ય આરોપીઓ સાથે ૦૭.૦૩.૧૯૯૪ના રોજ ધરપકડ કરવામાં આવી હતી. આલોકે નાથ માટે ઓળખ પરેડ

અંગેની અરજી ૦૯.૦૩.૧૯૯૪ના રોજ દાખલ કરવામાં આવી હતી. મૃણાલ દત્તા માટે ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા એવી કોઈ પ્રાર્થના કરવામાં આવી નહોતી.

તા. ૧૬.૦૩.૧૯૯૪ના રોજ તેને પોલીસ કસ્ટડીમાં રિમાન્ડ પર મોકલવામાં આવ્યો હતો. તા. ૧૬.૦૩.૧૯૯૪ના રોજ એ.સી.એમ. સમક્ષ વધુ પોલીસ કસ્ટડી માટે તપાસ અધિકારીએ વિનંતી કરી હતી. પરિણામે તેને તા. ૧૯.૦૩.૧૯૯૪ સુધી રિમાન્ડ પર મોકલવામાં આવ્યો હતો.

ન્યાયિક કબૂલાતના નોંધણીકરણ અંગેના કાનૂની પરિણામોની અમે તપાસ કરીએ તે પહેલાં, અમે નીચેના તથ્યો નોંધવા યોગ્ય માનીએ છીએ. તેને પોલીસ અટકાયતમાંથી સીધેસીધા મેજિસ્ટ્રેટ (પીડબ્લ્યુ-૪૩) સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો. તેને સ્વ-મંથન માટે ન્યાયિક અટકાયત હેઠળ મોકલવા વિનંતી કરવામાં આવી હતી. તેમ છતાં, તેને ૨૧.૦૩.૧૯૯૪ના રોજ સવારે ૧૦.૩૦ વાગ્યે પ્રેસિડન્સી જેલમાંથી બહાર કાઢવામાં આવ્યો હતો. સ્વીકાર્ય રીતે, તેને બપોરે ૧.૦૦ વાગ્યે મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો. યદ્યપિ થોડું મોડું, મૃણાલ દત્તા દ્વારા ફરિયાદ કરવામાં આવી હતી કે મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવે તે પહેલાં તેને અલીપોર પોલીસ સ્ટેશન લઈ જવામાં આવ્યો હતો અને તેની ઉપર ચાતના અપાઈ હતી. શ્રી અહમદ દ્વારા જે રીતે રજૂ કરવામાં આવ્યું છે

તે મુજબ, દંડ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૧૩ હેઠળની તેની પૂછપરછમાંથી સ્પષ્ટ થાય છે કે તેણે કથિત રીતે તેની ઉપર ચાતના આપનાર પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટરનું નામ લીધું હતું, પરંતુ ઉક્ત મુદ્દા પર તે પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટરની જિરહ કરવામાં આવી નથી, તે સાચું છે; છતાં હકીકત એ રહે છે કે કબૂલાત પાછી ખેંચવામાં આવી હતી અને તેથી, અહીં ઉપસ્થિત તથ્ય પરિસ્થિતિને ધ્યાનમાં રાખીને, તેના કાનૂની પાસાં પર વિચાર કરવાનો અમારે સિવાય કોઈ વિકલ્પ નથી.

ન્યાયિક કબૂલાતની ગ્રાહ્યતા અંગે અદાલતની તપાસ માત્ર એટલા માટે અટકી જતી નથી કે બચાવ પક્ષના વકીલ તરફથી ઉક્ત સાક્ષીની જિરહ કરવામાં નિષ્ફળતા રહી હતી, ખાસ કરીને જ્યારે એવો આક્ષેપ હોય કે ગુનો ગંભીર સ્વરૂપનો છે.

બંધારણીય પૂર્વધારણાઓ અને કોર્ટ સમક્ષ કરીને પાછી ખેંચાયેલી ગુનાની કબૂલાત

ભારતના સંવિધાનની કલમ ૨૦(૩) એ જોગવાઈ કરે છે કે કોઈપણ ગુનામાં આરોપિત વ્યક્તિને પોતાના વિરુદ્ધ સાક્ષી બનવા માટે બળજબરી કરવામાં આવશે નહીં. મૌન રહેવાનો અધિકાર અમારી સંવિધાન દ્વારા અધિદેશિત નાગરિક સ્વાતંત્ર્યના નિયમનો વિસ્તૃત ભાગ છે.

કલમ ૨૦(૩) હેઠળની ખાતરીને તેમજ કલમ ૨૧ હેઠળના માનવીય ધોરણોને ધ્યાનમાં લેતા, પરત ખેંચવામાં આવેલી કબૂલાતનું અર્થઘટન કરતાં અમે સાવચેતીપૂર્વક આગળ વધવાની આવશ્યકતા છે. જોકે, આવી સાવચેતી કેટલાક અપવાદોને આધીન છે, જેમ કે પરત ખેંચવાના પ્રેરક પરિબલોના સ્વયંસ્પષ્ટ પુરાવા અથવા બાહ્ય પરિસ્થિતિઓ પર આધારિત પરત ખેંચવું.

આ સંદર્ભમાં અનુચ્છેદ ૨૦(૩) ના વ્યાપ અને પરિસીમાને સંબોધવું મહત્વપૂર્ણ છે, અર્થાત્ ફોજદારી પ્રક્રિયાના કયા તબક્કે આ રક્ષણ કાર્યરત બને છે. સુશ્રી નંદિની સત્યપથી વિ. પી.એલ. દાની અને અન્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૮ એસ.સી. ૧૦૨૫, માં આ સર્વોચ્ચ અદાલતે કાનૂનની સ્થિતિ આ પ્રમાણે પ્રતિપાદિત કરી હતી :

૫૭. અમે ઠરાવીએ છીએ કે કલમ ૧૬૧ તપાસ દરમિયાન પોલીસને આરોપીની પૂછપરછ કરવાની સત્તા આપે છે. અનુચ્છેદ ૨૦(૩) નો પ્રતિબંધક વ્યાપ, જેમ દલીલ કરવામાં આવ્યું છે તેમ માત્ર અદાલતમાં શરૂ થતો નથી, પરંતુ પોલીસ પૂછપરછના તબક્કા સુધી પાછો જાય છે. અમારા નિર્ણય મુજબ, પોલીસ તપાસ સંબંધે અનુચ્છેદ ૨૦(૩) અને કલમ ૧૬૧(૧) ની જોગવાઈઓ મુખ્યત્વે સમાન ક્ષેત્રને આવરી લે છે. સ્વ-અપરાધારોપણ વિરુદ્ધનો પ્રતિબંધ અને મૌન રહેવાનો અધિકાર, જ્યારે કોઈ તપાસ અથવા વિચારણા ચાલી રહી હોય ત્યારે, તે માત્ર તે જ

કેસ સુધી સીમિત રહેતો નથી, પરંતુ બાકી રહેલા અથવા તત્કાલ સંભવિત અન્ય ગુનાઓ અંગે પણ આરોપીને રક્ષણ આપે છે, જે તેને પોતાના વિરુદ્ધ દોષારોપક બાબતોનું સ્વૈચ્છિક પ્રકટીકરણ કરવાથી નિવારી શકે છે.

આ સંદર્ભમાં, સર્વોચ્ચ અદાલતના સ્ટેટ (એન.સી.ટી. ઓફ દિલ્હી) વિ./ નવજોત સંધુ @ અફસાન ગુરુ, ૨૦૦૫ ૧૧ એસ.સી.સી. ૬૦૦ ના નિર્ણયમાંથી નીચેનો અવતરણ ઉલ્લેખયું ઉપયોગી રહેશે :

આ અદાલતે રાજ્ય તરફથી રજૂ કરવામાં આવેલ તે દલીલ નામંજૂર કરી હતી કે બે જોગવાઈઓ, એટલે કે, અનુ. ૨૦(૩) અને કલમ ૧૬૧, મામલો અદાલત સમક્ષ આવે તે પહેલાંના પ્રારંભિક તબક્કાઓમાં કાર્યરત નહોતી અને અગાઉ નોંધવામાં આવેલ આરોપીની દોષારોપક ઉક્તિને રજૂ કરવાની કોશિશ કરવામાં આવી હતી. મિરાન્ડા વિ. એરિઝોના, ૧૯૬૬ ૩૮૪ યુએસ ૪૩૬ માં આવેલ ઐતિહાસિક નિર્ણયએ પોલીસ તપાસ સુધી પણ આ પ્રતિબંધનો વિસ્તાર કર્યો હતો તે નોંધતાં, અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે અનુ. ૨૦(૩) ના આધારરૂપ બંધારણીય સંરક્ષણને મર્યાદિત કરવા માટે કોઈ આધાર નથી. એમ ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે પોલીસ સ્તરે થતી તપાસ પણ અનુ. ૨૦(૩) ના વ્યાપમાં આવે છે અને કલમ ૧૬૧ નો યથાર્થ અર્થ પણ એ જ છે.

આ પણ જુઓ, ડિરેક્ટોરેટ ઓફ એનફોર્સમેન્ટ વિ. દીપક મહાજન અને અન્ય, ૧૯૯૪ ૩ એસ.સી.સી. ૪૪૦, તથા બાલકિશન એ. દેવીદયાલ વિ./સ. સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્ર, ૧૯૮૦ ૪ એસ.સી.સી. ૬૦૦.

અગાઉ કહેવામાં આવેલ નિવેદનમાંથી પાછા ખેંચાવાને, આ નાગરિક સ્વાતંત્ર્યના વિસ્તરણરૂપે મૌન રહેવાના અધિકારની ભાવના મુજબ અર્થઘટિત કરવું આવશ્યક છે. સ્વીકારોક્તિનું ગુણધર્મ અથવા તેની સાર્થકતા, નિઃસંદેહ રીતે, આરોપી દ્વારા સ્વૈચ્છિક રીતે કરવામાં આવેલા વર્ણનમાં નિહિત છે. સાથે સાથે, ન્યાયવ્યવસ્થા જે સંકટમય પરિસ્થિતિઓથી પીડિત છે તેની પણ અમને પૂરતી જાણ છે. પુરાવાના ધોરણોનો પ્રશ્ન અત્યંત નાજુક છે અને તેનો કેસોના પરિણામ ઉપર ગંભીર પ્રભાવ પડે છે. પરંતુ જે કંઈ હોય તે હોય, ફોજદારી કાયદાના મૂળભૂત સિદ્ધાંતોને અવગણવામાં આવી શકે નહીં. તે જ ભાવના મુજબ, પરત ખેંચાયેલી સ્વીકારોક્તિ વિષયક કાયદાનું મૂલ્યાંકન દરેક કેસની પરિસ્થિતિના સંદર્ભમાં કરવું જોઈએ.

પરત ખેંચાયેલી ન્યાયિક કબૂલાત અંગેનો ધારાસભાકીય માળખાકીય દૃષ્ટિકોણ

આ સંદર્ભમાં ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમો ૨૪ થી ૨૬ તથા દંડ પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૭૩ ની કલમ ૧૬૨(૧) અને કલમ

૧૬૪ હેઠળ નિર્ધારિત વિધાનાત્મક માળખાની અંદર પાછી ખેંચવામાં આવેલી કબૂલાતનું વિચારણા કરવું મહત્વપૂર્ણ છે.

તેમજ, આ કેસની યોગ્યતા મુજબ, ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૩૦ હેઠળ સહ-આરોપિત માટે પાછું ખેંચાયેલ કબૂલાતનું મૂલ્ય થોડું પાછળથી મૂલવવું યોગ્ય રહેશે.

કલમો ૨૪ થી ૩૦ કબૂલાત વિષે છે. કલમ ૨૪ એ એવી કબૂલાતના પ્રભાવ વિષે કહે છે કે જે આરોપી દ્વારા 'અધિકારસ્થિત વ્યક્તિ' પાસેથી થયેલા પ્રલોભન, ધમકી અથવા વચનના કારણે કરવામાં આવી હોય. જ્યારે કલમ ૨૫ અને કલમ ૨૬ એવી પરિસ્થિતિઓ વિષે છે જ્યાં આવી 'અધિકારસ્થિત વ્યક્તિ' પોલીસ હોય. પોલીસ દ્વારા અથવા પોલીસ અટકાયતમાં મેળવવામાં આવેલી કબૂલાત વિરુદ્ધ આ એક સંસ્થાગત પૂર્વધારણા છે. આ સંદર્ભચોકઠામાં, કલમ ૨૪ મૂળ વર્ગ છે અને કલમો ૨૫ અને ૨૬ તેની ઉપવર્ગો છે. અન્ય શબ્દોમાં, કલમ ૨૫ અને કલમ ૨૬ એ કલમ ૨૪ માં સમાવિષ્ટ સ્વયંસિદ્ધ અને સામાન્યકૃત પ્રસ્તાવના (પ્રલોભનથી કરાવેલી કબૂલાત, જ્યાં પ્રલોભન અધિકારસ્થિત વ્યક્તિ પાસેથી થયું હોય, તે કાયદાની દૃષ્ટિએ અગ્રાહ્ય છે) માંથી નીકળતા સરળ અનુસંગો છે. તેઓ પોલીસ અધિકારીને કરવામાં આવેલી અથવા પોલીસ અટકાયતમાં કરવામાં આવેલી કબૂલાતના મૂલ્યનું મૂલવણ કરવા માટે નિર્દેશિત છે.

કલમો ૨૫ અને ૨૬ પાછળ રહેલી નીતિ એ છે કે કાયદાનો એક તાત્વિક નિયમ એવો બનાવવો કે પોલીસ સમક્ષ, જ્યારે અને જ્યાં પણ કરવામાં આવેલ સ્વીકારોક્તિઓ, અથવા પોલીસની કસ્ટડીમાં કરવામાં આવેલ સ્વીકારોક્તિઓ, જો મેજિસ્ટ્રેટની તાત્કાલિક હાજરીમાં કરવામાં આવી ન હોય, તો તે કલમ ૨૪માં ઉલ્લેખિત પરિસ્થિતિઓ હેઠળ પ્રાપ્ત કરવામાં આવી હોવાનું અનુમાન કરવામાં આવશે અને તેથી, અધિનિયમની કલમ ૨૭ દ્વારા જેટલી હદ સુધી જોગવાઈ કરવામાં આવી હોય તે સિવાય, તે ગ્રાહ્ય ગણાશે નહીં.

તેમ છતાં, કલમ ૧૬૪ મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ કરવામાં આવેલ કબૂલાતને પુરાવામાં ગ્રાહ્ય બનાવે છે. આવી કબૂલાત મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા કઈ રીતથી નોંધવાની તે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૪ હેઠળ નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે. ઉક્ત જોગવાઈ, અન્ય બાબતો સાથે, આરોપીને એવી કબૂલાત કરવાથી સુરક્ષિત રાખવાનો પ્રયત્ન કરે છે, જેમાં મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષની કબૂલાત પણ સામેલ હોઈ શકે, પરંતુ જે સત્તાવાળી વ્યક્તિના પ્રભાવ, ધમકી અથવા વચન હેઠળ કરવામાં આવી હોય. તે ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૦(૩) તેમજ તેના અનુચ્છેદ ૨૧માંથી આરોપીને પ્રાપ્ત થતા અધિકારને પણ પોતાના વ્યાપમાં લે છે. જોકે, કલમ ૧૬૪ સુરક્ષાત્મક ઉપાયોની જોગવાઈ કરે છે, તોય એવું કહી શકાય નહીં કે તેની પ્રકૃતિ સંપૂર્ણ છે. પોલીસ અટકાયતમાંથી તેની સમક્ષ લાવવામાં

આવેલ આરોપીને મેજિસ્ટ્રેટે પ્રશ્નો પૂછતાં, અમારી દષ્ટિએ, ક્યારેક કાયદામાં જેટલું આવશ્યક ગણાયું હોય તેના કરતાં વધુ ઊંડાણપૂર્વક પૂછપરછ કરવી જોઈએ. બાબુભાઈ ઉદેસિંહ પરમાર વિ. ગુજરાત રાજ્ય, ૨૦૦૬ ૧૨ સ્કેલ ૩૮૫ જુઓ.

એવા કેસમાં, જેમાં કલમ ૧૬૪ ની આવશ્યકતાઓને અનુરૂપ મેજિસ્ટ્રેટની હાજરીમાં કબૂલાત કરવામાં આવી હોય અને તે પછીના તબક્કે પરત ખેંચવામાં આવે, ત્યારે અમારી દષ્ટિએ અદાલતે આ બાબતમાં વધુ ઊંડાણપૂર્વક તપાસ કરવી જોઈએ. ઉક્ત જોગવાઈમાં રહેલા પ્રક્રિયાત્મક સુરક્ષા ઉપાયો હોવા છતાં, અમારી દષ્ટિએ માનનીય મેજિસ્ટ્રેટે પોતાને સંતોષ કરવો જોઈએ કે કબૂલાત સ્વૈચ્છિક સ્વભાવની હતી કે નહીં. આ બાબતનું મૂલવવું જરૂરી છે કે એવા પ્રસંગો આવી શકે છે જેમાં આવા પ્રક્રિયાત્મક સુરક્ષા ઉપાયો હોવા છતાં, અજાણ્યા કારણોસર કબૂલાતો કરવામાં આવે છે અને હકીકતમાં પોલીસના ભયને કારણે કરવામાં આવે છે.

ન્યાયિક કબૂલાત ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૧૬૪ની જોગવાઈઓનું કડક પાલન કરીને નોંધવામાં આવવી જોઈએ. તે કરતી વખતે, અદાલતે ઉપરોક્ત જોગવાઈમાં સમાયેલ કાયદાના માત્ર શબ્દશઃ લખાણને આધારે આગળ વધવું નહીં; પરંતુ પોતાની જાતને સંતુષ્ટ કરવા

માટે વધુ તપાસ કરવી જોઈએ કે કબૂલાત ખરેખર સ્વૈચ્છિક છે અને કોઈ પ્રલોભન, ધમકી અથવા ચાતનાના કારણે કરવામાં આવેલી નથી.

આરોપીને પોલીસ કસ્ટડીમાંથી રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો તે હકીકત સ્વીકારવામાં આવે છે. પરંતુ તેનો વિચાર નિયમિત ઢબે કરવામાં આવ્યો હતો. વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટ પોતાના પુરાવામાં એટલું પણ કહી શક્યા નહોતાં કે અપીલકર્તાઓના શરીર પર કોઈ ઇજા હતી કે કેમ અથવા તે અંગે કોઈ સંદિગ્ધ નિશાન હતા કે કેમ.

અદાલતો કાયદાનો અમલ કરતી વખતે તેના ભૂતકાળના અનુભવને યોગ્ય માન આપવો જોઈએ. અદાલતોનો ભૂતકાળનો અનુભવ તેમજ ઉચ્ચ અદાલતો દ્વારા આપવામાં આવેલા નિર્ણયોનું સ્વસ્થ માર્ગદર્શન તરીકે અવલંબન કરવું જોઈએ. આપણી જાતને આપણે યાદ અપાવવું જોઈએ કે ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૬૪માં સમાવિષ્ટ પ્રક્રિયાત્મક રક્ષણોનું પાલન થયેલું હોવા છતાં, અદાલતોએ તેની સત્યતા અને સ્વૈચ્છિકતાની તપાસ કરવી જ જોઈએ. જોકે, આ વાત યાદ રાખવી જોઈએ કે ત્યારબાદ તે પાછું ખેંચવામાં આવી શકે છે. તેથી અદાલતે પૂરતી સાવચેતી રાખવી આવશ્યક છે. બાહ્ય દબાણનો હકારાત્મક સંકેત હોય તો પાછું ખેંચાયેલ કબૂલાતી નિવેદન અસરની દૃષ્ટિએ નિષ્ફળ બની જશે. પાછું ખેંચવાના પૃષ્ઠભૂમિરૂપ નિષ્પક્ષ પુરાવા બહાર લાવવામાં અને ત્યારબાદ પાછું ખેંચવાના આવા પુરાવાની તપાસમાં અદાલતે સક્રિય

ભૂમિકા ભજવવી જોઈએ. જોકે જ્યાં આવું કંઈ અસ્તિત્વમાં ન હોય, ત્યાં અદાલતે શંકાનો લાભ આરોપીને આપવો જોઈએ. જ્યાં કબૂલાતી નિવેદન કયા પરિસ્થિતિઓમાં પાછું ખેંચવામાં આવ્યું હતું તેની ચકાસણી માટે કોઈ નિષ્પક્ષ સામગ્રી ઉપલબ્ધ ન હોય, ત્યાં પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૨૪ની ભાવના (પ્રલોભનથી ઉત્પન્ન થયેલ કબૂલાતની અપ્રાસંગિકતા) પાછું ખેંચાયેલ કબૂલાતી નિવેદન પર વિસ્તૃત કરી શકાય. સામગ્રીના અભાવમાંથી પ્રતિલોભ અનુમાન કાઢવું જોઈએ.

પાછી ખેંચવામાં આવેલી કબૂલાતના મામલામાં, અદાલતો દોષિત હોવાનો નિષ્કર્ષ નોંધતી વખતે સામાન્ય રીતે માત્ર તેના પર જ આધાર રાખતી નથી અને તત્વપૂર્ણ બાબતો અંગે પુષ્ટિકારક પુરાવાની અપેક્ષા રાખે છે. આવી પુષ્ટિ માત્ર સંદર્ભરૂપ સ્વભાવની હોવી જોઈએ નહીં. આવી પુષ્ટિ સ્વતંત્ર અને નિષ્કર્ષાત્મક સ્વભાવની હોવી જોઈએ.

પાછી ખેંચાયેલી ન્યાયિક કબૂલાતનું પુરાવાકીય મૂલ્ય

સહ-આરોપીના પાછા ખેંચાયેલા કબૂલાતી નિવેદન પર આરોપીના પાછા ખેંચાયેલા કબૂલાતી નિવેદન માટે પુષ્ટિ શોધવાના હેતુસર આધાર રાખી શકાય નહીં. ભુબોની સાહૂ વિ. આર., એ.આઈ.આર. ૧૯૪૯ પી.સી. ૨૫૭ માં આવું જ ઠરાવવામાં આવ્યું હતું, જેમાં જણાવાયું હતું :

અદાલત કબૂલાતને વિચારણામાં લઈ શકે છે અને તે રીતે નિઃસંદેહ તેને એવા પુરાવા તરીકે ગણાવી શકે છે જેના આધારે અદાલત કાર્ય કરી શકે; પરંતુ આ કલમ એવું કહેતી નથી કે કબૂલાત પોતે જ સાબિતી સમક્ષ ઠરે. સ્પષ્ટ છે કે અન્ય પુરાવો હોવો આવશ્યક છે. કબૂલાત તો કેસમાં સાબિત થયેલા તમામ તથ્યોની વિચારણામાં માત્ર એક તત્વ છે; તેને તુલામાં મૂકી અન્ય પુરાવા સાથે તોળી શકાય છે.

[હરી ચરણ કુર્મી અને જોગિયા હજામ વિ. બિહાર રાજ્ય, ૧૯૬૪ ૬ એસ.સી.આર. ૬૨૩ જુઓ]

જોકે, અમે આ હકીકતથી અજાણ નથી કે આ દેશમાં, કબૂલાતો જેટલી જ પ્રચુર પ્રમાણમાં કબૂલાતના પાછા ખેંચાણો પણ થાય છે. પાછી ખેંચાયેલ કબૂલાતના મામલામાં, અદાલતોને તે કબૂલાત સ્વીકારવામાં સ્પષ્ટપણે થોડું સતર્ક અને સંયમી રહેવું જોઈએ, ભલે આરોપી પોતે પાછી ખેંચવાના કારણોને સંપૂર્ણપણે ન્યાયસંગત ઠેરવી શકતો ન હોય.

એ નોંધવું રસપ્રદ છે કે આર. વિ./સ. થોમ્પસન, ૧૮૯૩ ૨ ક્યુબી ૧૨ માં કેવ, જે. એ કાયદો આ રીતે પ્રતિપાદિત કર્યો હતો :

હું વધુમાં ઉમેરું છું કે, જ્યાં સુધી મારો સંબંધ છે, હું હંમેશા તેવા કબૂલાતી નિવેદનો અંગે શંકાશીલ રહું છું, જેઓ પસ્તાવો અને અનુતાપમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા હોવાનું મનાય છે, છતાં પણ નીચલી અદાલતમાં આરોપી દ્વારા તેમનો ઈનકાર કરવામાં આવે છે. નોંધપાત્ર

વાત એ છે કે, જ્યારે અન્ય રીતે આરોપીના દોષિત હોવાનો પુરાવો સ્પષ્ટ અને સંતોષકારક હોય છે ત્યારે કબૂલાતના પુરાવા રજૂ થવાની ઘટના અતિ દુર્લભ હોય છે; પરંતુ જ્યારે એવો પુરાવો સ્પષ્ટ અને સંતોષકારક ન હોય, ત્યારે ઘણીવાર એવો આક્ષેપ કરવામાં આવે છે કે આરોપી પસ્તાવો અને અનુતાપમાંથી જન્મેલી ઈચ્છાથી ગ્રસ્ત થઈ ગયો હતો, જેથી તે કબૂલાત દ્વારા તે પુરાવાને પૂરક બનાવે; એવી ઈચ્છા, જોકે, તે ન્યાયની અદાલતમાં હાજર થાય તે જ ક્ષણે અદૃશ્ય થઈ જાય છે.

સ્ટ્રેટ ન્યાયાધીશે, આર વિ. બાબુલાલ, ૬ એ ૫૦૯, ૫૪૨, ૫૪૩ માં અવલોકન કર્યું

તેમને માટે, જેઓએ ન્યાયનું યોગ્ય રીતે સંચાલન થાય તે જોવાનું હોય, ચિંતા અને મુશ્કેલીનું એક અનંત સ્ત્રોત... મેં પહેલાં કહ્યું છે, અને હવે ફરી કહું છું, કે આ અદાલત દ્વારા અપીલ અથવા પુનર્વિચારણામાં નિકાલ કરવામાં આવેલા ફોજદારી કેસોમાં અમારા સમક્ષ આવતી અસાધારણ રીતે મોટી સંખ્યાની કબૂલાતો, દર્શાવ્યા મુજબ, દરેક જ પ્રસંગે સ્વૈચ્છિક અને સંપૂર્ણ સ્વતંત્ર ઈચ્છાથી કરવામાં આવી હોય, તે માન્ય જ નથી... લગભગ અવશ્યરૂપે, નિયમસર, ત્યારબાદ તે કબૂલાતનો પરિત્યાગ કરવામાં આવે છે

[પુરાવા વિષયક સરકાર, ૧૫મી આવૃત્તિ – ખંડ ૧ – પાનું ૪૬૬ જુઓ]

પાછું ખેંચી લેવામાં આવેલ કબૂલાતનું મૂલ્ય હવે સુવિખ્યાત છે. અદાલતે પ્રથમ દ્રષ્ટિએ એ બાબતે સંતોષ પામવું જરૂરી છે કે કબૂલાત સત્ય અને સ્વૈચ્છિક છે. જુઓ સુબ્રમણિયા ગાઉન્ડન વિ. ધ સ્ટેટ ઓફ મદ્રાસ, એ.આઈ.આર. ૧૯૫૮ એસ.સી. ૬૬ અને પ્યારે લાલ ભાર્ગવ વિ. સ્ટેટ ઓફ રાજસ્થાન, એ.આઈ.આર. ૧૯૬૩ એસ.સી. ૧૦૯૪.

પરત ખેંચાયેલ કબૂલાતને સ્વીકારવામાં સાવધાની અને વિવેક રાખવો એ સામાન્ય નિયમ છે. જુઓ પુરણ વિ. પંજાબ રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૫૩ એસ.સી. ૪૫૯. જોકે, જો પરત ખેંચાયેલ કબૂલાત મહત્વપૂર્ણ વિશિષ્ટ બાબતોમાં પુષ્ટિપૂર્ણ હોવાનું જણાય, તો તે દોષિત ઠેરવવાના આધારરૂપ બની શકે છે. બલબીર સિંહ વિ. પંજાબ રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૫૭ એસ.સી. ૨૧૬.

અમે નોંધ લઈ શકીએ છીએ કે ૧૯૫૦ના દાયકામાં અને ૧૯૬૦ના દાયકામાં "મહત્વપૂર્ણ વિગતોમાં" સમર્થનાત્મક પુરાવો એ નિયમ હતો. જુઓ પુરણ (ઉપરોક્ત), બલબીર સિંહ (ઉપરોક્ત), નંદ કુમાર અને અન્ય વિ. રાજસ્થાન રાજ્ય, ૧૯૬૩ ૦ ફિએલજે ૭૦૨. અનુવર્તી વર્ષોમાં "સામાન્ય સમર્થન" અથવા "વ્યાપક સમર્થન"ના પક્ષમાં એક ભિન્નતા સ્વીકારવામાં આવી હતી. [સામાન્ય સમર્થન માટે જુઓ – મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય વિ. ભરત ચગનલાલ રાઘાણી અને અન્ય, ૨૦૦૧ ૯ એસસીસી ૧; "સમર્થનનો સામાન્ય પ્રવાહ" – જમિલ અહમદ

અને અન્ય એક વિ. રાજસ્થાન રાજ્ય, ૨૦૦૩ ૯ એસસીસી ૬૭૩; અને "વ્યાપક સમર્થન" – પરમાનંદ પેગુ વિ. આસામ રાજ્ય, એઆઈઆર ૨૦૦૪ એસસી ૪૧૯૭.

ગમે તેવી પરિભાષા વપરાય, એક નિયમ લગભગ નિશ્ચિત છે કે અસમર્થિત પરત ખેંચાયેલી કબૂલાતના આધારે દોષિત ઠેરવતો કોઈ ચુકાદો પસાર કરવામાં આવવો નહીં. અદાલતે પરત ખેંચવાના કારણોના સંબંધમાં નોંધ પર રહેલી સામગ્રીનું નિષ્પક્ષ રીતે અવલોકન કરવું પડશે. તે આ નિષ્કર્ષે પહોંચવી આવશ્યક છે કે કબૂલાત સત્ય અને સ્વૈચ્છિક હતી. કબૂલાતનું સાર તત્ત્વ તેનું સ્વૈચ્છિકપણું અને સત્યત્વ હોવાને કારણે, તે કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં સમાધાનના આધિન થવું જોઈએ નહીં. અમે આ અદાલતના કેટલાક એવા નિર્ણયો વિષે અજાણ નથી, જેઓ એ આધાર પર આગળ વધ્યા હતા કે પરત ખેંચાયેલી કબૂલાતના આધારે આરોપીની દોષિતતા ઠરાવવી અનુમત્ય છે, પરંતુ માત્ર ત્યારે જ જ્યારે એવું જણાય કે આરોપી દ્વારા કરવામાં આવેલ પરત ખેંચાણ સંપૂર્ણપણે ખોટા આધાર પર હતું. [જુઓ બલબીર સિંહ (સુપ્રા)].

જોકે, તેમાં કોઈ શંકા કે વિવાદ રહી શકતો નથી કે, ભલે પાછું ખેંચાયેલું કબૂલાતનામું સ્વીકાર્ય હોય, તો પણ તેને અમુક પ્રમાણની શંકાની દૃષ્ટિએ જોવું જોઈએ – એવી વધુ પ્રબળ શંકા સાથે, જે અદાલત

સમક્ષ પુરાવો આપતા માફીપામેલા સહઅપરાધીની કબૂલાત સાથે જોડાયેલી હોય છે.

"કબૂલાત પર શા માટે આધાર ન રાખવો જોઈએ

આ કેસના તથ્યો તરફ આવતાં, ૦૪.૧૦.૨૦૦૨ના રોજ મૃણાલ દત્તા તરફથી હાજર રહેલા વકીલે એવી રજૂઆત કરી હતી કે પ્રેસિડેન્સી જેલમાંથી કેટલાક રેકૉર્ડ મંગાવવા માટે અરજી કરવામાં આવી હતી. તેના પર કોઈ આદેશ પસાર કરવામાં આવ્યો નહોતો. એવો દાવો કરવામાં આવ્યો હતો કે તેને સવારે ૧૦.૦૦ વાગ્યે જેલમાંથી લઈ જવાયો હતો. રેકૉર્ડ રજૂ કરવા માટે નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો. જોકે ૧૪.૧૧.૨૦૦૨ની આદેશ નોંધપોથી પરથી એવું જણાય છે કે ઉક્ત રેકૉર્ડ રજૂ કરવામાં આવ્યા નહોતા. ૧૭.૦૧.૨૦૦૩ના રોજ ફરીથી મૃણાલ દત્તા તરફથી એવી પ્રાર્થના કરવામાં આવી હતી કે ૦૪.૧૦.૨૦૦૨ના આદેશ મુજબ દસ્તાવેજો રજૂ કરવા માટે પગલાં લેવામાં આવશે. વિદ્વાન ન્યાયાધીશે નોંધ્યું :

આદેશ ક્રમાંક ૨૬૫ પરથી જણાય છે કે અદાલતે પ્રેસિડેન્સી જેલનો ૨૧.૩.૯૪ તારીખનો જેલ રજિસ્ટર રજૂ કરવા અંગે આદેશ કર્યો હતો. પ્રેસિડેન્સી ક્રેક્શનલ હોમના સુપરિન્ટેન્ડન્ટના ૧૪.૧૧.૦૨ તારીખના અહેવાલ પરથી જણાય છે કે તે ઉપલબ્ધ નહોતો. ઉક્ત પત્રમાં વધુમાં

એવું જણાવવામાં આવ્યું હતું કે જો ઉક્ત રજિસ્ટર ઉપલબ્ધ થશે, તો તે તાત્કાલિક આ અદાલતને મોકલી આપવામાં આવશે.

જેમ કે ઉક્ત રજિસ્ટર રજૂ કરવામાં આવ્યું નથી, તેથી અદાલત ઉપર આ અનુમાન સ્વીકારવાની ફરજ આવે છે કે ઉક્ત રજિસ્ટર શોધી શકાયું ન હતું.

અહીં એ જણાવવું જોઈએ કે કામ બંધ ઘણી પહેલેથી પાછું ખેંચી લેવામાં આવ્યું હતું અને આ અવધિ દરમિયાન આરોપી મિનલ દત્તાના બચાવ પક્ષના વકીલે પ્રેસિડન્સી ક્રેક્શનલ હોમના સુપરિન્ટેન્ડન્ટને વ્યક્તિગત રીતે હાજર થવા અને દસ્તાવેજ રજૂ કરવા માટે બાધ્ય કરવા કોઈ પગલું લીધું નહોતું. આજે બચાવ પક્ષના સાક્ષી માટે તારીખ નિશ્ચિત હોવાથી અને કોઈ અરજી દાખલ કરવામાં આવી નથી, તેમજ કેસ ૧૯૯૪થી વિચારણા માટે બાકી છે તે હકીકતને ધ્યાનમાં લેતા, કેસ બંધ કરવામાં આવે છે."

અદાલતે, આદરપૂર્વક કહીએ તો, પોતાને ખોટી દિશામાં દોરેલી. તેના પર એવી કોઈ ફરજ નહોતી. હકીકતમાં, સ્થિતિ તો વિપરીત જણાઈ હતી.

તે વિવાદાસ્પદ નથી કે મૃણાલ દત્તાએ પોતાની કબૂલાતમાંથી પરત ખેંચી લીધી હતી. આરોપીની આ દલીલના પ્રકાશમાં કે કબૂલાત સ્વૈચ્છિક નહોતી, પરત ખેંચાયેલી કબૂલાતનું મૂલ્ય વિચારવાનું આવશ્યક

હતું. પોતાની કબૂલાતમાંથી પરત ખેંચવા માટેની તેની અરજીમાં આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હતો :

માનનીય શ્રીમાન, મારી વિનમ્ર રજૂઆત એ છે કે હું મારા કેસના સચ્ચા હકીકતો જણાવી રહ્યો છું. વિશ્વનાથ દત્તાની હત્યા તથા કરાયેલ છેતરપિંડીના ગુનામાં મને સંડોવવામાં આવ્યો છે. આ ઘટનાઓ સાથે મારો કોઈ સંબંધ નથી અને આ કૃત્યો વિશે મને કશું જ જાણ નથી. પોલીસ મારા ઘરે મારા ભાઈના જમાઈ ગોવિંદ રાયને પકડવા માટે ૭.૩.૯૪ના રોજ આવી હતી. ગોવિંદ તે દર્શાવેલ તારીખે મારા ઘરે હતો. પોલીસે મને તથા ગોવિંદ રાયને મારા ઘરેથી પકડી લાવી ગયા. ત્યારબાદ મને તે હત્યા અને છેતરપિંડીના ગુનામાં સંડોવી દીધો. પછી મને અત્યંત મારપીટ કરી અને જે તેઓ કહે તે જ કહેવા તેમજ ત્યારબાદ તે જ સ્વીકારી લેવા જણાવ્યું. અન્યથા તેઓ મને અને મારા પરિવારના સભ્યોને સતત વિવિધ રીતે યાતના આપશે અને અન્ય કેસોમાં પણ ફસાવી દેશે તેવી ધમકી આપી. તેમણે મને કહ્યું કે જો તું અમારી સૂચના મુજબ ચાલશે તો અમે તને બચાવી લઈશું. તેમણે જોરાબાગાન બેન્કશાલ અદાલતના એક માનનીય મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ તેમના ખોટા નિવેદનો મુજબ મારી પાસે કબૂલાત કરાવી.

પોલીસના યાતનાના ભયને કારણે હું અને મારા કુટુંબના સભ્યો વિનાશના કિનારે આવી ગયા છીએ. મને તથા મારા કુટુંબના સભ્યોને

વિનાશથી બચાવવા માટે જરૂરી કાર્યવાહી કરવા બાબતે મારી આપને વિનમ્ર અપીલ છે.

આ પ્રકારની પરિસ્થિતિમાં અદાલત સત્તાધિકારીને રેકૉર્ડ રજૂ કરવા માટે સ્વપ્રેરિત આદેશ આપશે તેવી અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે. પ્રેસિડન્સી જેલના સત્તાધિકારીઓ દ્વારા બે મહિનાના ગાળામાં રેકૉર્ડ રજૂ ન કરવામાં આવે તે માટે કોઈ જ યોગ્ય કારણ નહોતું. જો ઉક્ત રેકૉર્ડ રજૂ કરવામાં આવ્યા ન હોય, તો અમારી દૃષ્ટિએ અદાલત તરફથી સ્વપ્રેરિત નોટિસ જારી કરવી ફરજિયાત હતી. અદાલત એક ગંભીર મામલા પર વિચારણા કરી રહી હતી. એકથી વધુ જીવનો તે મૂલ્યવાન સામગ્રી પર આધારિત હતા. જો કોઈ જાહેર સત્તાધિકારીને દસ્તાવેજ રજૂ કરવા માટે કહેવામાં આવ્યા છતાં તે દસ્તાવેજ રજૂ ન કરે, તો તેના વિરુદ્ધ પ્રતિકૂળ અનુમાન દોરવું જોઈએ. તેનું વિપરીત કાનૂન નથી.

એ સાચું છે કે મૃણાલ દત્તને કબૂલાત કરવાની પોતાની ઈચ્છાની પુષ્ટિ કરવા અને કબૂલાતની વિગતો અંતિમ કરવા પૂરતો સમય (બે દિવસ) આપવામાં આવ્યો હતો. કયા કારણોસર કબૂલાત પાછી ખેંચવામાં આવી હતી અને ત્યારબાદ બનેલી ઘટનાઓ, જેમાં અપીલકર્તાઓ એક નિશ્ચિત પરિસ્થિતિ સાબિત કરવાનો ઇરાદો ધરાવતા હતા, એટલે કે, તેને જેલમાંથી સીધા સંબંધિત મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યો હોવાનું માનવામાં આવતું હતું, પરંતુ હકીકતમાં તે માટે

નક્કી કરાયેલા સમયથી ૨ = કલાક અગાઉ તેને જેલમાંથી બહાર લઈ જવામાં આવ્યો હતો, તે બાબત આ હકીકત તરફ સંકેતરૂપ બની શકે કે કબૂલાત સ્વૈચ્છિક હતી કે નહીં.

એવું સાચું હોઈ શકે છે કે અપીલકર્તાઓ દ્વારા ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૧૧ મુજબ પુરાવા રજૂ કરવા માટે અરજી કરવામાં આવી હતી, પરંતુ ઉક્ત પુરાવો, જો રજૂ કરવામાં આવ્યો હોત, તો તુલા એક તરફ કે બીજી તરફ ઝૂકી જાય એવી સ્થિતિ ઉત્પન્ન કરી શક્યો હોત, જેથી અદાલત આ નિષ્કર્ષે પહોંચી શકે કે મૃણાલ દત્તા દ્વારા કરવામાં આવેલ કથિત ન્યાયિક કબૂલાત આ અદાલતે અસંખ્ય નિર્ણયોમાં નિર્ધારિત કરેલી કસોટીઓને પૂર્ણ કરે છે કે નહીં. અદાલત પાસે રેકૉર્ડ નષ્ટ કરવામાં આવ્યા હતા એવો પ્રતિકૂળ અનુમાન દોરવા માટે કોઈ કારણ નહોતું. એવું કોઈ અનુમાન કાયદેસર રીતે ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૧૧૪ મુજબ કે અન્ય કોઈ કાયદા મુજબ પણ દોરી શકાય તેમ નહોતું. જેલ મેન્યુઅલની જોગવાઈઓ હેઠળ આવા દસ્તાવેજો કેટલા સમયગાળા સુધી જાળવી રાખવામાં આવે છે તેનો કોઈ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો નથી. દસ્તાવેજો હકીકતમાં નષ્ટ કરવામાં આવ્યા હતા તે દર્શાવવા માટે કોઈ પુરાવો રેકૉર્ડ પર લાવવામાં આવ્યો નહોતો. જેલ સત્તાધિકારીઓ ઓછામાં ઓછું એટલું તો કરી શક્યા હોત કે વિનાશ નોંધપોથી રજૂ કરે.

ઉપરોક્ત પરિપ્રેક્ષ્યમાં, અદાલતે ફરિયાદ પક્ષને બદલે આરોપીને સંશયનો લાભ આપવો જોઈએ. અમારા મત મુજબ, વિદ્વાન નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશે કેસ બંધ કરવો જોઈએ નહોતો. ન્યાયના હિતમાં તેમણે ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૩૧૧ હેઠળ પોતાની અધિકારિતા વાપરવી જોઈએ હતી અને પ્રેસિડન્સી જેલના સુપરિન્ટેન્ડન્ટની તપાસ ન થવા બાબતે બચાવ પક્ષને દોષારોપણ કરવાનો બદલે, અદાલતે પોતે જ સત્તાવાળાઓને દસ્તાવેજ રજૂ કરવા કહેવું જોઈએ હતું. આ સંદર્ભમાં અદાલતે ઉઠાવેલ અનુમાન સંપૂર્ણપણે ભ્રાંતિપૂર્ણ છે.

પાછી ખેંચાયેલી ન્યાયિક કબૂલાતની અસર

અમે એવો સૂચન કરતા નથી કે સ્વીકારોક્તિ સાબિત કરવામાં આવી નહોતી, પરંતુ પ્રશ્ન એ છે કે પાછી ખેંચાયેલી સ્વીકારોક્તિનો શું પ્રભાવ થશે. હવે કાયદાનો આ સુસ્થાપિત સિદ્ધાંત છે કે પાછી ખેંચાયેલી સ્વીકારોક્તિ નબળો પુરાવો છે. આવી પાછી ખેંચાયેલી સ્વીકારોક્તિ પર આધાર રાખતી વખતે અદાલતે પોતે આ બાબતે સંતોષ મેળવવો જોઈએ કે તે સત્ય અને વિશ્વસનીય છે. ન્યાયિક સ્વીકારોક્તિના સ્વરૂપે નોંધમાં લાવવામાં આવેલ અને ત્યારબાદ પાછી ખેંચાયેલી સાક્ષીને અન્ય સ્વતંત્ર અને દૃઢ પુરાવાથી મહત્વપૂર્ણ રીતે સમર્થન મળેલું હોવું જોઈએ, જેથી

અદાલતને તેના પર આધાર રાખવા પૂરતી ખાતરી પ્રાપ્ત થાય. [પરમાનંદ પેગુ (ઉપરોક્ત)]

નવજોત સંધુ @ અફસાન ગુરુ (ઉપરોક્ત) માં, આ અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું :

"૩૨. માત્ર કબૂલાત અથવા પાછી ખેંચવામાં આવેલી કબૂલાતના પ્રકાશમાં મુખ્યત્વે કોઈ વ્યક્તિને દોષિત ઠેરવવા માટે બોલાવવામાં આવેલી અદાલતનો કાનૂની અભિગમ કેવો હોવો જોઈએ, તે બાબત ભારત વિ./ ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય કેસમાં સંક્ષિપ્ત રીતે સારાંશિત કરવામાં આવી છે. હિદાયતુલ્લાહ, સી.જે., ત્રણ ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠ તરફથી બોલતાં આ રીતે અવલોકન કર્યું હતું: (એસ.સી.સી. પૃ. ૮૫૩, પરા ૭)

કબૂલાત પર ત્યારે કાર્ય કરી શકાય છે જ્યારે અદાલત સંતોષ પામે કે તે સ્વૈચ્છિક છે અને તે સત્ય છે. કબૂલાતનું સ્વૈચ્છિક સ્વરૂપ એ બાબત પર નિર્ભર કરે છે કે કોઈ ધમકી, પ્રલોભન અથવા વચન આપવામાં આવ્યું હતું કે નહીં, અને તેની સત્યતા સમગ્ર ફરિયાદ પક્ષના કેસના સંદર્ભમાં આંકવામાં આવે છે. કબૂલાત સાબિત થયેલ તથ્યો સાથે સુસંગત હોવી જોઈએ અને તેમના વિરોધમાં જતી ન હોવી જોઈએ. જ્યારે કબૂલાતનો સ્વૈચ્છિક સ્વભાવ અને તેની સત્યતા સ્વીકારવામાં આવે છે, ત્યારે તેના પર નિર્ભર રહેવું સુરક્ષિત ગણાય છે. વાસ્તવમાં, કબૂલાત જો સ્વૈચ્છિક અને સત્ય હોય અને કોઈ પ્રલોભન, ધમકી અથવા વચન હેઠળ કરવામાં

આવેલી ન હોય, તો તે કબૂલાત કરનાર વિરુદ્ધનું સૌથી સ્પષ્ટ પુરાવાનું સાધન છે. જોકે, પરત ખેંચાયેલી કબૂલાત થોડા ભિન્ન આધાર પર સ્થિત હોય છે. પ્રિવી કાઉન્સિલે એક વખત જણાવ્યું હતું કે ભારતમાં પહેલાં કબૂલાત મળવી અને પછી તે પરત ખેંચાયેલી જણાય તે નિયમરૂપ છે. અદાલત પરત ખેંચાયેલી કબૂલાતને ધ્યાનમાં લઈ શકે છે, પરંતુ તેને કબૂલાત કરવામાં આવી તેના કારણો તેમજ તે પરત ખેંચવામાં આવી તેના કારણો પણ જોવા જોઈએ, અને આ બંનેનું તુલનાત્મક મૂલ્યાંકન કરીને નક્કી કરવું જોઈએ કે પરત ખેંચવાથી કબૂલાતના સ્વૈચ્છિક સ્વરૂપ પર અસર પડે છે કે નહીં. જો અદાલત સંતોષ પામે કે તે પછી ઉદ્ભવેલ વિચાર અથવા સલાહના કારણે પરત ખેંચવામાં આવી હતી, તો કેસમાં સાબિત થયેલ સામાન્ય તથ્યો, કરવામાં આવેલી કબૂલાતનો સ્વર, તેની રચનાની પરિસ્થિતિઓ અને તેની પરત ખેંચાણીની પરિસ્થિતિઓ જો તેના ઉપયોગને સમર્થન આપતી હોય, તો એવી પરત ખેંચાણી અદાલત સમક્ષ ખાસ વજન ધરાવશે જ એવું નથી. તેમ છતાં, અદાલતો આરોપીના દોષિતપણાં અંગે અન્ય કોઈ સ્ત્રોતમાંથી વિશ્વાસાર્થક આધાર મેળવ્યા વિના પરત ખેંચાયેલી કબૂલાત પર કાર્ય કરતી નથી. તેથી, એવું કહી શકાય કે સ્વૈચ્છિક રીતે કરવામાં આવેલી સાચી કબૂલાત પર તેને પુષ્ટિ આપતા અલ્પ પુરાવા સાથે કાર્ય કરી શકાય, પરંતુ પરત ખેંચાયેલી

કબૂલાત માટે એવો સામાન્ય વિશ્વાસાર્થક આધાર આવશ્યક છે કે પરત ખેંચણી પછીનો વિચાર હતી અને પહેલું નિવેદન સત્ય હતું"

[આ પણ જુઓ પુરણ (ઉપરોક્ત), ભારત વિ. સ્ટેટ ઓફ યુપી, ૧૯૭૧ ૩ એસસીસી ૮૫૦, કોરા ઘાસી વિ. સ્ટેટ, ૧૯૮૩ ૨ એસસીસી ૨૫૧, પ્રીતમ વિ. સ્ટેટ ઓફ એમપી, ૧૯૯૬ ૧૦ એસસીસી ૪૩૨, ભગવાન સિંહ વિ. સ્ટેટ ઓફ એમપી, ૨૦૦૩ ૩ એસસીસી ૨૧.]

શ્રી અલ્તાફ અહમદે આ અદાલતના સિદ્ધાર્થ અને અન્ય વિ. બિહાર રાજ્ય, ૨૦૦૫ ૧૨ એસસીસી ૫૪૫ ના નિર્ણય પર આધાર મૂક્યો હતો, જેમાં ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરાયેલા વ્યાપક પુરાવાઓને ધ્યાનમાં લેતાં એવું ધરાવવામાં આવ્યું હતું કે તે જ આરોપી દ્વારા કરવામાં આવેલી કબૂલાતને પુષ્ટિ આપે છે. તે મામલામાં પરિસ્થિતિઓ કબૂલાતથી સ્વતંત્ર હતી. એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો હતો :

૧૬. અપીલકર્તા અરનિત દાસ દ્વારા કરવામાં આવેલો કબૂલાતી નિવેદન સ્વૈચ્છિક છે અને ઉપરોક્ત પુરાવાની બાબતો દ્વારા તેની સંપૂર્ણ પુષ્ટિ થાય છે. અપીલકર્તા અરનિત દાસ દ્વારા કરવામાં આવેલા કબૂલાતી નિવેદન પર આધાર રાખવામાં સેશન્સ જજ સંપૂર્ણપણે વાજબી હતા.

શ્રી અહમદ દ્વારા સ્ટેટ ઓફ તમિલ નાડુ વિ. કુટ્ટી @ લક્ષ્મી નરસિંહન, ૨૦૦૧ ૬ એસ.સી.સી. ૫૫૦, ના કેસ પર પણ આધાર રાખવામાં આવ્યો છે. તેમાં કરવામાં આવેલ કબૂલાતની સત્યતાના વિષે

અદાલતને ખાતરી મળે તે માટેની સામગ્રી નોંધપોથીમાં લાવવામાં આવી હતી. તે પાછી ખેંચવામાં આવી હોવા છતાં, તેની ખાતરી પૂરવાર કરતી અનેક સ્વતંત્ર પરિસ્થિતિઓ હતી.

પુરાવાનું મૂલ્યાંકન

વર્તમાન કેસમાં, એ સ્વીકારાયેલ સ્થિતિ છે કે ૧૯.૦૩.૧૯૯૪ના રોજ, મૃણાલ દત્તાને પોલીસ કસ્ટડીમાંથી સીધા મેજિસ્ટ્રેટ (પીડબ્લ્યુ-૪૩) સમક્ષ લઈ જવામાં આવ્યા હતા.

મેજિસ્ટ્રેટે આરોપીને ૧૯મી માર્ચે જેલ કસ્ટડીમાં મોકલ્યો હતો જેથી તે મામલે વધુ વિચાર કરી શકે, તેમ છતાં જ્યારે તેને ૨૧.૦૩.૧૯૯૪ના રોજ ફરીથી મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યો ત્યારે, જેમ કે બાદમાં મૃણાલ દત્તાએ દાવો કર્યો હતો, તેને પહેલાં અલીપુર પોલીસ સ્ટેશનમાં લઈ જવામાં આવ્યો હતો અને તેને ધમકાવવામાં આવ્યો હતો તથા ચાતના આપવામાં આવી હતી અને પોતાના કબૂલાતમાં મેજિસ્ટ્રેટને શું કહેવું તે અંગે તેને શીખવવામાં પણ આવ્યો હતો. પી.ડબ્લ્યુ.-૪૮, તપાસ અધિકારી,નો આ મુદ્દે પ્રતિક્ષિત પૂછપરછમાં પરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું હતું અને તેને આ અંગે સૂચનો પણ આપવામાં આવ્યા હતા, જેને તેણે નકારી કાઢ્યા હતા.

મૃણાલ દત્તાએ ૧૬.૦૬.૧૯૯૪ના રોજ જેલમાંથી કરેલા પોતાના નિવર્તનમાં દબાવેલો જણાવ્યું હતું કે ૨૧.૦૩.૧૯૯૪ના રોજ

મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવે તે પહેલાં તેને અલીપોર પોલીસ સ્ટેશનમાં લઈ જવાયો હતો. ફોજદારી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૩૧૩ હેઠળ થયેલા પોતાના નિવેદનમાં તેણે આ વલણ યથાવત્ રાખ્યું હતું. આશ્ચર્યની વાત એ છે કે ફરિયાદ પક્ષે આ આક્ષેપ ખોટો સાબિત કરવાનો કોઈ પ્રયાસ કર્યો નહોતો.

આ કેસમાં, જેમ કે અમે અગાઉ અહીં નોંધ્યું છે, તેમ છેતરપિંડી અને દસ્તાવેજોની જાલસાજી તથા ખોટી ઓળખ ધારણ કરવા સંબંધિત ષડયંત્ર સાબિત કરવા માટે ફરિયાદ પક્ષ તરફથી કોઈ સ્વતંત્ર પુરાવો રજૂ કરવામાં આવ્યો નથી. તેને અનુપૂરક પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવાઓ દ્વારા સાબિત કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો હતો.

આ કેસમાં, નીચલી અદાલતોએ ન્યાયિક કબૂલાતની કાનૂની માન્યતા ધ્યાનમાં લેવામાં નિષ્ફળ ગઈ છે. મૃણાલ દત્તા વિરુદ્ધ કોઈ પુરાવો અસ્તિત્વમાં નહોતો. અદાલતોએ સ્પષ્ટતઃ આલોકે નાથની ઉક્ત કબૂલાતોને ધ્યાનમાં લીધી અને ત્યારબાદ તેમાંથી કડીઓ જોડવાની શરૂઆત કરી અને ફરી સાંકળ પૂર્ણ કરવા માટે કબૂલાત તરફ પરત ફરી. કબૂલાતનો વિચાર અન્ય પુરાવાને પુષ્ટિ આપવા માટે કરવો જોઈએ, તેનો ઉલટો નહીં. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, વર્તમાન કેસમાં અદાલતોએ કબૂલાતના દૃષ્ટિકોણથી મુદ્દાનો વિચાર શરૂ કર્યો, ત્યારબાદ સાક્ષીઓના નિવેદનોમાંથી તથ્યો લીધા અને ફરી કબૂલાત તરફ પરત આવી.

પુરાવાઓએ માત્ર એટલું જ સ્થાપિત કર્યું કે ઇચ્છુક ખરીદદારો સાથે છેતરપિંડી કરવામાં આવે. તે સમયે, આલોક નાથને એવું યોગ્ય લાગ્યું કે બિસ્વનાથને દૂર કરી દેવામાં આવે, કારણ કે મિલકતનો નિકાલ કરવાની તેની કોશિશમાં તે અવરોધરૂપ સાબિત થયો હતો. અપીલકર્તાઓએ તેની સાથે હાથ મિલાવ્યા હોય પણ શકે અને ન પણ મિલાવ્યા હોય, પરંતુ જ્યાં સુધી તેમને આલોક નાથ દ્વારા કરાયેલા આક્ષેપિત ગુનાથી સાંકળવા માટે પૂરતા અને દઢ કારણો અસ્તિત્વમાં ન હોય, ત્યાં સુધી એમ કહી શકાય નહીં કે તેઓ પણ તે માટે દોષિત છે.

આલોક નાથ સિવાયના અપીલકર્તાઓ પર મૃણાલ દત્તાની પરત ખેંચાયેલી કબૂલાતનો પ્રભાવ :

વધુમાં, બાબુ રોય અને મમતા દત્તા વિરુદ્ધના આરોપ અંગે જ્યાં સુધી સંબંધ છે, તેમની વિરુદ્ધનો એકમાત્ર પુરાવો મૃણાલ દત્તાની ન્યાયિક કબૂલાત જ હતો. તે તેમની વિરુદ્ધ માત્ર ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની ધારા ૩૦ હેઠળ જ ગ્રાહ્ય હતો.

કલમ ૩૦:

આ બાબતે કોઈ વિવાદ નથી કે ફૂટરચના વગેરેના આચરણ સંબંધિત સામાન્ય પુરાવા સિવાય, મમતા અને બાબુ રોયની સંડોવણી અંગેનો એકમાત્ર પુરાવો મૃણાલ દત્તાએ કરેલ ન્યાયિક સ્વીકારોક્તિ જ છે. અગાઉ અહીં નોંધવામાં આવ્યું છે તે મુજબ, આલોક નાથે ફરિયાદ પક્ષના

સાક્ષીઓ સમક્ષ કરેલ અદાલતબાહ્ય સ્વીકારોક્તિમાં આ અપીલકર્તાઓને સંકળાવવામાં આવ્યા નથી. ફક્ત પોતાની ન્યાયિક સ્વીકારોક્તિમાં જ મૃણાલ દત્તાએ આ આરોપિત વ્યક્તિઓને આલોક નાથ સાથે મળીને બિશ્વનાથની હત્યાનો ગુનો કરવા માટે સામાન્ય આશય ધરાવતા હોવા તરીકે તેમની ભૂમિકાઓ નિર્ધારિત કરી છે.

ન્યાયિક કબૂલાત તેના કરનાર વિરુદ્ધ ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની ધારા ૨૬ હેઠળ પુરાવામાં ગ્રાહ્ય છે; પરંતુ સહ-આરોપી વિરુદ્ધ, ધારા ૩૦ લાગુ પડશે.

ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૩૦ આ મુજબ છે :

૩૦. એ જ ગુનામાં સંયુક્ત રીતે નીચલી અદાલતમાં વિચારણાધીન એકથી વધુ વ્યક્તિઓ અંગે, સાબિત થયેલ કબૂલાતનો, તે કબૂલાત કરનાર વ્યક્તિ તથા અન્ય પર પડતો અસરકારક વિચાર. જ્યારે એકથી વધુ વ્યક્તિઓને એ જ ગુનામાં સંયુક્ત રીતે વિચારણા હેઠળ રાખવામાં આવે છે, અને એવી વ્યક્તિઓમાંની એક વ્યક્તિએ કરેલી એવી કબૂલાત, જે પોતાને તથા એવી વ્યક્તિઓમાંની અન્ય કોઈક વ્યક્તિને અસર કરતી હોય, સાબિત થાય, ત્યારે અદાલત આવી કબૂલાતનો વિચાર તે અન્ય વ્યક્તિ વિરુદ્ધ તેમજ આવી કબૂલાત કરનાર વ્યક્તિ વિરુદ્ધ પણ કરી શકે છે.

'અદાલત આવી કબૂલાતને વિચારમાં લઈ શકે છે' એવો પ્રયોગ મહત્વપૂર્ણ છે. તે દર્શાવે છે કે સહ-આરોપી વિરુદ્ધ કબૂલાત કરનાર દ્વારા કરવામાં આવેલી આવી કબૂલાતને પોતે જ સમર્થનાત્મક પુરાવાના એક ઘટક તરીકે ગણવી જોઈએ. કોઈ મૂળભૂત પુરાવાના અભાવે, માત્ર સહ-આરોપીની કબૂલાતના આધારે, ભલે તે અદાલત બહારની કબૂલાત હોય કે ન્યાયિક કબૂલાત હોય, અને ખાસ કરીને પાછી ખેંચાયેલી કબૂલાતના આધારે તો ક્યારેય નહીં, દોષિત ઠરાવતો ચુકાદો નોંધાવી શકાય નહીં.

વધુમાં જે બાબત વિચારણીય છે તે એ છે કે જો પાછી ખેંચી લેવાયેલ સ્વીકારોક્તિ પોતે જ નબળું પુરાવું હોય, તો તેના આધારે સહ-આરોપીની દોષિત ઠેરવણીનો પ્રશ્ન જ ઊભો થતો નથી.

આ પ્રશ્નનો વિચાર સ્ટેટ ઓફ એમ.પી. થ્રૂ સી.બી.આઈ. એન્ડ અદર્સ વિ./એસ. પલ્ટન મદ્રાહ એન્ડ અદર્સ, ૨૦૦૫ ૩ એસ.સી.સી. ૧૬૯, નવજોત સંધુ (ઉપરોક્ત) અને સિદ્ધાર્થ (ઉપરોક્ત) માં કરવામાં આવ્યો છે.

સિદ્ધાર્થ (ઉપરોક્ત) માં, આ અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું :

૧૯. સહ-આરોપી દ્વારા કરવામાં આવેલ કબૂલાત દોષસિદ્ધિ માટેનો એકમાત્ર આધાર બની શકે નહીં, તે સત્ય છે. આ અદાલતે કશ્મીરા સિંહ વિ./સ. સ્ટેટ ઓફ એમ.પી. કેસમાં ઠરાવ્યું હતું કે કલમ ૩ માં વ્યાખ્યાયિત અર્થમાં આરોપી વ્યક્તિની કબૂલાત સામાન્ય અર્થમાં પુરાવો

નથી. તેને દોષસિદ્ધિનો પાયો બનાવી શકાય નહીં અને તેનો ઉપયોગ માત્ર અન્ય પુરાવાને સમર્થન આપવા માટે જ કરી શકાય. યોગ્ય રીત એ છે કે, પ્રથમ, કબૂલાતને વિચારણામાંથી સંપૂર્ણપણે બહાર રાખીને આરોપી વિરુદ્ધના પુરાવાની ગોઠવણ કરીને તેનું મૂલવણ કરવું અને જો તે માન્ય માનવામાં આવે, તો શું તેના આધારે સલામતીપૂર્વક દોષસિદ્ધિ આધારિત કરી શકાય કે નહીં તે જોવું. જો તે કબૂલાતથી સ્વતંત્ર રીતે વિશ્વસનીય માનવા યોગ્ય હોય, તો નિશ્ચિતપણે કબૂલાતની મદદ લેવાની આવશ્યકતા રહેતી નથી. પરંતુ આવી પરિસ્થિતિઓ ઊભી થઈ શકે છે જ્યાં ન્યાયાધીશ અન્ય પુરાવો જે સ્થિતિમાં છે તે પ્રમાણે તેના પર કાર્ય કરવા તૈયાર ન હોય, ભલે તે વિશ્વસનીય માનવામાં આવે તો દોષસિદ્ધિ ટકાવવા માટે પૂરતો હોય. આવી સ્થિતિમાં ન્યાયાધીશ કબૂલાતની મદદ લઈ શકે અને તેનો ઉપયોગ અન્ય પુરાવાને વિશ્વાસાર્હતા આપવા માટે કરી શકે, અને આ રીતે કબૂલાતની મદદ વિના જે બાબત સ્વીકારવા માટે તે તૈયાર ન હોત, તે બાબત માનવામાં પોતાને વધુ નિશ્ચિત બનાવી શકે.

રામ પારકાશ વિ./એસ. પંજાબ રાજ્ય, ૧૯૫૯ ૦ એસસીઆર ૧૨૧૯ માં, એમ ઠરાવવામાં આવ્યું હતું :

કે આરોપી દ્વારા કરવામાં આવેલ સ્વૈચ્છિક અને સત્ય કબૂલાત, ભલે પછીથી તેણે તેમાંથી પીછેહઠ કરી હોય, ભારતીય પુરાવા અધિનિયમની કલમ ૩૦ ના બંને સહ-આરોપી વિરુદ્ધ વિચારણા માટે લઈ શકાય છે,

પરંતુ વિવેક અને પ્રચલિત ન્યાયિક પદ્ધતિના હિસાબે, ગુના અંગે તથા તે ગુનામાં તેની સંડોવણી અંગે મહત્વપૂર્ણ મુદ્દાઓમાં સંપૂર્ણ અને મજબૂત પુષ્ટિકારક પુરાવા વિના સહ-આરોપીના દોષારોપણને ટકાવવા માટે અદાલતે તેના આધારે કાર્ય કરવું જોઈએ નહીં.

પાછી ખેંચી લેવામાં આવેલ કબૂલાતને કેટલી વિશ્વસનીયતા આપવી તે દરેક વિશિષ્ટ કેસની પરિસ્થિતિઓ પર નિર્ભર રહેશે.

આગળ વધુમાં એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કરવામાં આવ્યો હતો :

પ્રકરણમાં રહેલા પુરાવાના આધારે પીનું કબૂલાતપત્ર સ્વૈચ્છિક અને સત્ય હતું અને કબૂલાતમાં ગુનાને લગતી જે સામાન્ય હકીકત વર્ણવવામાં આવી હતી તેમજ ગુના સાથે અપીલકર્તાનો સંબંધ અંગેના મહત્વના વિગતોમાં તેને દઢ રીતે સમર્થન મળતું હતું.

[નવજોત સંધુ ઉર્ફે અફસાન ગુરુ (ઉપરોક્ત) તથા જસવંત ગિર વિ. પંજાબ રાજ્ય, ૨૦૦૫ ૧૨ એસસીસી ૪૩૮ જુઓ.]

તેથી, અમે માનપૂર્વક, વિદ્વાન ન્યાયાધીશના ચુકાદાના આ ભાગ સાથે સહમત થવામાં અમારી અસામર્થ્ય વ્યક્ત કરીએ છીએ.

મૃત્યુદંડની સજા:-

શું આ કેસ એવો છે કે જે 'અતિ દુર્લભમાંથી અતિ દુર્લભ કેસ'નો દાખલો બની મૃત્યુદંડ લાદવા યોગ્ય ઠરે છે, તે હવે પ્રશ્ન છે- તેના

પરિમાણો શું છે, શું આવા કોઈ છે – અનેક પરિબલો સંબંધિત છે. તેમાંનું એક પરિબલ લાંબો સમય વીતી જવાનો છે [જુઓ પલ્ટન મલ્હા (સુપ્રા)]

બચ્ચન સિંહ વિ./એસ. પંજાબ રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૮૦ એસ.સી.સી. ૮૯૮ માં, બંધારણીય પીઠે મૃત્યુદંડની માન્યતા અંગે વિચારણા કરી હતી અને તે કરતાં અત્યંત વિરલમાંથી વિરલ કેસોના નિયમનો નિર્ધાર કર્યો હતો. તે જ બાબત મરછી સિંહ અને અન્ય વિ./એસ. પંજાબ રાજ્ય, ૧૯૮૩ ૩ એસ.સી.સી. ૪૭૦ માં પુનરોચ્ચારિત કરવામાં આવી હતી. ઉપરોક્ત કેસોમાં નિર્ધારિત કરાયેલ દષ્ટાંતરૂપ પરિસ્થિતિઓ આ મુજબ છે :

૧. જ્યારે હત્યા અતિશય ક્રૂર, વિકરાળ, શૈતાની, ઘૃણાસ્પદ અથવા નિષ્કુર રીતથી કરવામાં આવી હોય અને તેનાથી સમુદાયમાં તીવ્ર અને અતિશય આક્રોશ અને ઘોર રોષ ઉદ્ભવે.

૨. જ્યારે હત્યા એવા હેતુસર કરવામાં આવે કે જે સંપૂર્ણ પતિતતા અને નીચતાનું પ્રદર્શન કરે; ઉદાહરણ તરીકે, પૈસા અથવા ઇનામ માટે ભાડે રાખેલા ખૂની દ્વારા કરાયેલ હત્યા; અથવા એવો વ્યક્તિગત લાભ મેળવવા માટે શીતલ રક્તથી કરાયેલ હત્યા કે જે વ્યક્તિની સરખામણીએ હત્યારો પ્રભુત્વની સ્થિતિમાં હોય અથવા વિશ્વાસની સ્થિતિમાં હોય; અથવા માતૃભૂમિ સાથે દ્રોહ કરવાની પ્રક્રિયા દરમિયાન હત્યા કરવામાં આવે.

૩. જ્યારે અનુસૂચિત જાતિના સભ્ય અથવા અલ્પસંખ્યક સમુદાયના સભ્ય વગેરેની હત્યા વ્યક્તિગત કારણોસર નહીં પરંતુ સામાજિક રોષ ભડકે એવી પરિસ્થિતિઓમાં કરવામાં આવે; અથવા "વધૂ-દહન" અથવા "દહેજમૃત્યુ"ના કિસ્સાઓમાં, અથવા જ્યારે ફરી એકવાર દહેજ ઉઘરાવવાના હેતુથી પુનર્વિવાહ કરવા માટે અથવા બીજી સ્ત્રી સાથે મોહવશ લગ્ન કરવા માટે હત્યા કરવામાં આવે.

૪. જ્યારે ગુનો પ્રમાણમાં અત્યંત જઘન્ય હોય. ઉદાહરણ તરીકે, જ્યારે અનેક હત્યાઓ કરવામાં આવી હોય, જેમ કે કોઈ પરિવારના તમામ અથવા લગભગ તમામ સભ્યોની, અથવા કોઈ નિશ્ચિત જાતિ, સમુદાય કે વિસ્તારના મોટી સંખ્યામાં વ્યક્તિઓની હત્યા કરવામાં આવી હોય.

૫. જ્યારે હત્યાનો ભોગ કોઈ નિર્દોષ બાળક હોય, અથવા કોઈ નિરાધાર સ્ત્રી અથવા વૃદ્ધ અથવા અશક્ત વ્યક્તિ હોય, અથવા એવી વ્યક્તિ હોય કે જેની સરખામણીમાં હત્યારો પ્રભુત્વશાળી સ્થિતિમાં હોય, અથવા સમુદાય દ્વારા સામાન્ય રીતે પ્રેમપાત્ર અને માનનીય જાહેર વ્યક્તિત્વ હોય.

તેમ છતાં, અમને આ હકીકત અંગે અજાણ નથી કે અદાલતે ઘાયલ વ્યક્તિના રક્ષણ માટે પણ સાવચેત રહેવું જોઈએ અને તે દૃષ્ટિએ, ગુનાની પ્રકૃતિને ધ્યાનમાં રાખીને યોગ્ય સજા ફટકારવાની ભલામણ

કરવી જોઈએ. જુઓ સેવકા પેરુમલ વિ. સ્ટેટ ઓફ તમિલ નાડુ,
એ.આઈ.આર. ૧૯૯૧ એસ.સી. ૧૪૬૩.

[સેવક પેરુમલ વિ. તામિલનાડુ રાજ્ય, AIR (૧૯૯૧) SC ૧૪૬૩
જુઓ]

દેવેંદર પાલ સિંહ વિ. દિલ્હી રાજ્યની એન.સી.ટી. માં,
એ.આઈ.આર. ૨૦૦૨ એસ.સી. ૧૬૬૧ માં, આરોપીને નિર્દોષ માનનાર
અસહમત અભિપ્રાય હોવા છતાં ૨:૧ ની બહુમતીથી મૃત્યુદંડ યથાવત્
રાખવામાં આવ્યો હતો.

[આ પણ જુઓ ધનંજય ચેટર્જી @ ધના વિ. પશ્ચિમ બંગાળ રાજ્ય
અને અન્ય, ૨૦૦૪ ૯ એસસીસી ૭૫૯.]

અમે નોંધ લઈ શકીએ છીએ કે સાઈબન્ના વિ. કર્ણાટક રાજ્ય,
૨૦૦૫ ૫ જે.ટી. ૫૬૪ માં, આ સર્વોચ્ચ અદાલતે એવા કેસમાં
મૃત્યુદંડની સજા ફટકારી હતી જેમાં આરોપીએ આજીવન કેદની સજા
ભોગવી રહ્યો હોવા દરમિયાન હત્યા કરી હતી.

જોકે અમે આવા કેસ સાથે સંબંધિત નથી, છતાં તેમાં લેવાયેલો
અભિપ્રાય શંકાસ્પદ છે.

અમે એ પણ નોંધ લઈ શકીએ છીએ કે રામ અનુપ સિંહ અને અન્ય
વિ./ રાજ્ય બિહાર, ૨૦૦૨ ૬ એસ.સી.સી. ૬૮૬ અને બચિત્તર સિંહ

અને અન્ય વિ./ રાજ્ય પંજાબ, ૨૦૦૨ ૮ એસ.સી.સી. ૧૨૫ માં, આ અદાલતે મૃત્યુદંડ ફરમાવ્યો ન હતો, યદ્યપિ તે કેસમાં એક ભાઈ દ્વારા બીજા ભાઈની હત્યા સામેલ હતી.

અમારા માટે અહેવાલોમાં ઉપલબ્ધ નિર્ણયોનો મોટો જથ્થો નોંધવો આવશ્યક નથી, થોડા તાજેતરના નિર્ણયો સિવાય.

સુરેન્દ્ર પાલ શિવબાલકપાલ વિ. ગુજરાત રાજ્ય, ૨૦૦૫ ૩ એસ.સી.સી. ૧૨૭ માં, જે પ્રકરણમાં સામેલ ગુનો એક બાળકી પર બળાત્કાર સાથે હત્યાનો હતો, તેમાં મૃત્યુદંડ લાદવામાં આવ્યો ન હતો, એમ જણાવવામાં આવ્યું હતું :

૧૩. વિચારણા માટે ઊભો થતો આગળનો પ્રશ્ન એ છે કે શું આ "અત્યંત દુર્લભમાં દુર્લભ કેસ" છે; અમને એવું લાગતું નથી કે આ એવો "અત્યંત દુર્લભમાં દુર્લભ કેસ" છે જેમાં અપીલકર્તા પર મરણદંડ ફરમાવવો જોઈએ. ઘટનાના સમયે અપીલકર્તાની ઉંમર ૩૬ વર્ષ હતી અને અગાઉ અપીલકર્તા કોઈ અન્ય ફોજદારી કેસમાં સંકળાયેલ હતો તેવો કોઈ પુરાવો નથી અને અપીલકર્તા યુ.પી.નો સ્થળાંતરીત મજૂર હતો તથા દિનહીન પરિસ્થિતિમાં જીવન વિતાવતો હતો, અને ભવિષ્યમાં તે સમાજ માટે ઉપદ્રવરૂપ બનશે એવું કહી શકાય તેમ નથી, તેમજ એવો નિષ્કર્ષ કાઢવા માટે અમારી સમક્ષ કોઈ સામગ્રી રજૂ કરવામાં આવી નથી. અમને એવું લાગતું નથી કે આ કેસમાં મરણદંડ જરૂરી હતો. અમે તમામ મુદ્દાઓમાં

અપીલકર્તાની દોષિત ઠરાવવાની સજા યથાવત્ રાખીએ છીએ, પરંતુ ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૩૦૨ હેઠળના ગુનામાં તેના પર ફરમાવેલ મરણદંડની સજા આજીવન કારાવાસમાં રૂપાંતરિત કરવામાં આવે છે.

તેમાં એ પણ નોંધવામાં આવ્યું હતું કે આરોપી આવો ગુનો કરવા પ્રવૃત્ત હતો.

મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય વિ. મન સિંહ, ૨૦૦૫ ૩ એસીસી ૧૩૧ માં, અદાલતે મરણદંડ ફરમાવવાથી પોતાને નિવૃત્ત રાખ્યું, તેમ છતાં સંકળાયેલ ગુનો બળાત્કાર સાથે હત્યાનો હતો.

રામા સુબ્રમણિયન વિ. કેરળ રાજ્ય, એ.આઈ.આર. ૨૦૦૬ એસ.સી. ૬૩૯ માં, આ અદાલતે તેવા પ્રકરણમાં મૃત્યુદંડ ફટકાર્યો નહોતો, જેમાં એક મહિલા તેના ત્રણ સંતાનો સાથે હત્યા કરવામાં આવી હતી, યદ્યપિ ફરિયાદ પક્ષ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલા પુરાવા અપીલકર્તાનો દોષ સાબિત કરવા માટે અત્યંત સ્પષ્ટ અને વિશ્વાસાર્હ છે એવો નિષ્કર્ષ નોંધવામાં આવ્યો હતો, અને એમ જણાવાયું હતું :

અપીલકર્તાએ કરેલો ગુનો સ્વભાવથી નિઃસંદેહ ક્રૂર અને ઘૃણાસ્પદ છે અને અપીલકર્તા કોઈ દયાનો હકદાર નથી, તે સાચું છે. તેમ છતાં, નોંધવા યોગ્ય છે કે તા. ૯.૮.૧૯૯૯ના રોજ આ ઘટના કેવી રીતે અને કઈ પરિસ્થિતિઓમાં બની હતી તે જાણીતું નથી; અપીલકર્તા આ વાતથી રોષે ભરાયો હતો કે તેણે પોતાના માલિકની નોંધપાત્ર લાંબી મુદત સુધી સેવા

બજાવ્યા છતાં કોઈ વળતર ચૂકવ્યા વગર તેની સેવા સમાપ્ત કરવામાં આવી હતી. સર્વાંગી હકીકતોને ધ્યાનમાં લેતા, અમને એવું લાગતું નથી કે આ તે વિરલમાંથી વિરલ એવો કેસ છે જેમાં મૃત્યુદંડ જ એકમાત્ર સજા બની શકે.

સિદ્ધાર્થ (ઉપરોક્ત) ઉપરાંત, શ્રી અહમદ દ્વારા અમારું ધ્યાન રાજ્ય રાજસ્થાન વિ. ખેરાજ રામ, ૨૦૦૩ ૮ એસસીસી ૨૨૪ ના આ સર્વોચ્ચ અદાલતના એક ચુકાદા તરફ પણ દોરવામાં આવ્યું છે, જેમાં આ સર્વોચ્ચ અદાલતે મૃત્યુદંડ ફરમાવતાં એવું ઠરાવ્યું હતું :

"૩૫. જ્યારે ગુનાની ગંભીરતા અને યોગ્ય સજાના પ્રદાનનો પ્રશ્ન વિચારણા માટે ઉભો થાય છે, ત્યારે દોષિત વ્યક્તિ જીવન અને મરણ વચ્ચે ઝૂલતી રહે છે. માનવજાત પ્રાકૃતિક અવસ્થાથી સંસ્કારી સમાજ તરફ આગળ વધી છે અને હવે કોઈ નાગરિકને દોષિત ઠેરવીને તેની સ્વતંત્રતા છીનવી લેવી તથા તેને કારાવાસની સજા ભોગવડાવવી એ બહુમતીના શારીરિક બળાધારે રહેલા મતનું પરિણામ રહ્યું નથી. કાયદાના શાસનને અર્પિત પ્રણાલીમાં, નીચલી અદાલતમાં દોષારોપણ પછી સજાનું પ્રદાન એ અદાલતકક્ષામાં શાંત અને વિવેકપૂર્ણ વિચારવિમર્શનું પરિણામ છે, જ્યાં પક્ષકારોને પૂરતી સુનાવણી આપવામાં આવે છે, આરોપી સામે આક્ષેપો મૂકવામાં આવે છે, અને ફરિયાદ પક્ષને પોતાની નિર્દોષિતા સ્થાપિત કરીને આક્ષેપોનો સામનો કરવાની તક આપવામાં

આવે છે. તે શાંત અને વિવેકપૂર્ણ વિચારવિમર્શ તથા માહિતગાર વ્યક્તિ, અર્થાત ન્યાયાધીશ, દ્વારા ઉપલબ્ધ સામગ્રીની છટાણી અને મૂલવણીનું પરિણામ છે, જે વિવાદના નિર્ધારણ સુધી પહોંચાડે છે.

૩૬. ગુનો અને દંડ વચ્ચેના અનુપાતનો સિદ્ધાંત ન્યાયસંગત પ્રાપ્ય દંડના એવા સિદ્ધાંતરૂપે માન્ય છે, જે ન્યાયસંગત ઠરી શકે તેવી દરેક ફોજદારી સજાનો આધારસ્તંભ બને છે. ફોજદારી ન્યાયના સિદ્ધાંત તરીકે, તે એટલો જ પરિચિત અને એટલો જ મહત્વનો છે જેટલો કે માત્ર દોષિત વ્યક્તિને જ દંડિત કરવી જોઈએ એવો સિદ્ધાંત. હકીકતમાં, દંડ અતિઅનુપાતહીન રીતે વધુ ન હોવો જોઈએ એવી આવશ્યકતા, જે ન્યાયસંગત પ્રાપ્ય દંડનો અનુસંગી નિયમ છે, તે જ એવા સિદ્ધાંતથી નિયંત્રિત થાય છે જે નિર્દોષને દંડ કરવાની મંજૂરી આપતો નથી, કારણ કે ફોજદારી વર્તન માટે જેટલો દંડ પ્રાપ્ય છે તેનાથી વધારાનો કોઈપણ દંડ દોષ વિના દંડ સમાન છે.

૩૭. ફોજદારી કાયદો, સામાન્ય રીતે, દરેક પ્રકારના ગુનાહિત વર્તનની દોષિતતા અનુસાર જવાબદારી નિર્ધારિત કરતી વખતે સમપ્રમાણતાના સિદ્ધાંતનું પાલન કરે છે. સામાન્ય રીતે, તે દરેક કેસમાં સજા નક્કી કરતી વખતે ન્યાયાધીશને નોંધપાત્ર વિવેકાધિકાર આપે છે, સંભવતઃ એ માટે કે એવી સજાઓ આપી શકાય જે દરેક કેસની વિશેષ હકીકતોમાંથી ઉદ્ભવતા દોષિતતાના વધુ સૂક્ષ્મ પાસાઓને પ્રતિબિંબિત કરે. મૂળભૂત

રીતે, ન્યાયાધીશો આની પુષ્ટિ કરે છે કે સજા હંમેશાં ગુનાને અનુરૂપ હોવી જોઈએ; તેમ છતાં, વ્યવહારમાં સજાઓ મોટેભાગે અન્ય વિચારણાઓના આધારે નક્કી કરવામાં આવે છે. ક્યારેક ગુનો કરનાર વ્યક્તિના સુધારાત્મક આવશ્યકતાઓને સજાનું સમર્થન કરવા માટે રજૂ કરવામાં આવે છે. ક્યારેક તેને સમાજની સામાન્ય અવરજવરથી દૂર રાખવાની ઇચ્છનીયતા, અને ક્યારેક તો તેના ગુનાના ભયાનક પરિણામો પણ. અનિવાર્ય રીતે, આવી વિચારણાઓ સજાના આધારમાં ન્યાયસંગત પ્રતિફળના સિદ્ધાંતથી વિમુખતા પેદા કરે છે અને પ્રત્યક્ષ અન્યાયના એવા કેસો ઊભા કરે છે, જે ગંભીર અને વ્યાપક હોય છે."

તે કેસમાં મૃત્યુદંડ ફટકારવામાં આવ્યો હતો, પરંતુ અહીં અમારો પ્રયાસ એ જોવાનો છે કે દંડનિર્ધારણના પ્રશ્નમાં અદાલતો જુદી રીતે કાર્ય કરે, ભલે હકીકતોની પરિસ્થિતિ કંઈક અંશે સમાન જણાતી હોય.

તેમ છતાં, અમે નોંધ લઈએ છીએ કે સ્ટેટ ઓફ યુ.પી. વિ. સતીશ ૨૦૦૫ ૩ એસ.સી.સી. ૧૧૪ માં, તે જ વિદ્વાન ન્યાયાધીશે એક એવા કેસમાં સમાન અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો હતો, જેમાં વડી અદાલતે ૬ વર્ષની ઉંમરની બાળકી પર બળાત્કાર અને હત્યાના ગુનાના આચરણ બદલ નીચલી અદાલતના ન્યાયાધીશ દ્વારા આપવામાં આવેલા દોષિત

ઠેરવવાના ચુકાદા અને મૃત્યુદંડ લાદવાના આદેશને પલટાવી દીધો હતો, અને અગાઉ દર્શાવેલો અભિપ્રાય ફરી એકવાર વ્યક્ત કર્યો હતો.

નવજોત સંધુ @ અફસાન ગુરુ (ઉપરોક્ત) મામલામાં, આઠ સુરક્ષા કર્મચારીઓ અને એક માળી સહિત કુલ નવ વ્યક્તિઓ આતંકવાદીઓની ગોળીઓનો ભોગ બની મૃત્યુ પામ્યા હતા અને ૫ આતંકવાદીઓ દ્વારા સંસદ પર ધાડ પાડવામાં આવવાને પરિણામે ૧૩ સુરક્ષા કર્મચારીઓ સહિત ૧૬ વ્યક્તિઓને ઈજાઓ પહોંચી હતી. વડી અદાલતના મૃત્યુદંડ આપવાના નિર્ણયને યથાવત રાખતાં, આ સર્વોચ્ચ અદાલતે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું :

ભારત સરકારના લોકોના પ્રતિનિધિઓ, બંધારણીય પદાધિકારીઓ તથા અધિકારીઓની બહોળી સંખ્યાની સુરક્ષાને જોખમમાં મૂકતાં અને સુરક્ષા દળો સાથે સશસ્ત્ર અથડામણમાં પ્રવૃત્ત થતાં, શક્તિશાળી હથિયારો અને વિસ્ફોટકોનો ઉપયોગ કરીને એક સાર્વભૌમ લોકશાહી સંસ્થા પર હુમલો કરીને તેને વશમાં લેવાનો વિચાર માત્ર જ અતિ ગંભીર તીવ્રતાવાળો આતંકવાદી કૃત્ય છે. આ દુર્લભમાં દુર્લભ પ્રકરણનું એક શ્રેષ્ઠ ઉદાહરણ છે.

હોલીરામ બોર્ડોલોઈ વિ. આસામ રાજ્ય, ૨૦૦૫ ૩ એસ.સી.સી. ૭૯૩ માં, અપીલકર્તાને અન્ય ૧૭ વ્યક્તિઓ સાથે મળી, ૪ વ્યક્તિઓને ઝૂંપડામાં જીવતા સળગાવી તેમની હત્યા કરવા બદલ

દોષિત ઠેરવવામાં આવ્યો હતો. અપીલકર્તા પર મૃત્યુદંડ ફરમાવવામાં આવ્યો હતો. આ સર્વોચ્ચ અદાલતે ઉગ્ર પરિસ્થિતિઓ તથા ઉપશમકારક પરિસ્થિતિઓ અંગે ચર્ચા આરંભી, અને આ પ્રમાણે અવલોકન કર્યું હતું:

પૂર્વયોજિત, ગણતરીપૂર્વક અને ઠંડા લોહીમાં કરવામાં આવેલ હત્યાને હંમેશા ગંભીરતાના ઉગ્ર પ્રકારની ગણવામાં આવી છે. જો કોઈ “હત્યા શૈતાની રીતે કલ્પવામાં આવેલી અને ફૂરતાપૂર્વક અમલમાં મૂકાયેલ” હોય, તો તે હત્યારાને મૃત્યુદંડ ફટકારવાનું ન્યાયસંગત ઠરાવે છે.... અનેક કેસોમાં, હત્યાના અમલની અત્યંત ફૂર અથવા પશુસદૃશ રીત પોતે જ કર્તાના પતિત સ્વભાવનો સ્પષ્ટ સૂચકાંક હોય છે. તેથી જ, અપરાધની પરિસ્થિતિઓ અને અપરાધીના સંજોગોને બે સંપૂર્ણપણે અલગ અને એકબીજાથી અછેદ વિભાગોમાં વિચારવું ઇચ્છનીય નથી.

આ અદાલતે મૃત્યુદંડની પણ પુષ્ટિ કરતાં, આ મુજબ ઠરાવ્યું :

ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૨૩૫ (૨) હેઠળ પૂછપરછ કરવામાં આવી ત્યારે પણ, આરોપીએ સજાના મુદ્દે તેને કશું કહેવાનું નથી એમ જણાવ્યું હતું. અપીલકર્તા મૌન રહ્યો તે હકીકત દર્શાવે છે કે તેણે કરેલા ભયાનક કૃત્ય અંગે તેને કોઈ પસ્તાવો નથી.

પ્રતાપ સિંહ વિ. ઝારખંડ રાજ્ય અને અન્ય, ૨૦૦૫ ૩ એસ.સી.સી. ૫૫૧ માં, એક મજૂર વિવાદના પરિણામે અપીલકર્તાએ એક ટ્રેડ યુનિયન નેતાની ગોળી મારીને હત્યા કરી હતી. આ અદાલતે

અવલોકન કર્યું હતું કે આ અપીલોને જન્મ આપનાર ઘટના ૧૯૯૧ જેટલા પ્રારંભિક સમયમાં બની હતી. કારણ કે ઘણો લાંબો સમય વીતી ગયો છે, તેથી અદાલતને એવું લાગ્યું નહોતું કે સેશન્સ કોર્ટ દ્વારા ફરમાવાયેલ મૃત્યુદંડ આ પરિસ્થિતિઓમાં ન્યાયસંગત છે.

અમૃત સિંહ વિ. પંજાબ રાજ્ય, ૨૦૦૬ ૧૧ સ્કેલ ૩૦૯ માં, આ સર્વોચ્ચ અદાલતે ઉપલબ્ધ પુરાવાનો વિચાર કરતાં નિરીક્ષણ કર્યું હતું કે મૃત્યુ અતિશય રક્તસ્ત્રાવને કારણે થયું હોઈ શકે અને નીચલી અદાલત તથા વડી અદાલતે માન્ય રાખ્યા મુજબ ગળું દબાવવાથી થયું હતું એવું માનવું જરૂરી નહોતું. આ સર્વોચ્ચ અદાલતે એ પણ નોંધ્યું હતું કે એવો કોઈ પ્રત્યક્ષદર્શી સાક્ષી ન હતો જેણે વાસ્તવમાં ગુનાનું કૃત્ય થતા જોયું હોય અને તેની દોષિત ઠેરવણી માત્ર પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવાના આધારે કરવામાં આવી હતી. આ સર્વોચ્ચ અદાલતે નોંધ્યું હતું કે ગુનો ફૂર હતો છતાં તેને અતિ દુર્લભમાં અતિ દુર્લભ એવો કેસ કહી શકાય નહીં. આ સર્વોચ્ચ અદાલતે નિરીક્ષણ કર્યું :

તેને ગુનાની આચરણી કરવા માટે કોઈ પૂર્વયોજના નહોતી. ગુનો જઘન્ય જણાઈ શકે, પરંતુ કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં તેને દુર્લભમાં દુર્લભ પ્રકારનો કેસ કહી શકાય તેમ નથી.

તેથી, સજામાં ફેરફાર કરીને તેને આજીવન સજા કરવામાં આવી.

મેજર સિંહ અને અન્ય વિ. પંજાબ રાજ્ય, ૨૦૦૬ ૧૦ સ્કેલ
૩૫૪ માં, વડી અદાલતે અપીલકર્તાને મૃત્યુદંડની સજા ફટકારી હતી.
તેમાં અપીલકર્તાએ મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિએ પોતાની પત્ની, જે
અપીલકર્તાની બહેન હતી, તેની હત્યા કરી હોવાની શંકાના આધારે તે
મૃત્યુ પામેલ વ્યક્તિની હત્યા કરી હતી. આપું અવલોકન કરવામાં આવ્યું
હતું :

આ હકીકતને ધ્યાનમાં લેતા કે સુખવિંદર કૌરની કાશ્મીર સિંહ [મૃતક]
સાથેના લગ્નના બે વર્ષ પછી થયેલ મૃત્યુ અંગેની શંકાને કારણે સંભાવિત
રીતે કેટલીક વૈરભાવના હતી, જે આ ગુનાનું પ્રેરક કારણ બની શકતી
હતી, તેથી અમે બંને આરોપીઓને ફટકારાયેલ મૃત્યુદંડની સજાને
ઘટાડીને આજીવન કેદની સજા કરીએ છીએ.

જોકે, અમે એ પણ નોંધ લઈ શકીએ છીએ કે તાજેતરમાં બે
મહિલાઓને મૃત્યુદંડની સજા ફટકારવામાં આવી હતી, જેમાં આરોપીઓ
રેણુકા બાઈ @ રિકુ @ રતન અને અન્ય વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય, ૨૦૦૬ ૭
એસ.સી.સી. ૪૪૨ માં પદ્ધતિસર બાળકોની હત્યા કરતા હતા, અને તેમાં
આ રીતે જણાવ્યું હતું :

"૨૪. અપીલકર્તાઓને આ હત્યાઓ કરવાના ગુનામાં મરણદંડની સજા
ફટકારવામાં આવી હતી અને તેમની સજાની વડી અદાલતે પુષ્ટિ કરી
હતી. કેસની વિગતોને ધ્યાનમાં લેતાં, અપીલકર્તાઓ સ્ત્રીઓ છે તે

હકીકત સિવાય, તેમના પક્ષે કોઈપણ શમનકારી પરિસ્થિતિ અમને જણાતી નથી. વધુમાં, ગુનાનું સ્વરૂપ અને દરેક બાળકનું અપહરણ કરીને તેને પદ્ધતિસર રીતે મારવામાં આવેલ રીત, અપીલકર્તાઓના મનની નીચતા પૂરતા પ્રમાણમાં દર્શાવે છે. આ અપીલકર્તાઓ અત્યંત લાંબા સમય સુધી ગુનાહિત પ્રવૃત્તિઓમાં લીન રહ્યા હતા અને પોલીસ દ્વારા પકડાયા ત્યાં સુધી તે ચાલુ રાખી હતી. તેઓએ બાળકોનું અપહરણ કરવાની પોતાની યોજનાઓ અત્યંત ચાતુર્યપૂર્વક અમલમાં મૂકી અને જે ક્ષણે તે બાળકો તેમને વધુ ઉપયોગી રહ્યા નહોતાં, તે ક્ષણે તેઓએ તેમને મારી નાંખ્યા અને મૃતદેહને કોઈ ઉજ્જડ જગ્યાએ ફેંકી દીધા. અપીલકર્તાઓ સમાજ માટે ભયરૂપ બન્યા હતા અને તે વિસ્તારના લોકો સંપૂર્ણપણે ભયભીત થઈ ગયા હતા અને તેઓ પોતાના બાળકોને શાળામાં પણ મોકલી શકતા નહોતાં. અપીલકર્તાઓ કોઈ દબાણ હેઠળ આ ગુનાઓ કરતા નહોતા, પરંતુ તેમણે તેને અત્યંત હલકાઈથી લીધું અને આ બધા બાળકોને મારી નાંખ્યા, તેમના જીવ કે તેમના માતા-પિતાની વ્યથા અંગે જરાય ચિંતા કર્યા વિના.

રપ. અમે આ કેસના સમસ્ત પાસાઓનો સાવચેતીપૂર્વક વિચાર કર્યો છે અને અપરાધવિજ્ઞાનમાં દંડનિર્ધારણ પદ્ધતિના નવા પ્રવાહો પ્રત્યે પણ સચેત છીએ. અમને એવું લાગતું નથી કે આ અપીલકર્તાઓના સુધારાની શક્યતા છે."

[ભાર મૂકાયેલ]

ગુરમીત સિંહ વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય, ૨૦૦૫ ૧૨ એસીસીસી ૧૦૭ માં, અપીલકર્તા અને તેનો સાથી લખા સિંહે (જે નીચલી અદાલતની કાર્યવાહી દરમિયાન મૃત્યુ પામ્યો હતો) પોતાના જ કુટુંબના તેર સભ્યોની હત્યા કરી હતી. આ અદાલતે આ મુજબ અવલોકન કર્યું હતું :

બધા પીડિતો અપીલકર્તા સાથે નજીકના સગાપણામાં હતા અને તેમની અત્યંત નીચ અને ફૂર રીતે હત્યા કરવામાં આવી હતી. મોટાભાગના પીડિતો પર હુમલો કરવામાં આવ્યો ત્યારે તેઓ સૂતા હતા. અપીલકર્તાએ એવા નાનાં બાળકોને પણ છોડ્યા નહોતાં, જેઓ સાથે તેની પ્રત્યક્ષ રીતે કોઈ વૈરભાવ હોવાનું જણાતું નહોતું. અપીલકર્તાના હૃદયમાં દયા કે માનવીય કરુણાનો રેતકણ જેટલો પણ અંશ નહોતો. આ તમામ પાસાઓને ધ્યાનમાં લેતા, અમને એવું લાગતું નથી કે આ એવો યોગ્ય કેસ છે જેમાં મૃત્યુદંડને આજીવન કારાવાસમાં રૂપાંતરિત કરવામાં આવે.

આ બાબતમાં વિવિધ ખંડપીઠોએ ભિન્ન અભિપ્રાયો અપનાવ્યા હતા તે સ્પષ્ટ છે.

આપણે પોતાને યાદ અપાવવું જોઈએ કે આંતરરાષ્ટ્રીય મંચો પર મૃત્યુદંડ રદ કરવામાં આવવો જોઈએ તેવી માંગ સતત વધતી રહી છે. [જુઓ નાગરિક અને રાજકીય અધિકારો અંગેના આંતરરાષ્ટ્રીય કરારો

સંબંધિત બીજો વૈકલ્પિક પ્રોટોકોલ તથા મૃત્યુદંડ રદ કરવા માટે માનવ અધિકારો અંગેના અમેરિકન બંધારણનો પ્રોટોકોલ]. વિવિધ આંતરરાષ્ટ્રીય એન.જી.ઓ. દ્વારા કરવામાં આવેલા દબાણને અનુસરીને અથવા તેના આગળ વધારાના ભાગરૂપે, અનેક દેશોએ મૃત્યુદંડ રદ કર્યો છે. અનેક દેશોની ઉચ્ચ અદાલતોએ આંતરરાષ્ટ્રીય કરારો, પરિસંમેલો અને પ્રોટોકોલને ધ્યાનમાં રાખીને ઉક્ત માંગ પર વિચાર કર્યો છે.

૨૦૦૨માં, યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની સર્વોચ્ચ અદાલતે એટકિન્સ વિ./વર્જિનિયા, ૨૦૦૨ ૫૩૬ યુએસ ૩૦૪ માં એવો નિર્ધાર કર્યો કે માનસિક મંદતા ધરાવતા પ્રતિવાદીઓને મૃત્યુદંડ આપીને દંડિત કરવું અસંવિધાનિક છે. યુ.એસ. સર્વોચ્ચ અદાલતે ૬-૩ ના બહુમતીથી એવો નિર્ણય આપ્યો કે માનસિક રીતે મંદતા ધરાવતા ગુનેગારોને આપવામાં આવતી ફાંસીની સજા "ફૂર અને અસામાન્ય દંડ" છે, જે સંવિધાનના આઠમા સુધારાનો ભંગ કરે છે. અદાલતે આ મુજબ નિર્ધાર કર્યો :

અમે આ બાબતે સંતોષ પામ્યા નથી કે માનસિક રીતે મંદબુદ્ધિ ધરાવતા અપરાધીઓની ફાંસીની સજાનો અમલ કરવાથી મૃત્યુદંડના પ્રતિષેધાત્મક અથવા પ્રતિશોધાત્મક હેતુને માપી શકાય તે રીતે આગળ ધપાવી શકાશે.

અમે વધુમાં નોંધ લઈ શકીએ છીએ કે પ્રિવી કાઉન્સિલે તાજેતરમાં રેયેસ વિ. આર, ૨૦૦૨ યુ.કે.પી.સી. ૧૧ માં, મિથુ વિ. સ્ટેટ

ઓફ પંજાબ, ૧૯૮૩ ર એસ.સી.આર. ૬૯૦ માં સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્ણયની નોંધ લઈ, આ મુજબ અવલોકન કર્યું હતું :

"મિથુ વિ. સ્ટેટ ઓફ પંજાબ, ૧૯૮૩ ર એસ.સી.આર. ૬૯૦ માં ભારતની સર્વોચ્ચ અદાલતે ભારતીય દંડ સંહિતાની એવી જોગવાઈ પર વિચાર કર્યો હતો, જે મુજબ જ્યારે ગુનેગાર આજીવન કેદની સજાના ભોગે હતો તે દરમિયાન થયેલી હત્યા બદલ દોષિત ઠરાવવામાં આવેલા આરોપી પર મૃત્યુદંડ ફરમાવવો ફરજિયાત હતો. અદાલતે પોતાનું ધ્યાન ભારતીય બંધારણના કલમ ૨૧ તરફ દોર્યું હતું, જે જીવનના અધિકારનું સંરક્ષણ કરે છે. ચંદ્રચૂડ સી.જે. દ્વારા પૃષ્ઠ ૭૦૪, ૭૦૭ અને ૭૧૩ પર કરવામાં આવેલી કેટલીક નોંધો હાલની ચર્ચા માટે સંબંધિત છે:

પરંતુ, તે સિવાય, કાયદાની એવી જોગવાઈ કે જે અદાલતને જીવન અને મરણ જેવા પ્રશ્નમાં તેની વિવેકપૂર્ણ અને હિતકારી વિવેકસત્તાનો ઉપયોગ કરવાની સત્તાથી વંચિત કરે, ગુનો કઈ પરિસ્થિતિમાં કરવામાં આવ્યો હતો તે અંગે વિચાર્યા વિના અને તેથી ગુનાની ગંભીરતા અંગે વિચાર્યા વિના, તેને કઠોર, અન્યાયી અને અયોગ્ય ગણ્યા વિના રહી શકાય નહીં ... આથી, આજીવન કેદની સજા હેઠળ રહેલા વ્યક્તિએ જેલની અંદર કે બહાર કરેલા હત્યાના ગુનામાં ફરજિયાત મૃત્યુદંડ નિર્ધારિત કરવા માટે કોઈ ચુક્તિસંગત આધાર નથી. એકરૂપ ફરજિયાત

સજા, અને તે પણ મૃત્યુદંડના સ્વરૂપમાં, દરેક વિશિષ્ટ કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં લેવામાં નિષ્ફળ જાય છે.

[જુઓ તેમજ હ્યુઝ, આર વિ. (સેન્ટ લુસિયા), ૨૦૦૨ ૦ ચુકેપીસી ૧૨.]

રોપર વિ./સિમન્સ, ૫૪૩ ચુએસ ૫૫૧ ના કેસમાં, પ્રતિવાદીએ ૧૭ વર્ષની ઉંમરે મોતની સજા પાત્ર એવા હત્યાના ગુનાની યોજના બનાવી અને તે ગુનો કર્યો હતો. તે ૧૮ વર્ષનો થયા પછી તેને મૃત્યુદંડની સજા ફટકારવામાં આવી હતી. તેની પ્રત્યક્ષ અપીલ તેમજ રાજ્ય અને સંઘીય સ્તરે દોષસિદ્ધિ પછીની રાહત માટે કરાયેલ અનુવર્તી અરજીઓ નકારવામાં આવી હતી. અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે ૮મા અને ૧૪મા સુધારાઓ એવા ગુનેગારો પર મૃત્યુદંડ લાદવાનું પ્રતિબંધિત કરે છે, જેઓએ પોતાનો ગુનો કર્યો ત્યારે તેઓ ૧૮ વર્ષની ઉંમરથી ઓછા હતા.

અદાલતે નિરીક્ષણ કર્યું કે:

કિશોરો માટે મૃત્યુદંડના વિરોધમાં આંતરરાષ્ટ્રીય મતનું પ્રચંડ પ્રાબલ્ય અહીં નિર્ધારક નથી, પરંતુ ૧૮ વર્ષથી ઓછી ઉંમરના અપરાધીઓ માટે આ દંડ અસંગત સજા છે એવી અદાલતની નિર્ધારણને તે માન્ય અને મહત્વપૂર્ણ પુષ્ટિ આપે છે. યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ વિશ્વનો એકમાત્ર દેશ છે, જે કિશોરો માટેના આ દંડને સત્તાવાર માન્યતા આપતો રહ્યો છે. અન્ય રાષ્ટ્રો

અને લોકો દ્વારા ચોક્કસ મૂળભૂત હકોની સ્પષ્ટ પુષ્ટિને સ્વીકારવાથી બંધારણ પ્રત્યેની નિષ્ઠા કે તેના ઉદ્ભવ પ્રત્યેનો ગૌરવ ઓછો થતો નથી; વિપરીત રીતે, તે જ હકો આપણા પોતાના સ્વતંત્રતાના વારસામાં કેન્દ્રીય સ્થાન ધરાવે છે તે વાતને વધુ ઊજાગર કરે છે.

આ અદાલતના કેટલાક પૂર્વનિર્ણયો છે, જેમ કે સહદેવો અને અન્ય વગેરે વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય, ૨૦૦૪ ૧૦ એસ.સી.સી. ૬૮૨ પેરા ૮ અને શેખ ઈશાકે અને અન્ય વિ. બિહાર રાજ્ય, ૧૯૯૫ ૩ એસ.સી.સી. ૩૯૨, જે આ પ્રસ્તાવ માટે સત્તાધિકારરૂપ છે કે જો ગુનો પરિસ્થિતિજન્ય પુરાવા દ્વારા સાબિત થયો હોય, તો સામાન્ય રીતે મૃત્યુદંડ આપવો ન જોઈએ. અમારું માનવું છે કે અમારે જણાવેલ પૂર્વનિર્ણયોનું અનુસરણ કરવું જોઈએ અને તેથી, મૃત્યુદંડ આપવાના બદલે, અલોક નાથ સામે આજીવન કઠોર કારાવાસની સજા ફટકારવી જોઈએ. વધુમાં, મૃત્યુદંડ આપવો અનિવાર્ય બને તેવું કોઈ વિશેષ કારણ અમને જણાતું નથી.

કિશોરી વિ. સ્ટેટ ઓફ દિલ્હી, ૧૯૯૯ ૧ એસ.સી.સી. ૧૪૮ માં, આ અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું :

નિઃસંદેહ એ સાચું છે કે બંધારણના ઉન્નત આદર્શોને ધ્યાનમાં રાખવા જરૂરી છે, પરંતુ જ્યારે સામાન્ય જીવનવ્યવસ્થા ભંગ પામે છે અને લોકોના જૂથો માનસિક સંતુલન ગુમાવી ઉશ્કેરાઈ જાય છે, ત્યારે આવી પરિસ્થિતિમાં બંધારણના આદર્શોને જાળવવા અથવા અનુસરવા જોઈએ

એવી યુક્તિ તેમને સંબોધક ન બને, તેમજ ટોળા જેવી ઢીલી અને વિજાતીય વ્યક્તિઓની ભીડ એવા ઉન્નત આદર્શો પ્રત્યે સજાગ રહેશે તેવી અપેક્ષા પણ રાખી શકાતી નથી. તેથી આવી સ્થિતિમાં ટોળા ઉપર આદર્શવાદના વિચાર લાદવા વાસ્તવવાદી ગણાઈ શકે તેમ નથી. નિઃસંદેહ એ પણ સાચું છે કે અદાલતો સમાજમાં પ્રચલિત માન્યતાઓ પ્રત્યે સજાગ અને અનુરૂપ હોવી જોઈએ અને આરોપી પર લાદવામાં આવતી સજા ગુનાની જઘન્યતા સાથે સુસંગત હોવી જોઈએ. અમારા ચુકાદામાં અગાઉ અમે વિસ્તૃત રીતે સમજાવ્યું છે કે ટોળાની માનસિકતા કેવી રીતે કાર્ય કરે છે અને નિશ્ચિત પરિસ્થિતિમાં સમાજની માન્યતાઓ શું છે તે આંકવું અથવા મૂલવવું અત્યંત મુશ્કેલ છે. સમાજનો એક વર્ગ અત્યંત દમનકારી સજાની માંગણી કરતો હોઈ શકે, જ્યારે સમાજનો બીજો વર્ગ આ બાબતમાં અદાલતને ઉદારતા દાખવવા પ્રેરિત કરતો હોઈ શકે. આવી માન્યતાઓનું મૂલ્યાંકન કરવું અત્યંત અનિશ્ચિત અને સરકી જતાં અવલંબનો પર આધાર રાખવા જેવું છે અને આ કેસમાં સમાજના અભિપ્રાય અંગે અમે નિશ્ચિત થઈ શકતા નથી.

[આ પણ જુઓ બલરાજ વિ./એસ. સ્ટેટ ઓફ યુ.પી., ૧૯૯૪ ૪ એસ.સી.સી. ૨૯ અને જશુભા ભારતસિંગ ગોહિલ અને અન્ય, ૧૯૯૪ ૪ એસ.સી.સી. ૩૫૩]

સજા નિર્ધારણ નિર્વિવાદ રીતે ફોજદારી ન્યાયશાસ્ત્રનો એક ભાગ છે. વધુ મહત્વની બાબત એ છે કે મૃત્યુદંડ સંદર્ભોમાં સજા નિર્ધારણ સંબંધિત પ્રશ્નો ગંભીર વિચારવિમર્શની માંગણી કરે છે. આ સ્વરૂપના કેસોમાં સંકેતો અને કાનૂની મર્યાદાઓનું નિષ્પક્ષ મૂલ્યાંકન આવશ્યક બને છે.

ભારત સંઘ (યુ.ઓ.આઈ.) તથા અન્ય વિ. દેવેન્દ્ર રાય, ૨૦૦૬ ૨ એસ.સી.સી. ૨૪૩ માં, કોર્ટ માર્શલમાં બે સેનાના કર્મચારીઓના હત્યાજન્ય મૃત્યુનું કારણ બનવા બદલ અને અન્ય બેની હત્યા કરવાનો ઇરાદો રાખીને તેમને ગંભીર ઇજાઓ પહોંચાડવા બદલ આરોપીને મૃત્યુદંડ ફટકારવામાં આવ્યો હતો. વડી અદાલતે ફટકારાયેલ મૃત્યુદંડને યથાવત્ રાખ્યો હતો. તેમ છતાં, આ અદાલતે નોંધ્યું હતું :

"૮. ઉપર નોંધાયેલા નિર્ણયો પરથી જે નિષ્કર્ષ કાઢી શકાય છે તે એ છે કે, મૃત્યુદંડ જેવી અતિશય સજાનું પ્રદાન કરવું કે નહીં તે પ્રશ્નનો નિર્ણય કરતી વખતે, ભારરૂપ અને ઉપશમક પરિસ્થિતિઓની તુલનાત્મક યાદી તૈયાર કરવી આવશ્યક છે.

૯. હાલના મામલામાં, વડી અદાલતે તે કવાયત કરવાનો કોઈ પ્રયાસ કર્યો નથી અને કેસ અત્યંત વિરળમાં વિરળ શ્રેણીમાં આવતો નથી તેવી બાબતે અચાનક નિષ્કર્ષ પર આવી ગઈ છે. તે, ઉપર નોંધાયેલા નિર્ણયો માં આ અદાલતે પ્રતિપાદિત કરેલા સિદ્ધાંતોના સ્પષ્ટ વિરુદ્ધ છે. મુદ્દાને

નવી સિરેથી વિચારવા અને યોગ્ય સજા અંગે નિર્ણય લેવા માટે અમે આ મામલો વડી અદાલતને પરત મોકલવો યોગ્ય માનીએ છીએ. આ કવાયત માત્ર તે એક પાસા સુધી જ મર્યાદિત રહેવાની છે, કારણ કે વાંધાજનક ચુકાદામાં વડી અદાલતે પોતે જ નિષ્કર્ષ આપ્યો છે કે દોષારોપણ સંપૂર્ણપણે યોગ્ય હતું."

જ્યારે કોઈ અધિનિયમમાં મૃત્યુદંડની જોગવાઈ કરવામાં આવી હોય, ત્યારે જ્યાં સુધી તે અસંવિધાનિક ન ઠરે ત્યાં સુધી તેનો અમલ સંપૂર્ણપણે દૂર કરી શકાતો નથી. પરંતુ આ અદાલતની બંધારણીય પીઠના નિર્ણયને ધ્યાનમાં લેતાં, આ બાબતમાં આ અદાલતનો અધિકારક્ષેત્ર મર્યાદિત છે. મૃત્યુદંડ ફક્ત ત્યારે જ આપી શકાય જ્યારે અદાલતના મતાનુસાર, પ્રકરણ અતિ વિરલમાં વિરલ પ્રકારના પ્રકરણના વર્ણનને અનુરૂપ હોય. કયો પ્રકરણ અતિ વિરલમાં વિરલ ગણાશે તે દરેક પ્રકરણમાં ઉપલબ્ધ તથ્યપરિસ્થિતિના આધારે નક્કી કરવાનું રહે છે. અમે અગાઉ પણ અહીં નોંધ્યું છે કે, આ અદાલતની વિવિધ પીઠોએ, ભલે ગુનાઓ સ્વરૂપે સમાન હોય, તોય જુદા જુદા માપદંડો અપનાવ્યા છે. માત્ર એટલા માટે કે આ પ્રકરણમાં એ જ જોગવાઈ હેઠળના ગુનાઓ સામેલ છે, તે એકલું જ મૃત્યુદંડ અથવા ઓછી સજા ફરમાવવાના કોઈ એકરૂપ માપદંડ નિર્ધારિત કરવા માટે આધાર બની શકે તેમ નથી, કારણ કે તે માટે અનેક પરિબલોને ધ્યાનમાં લેવાની આવશ્યકતા છે. સ્પષ્ટ અને

નિશ્ચિત શબ્દોમાં કોઈ સજાની નીતિ સર્વોચ્ચ અદાલતે વિકસાવી નથી.
આપણે શું કરવું જોઈએ –

શું આ કેસના તથ્યોને આધારે આ કેસને અતિ દુર્લભમાંથી અતિ દુર્લભ કેસ ગણાવી શકાય? અમારા મત પ્રમાણે એવું નથી. ગુનાની અમલવારીની રીત ભયાનક હોઈ શકે. બિસ્વનાથને તે ગાઢ નિંદ્રામાં હતો ત્યારે મારી નાખવામાં આવ્યો હતો, પરંતુ અપનાવવામાં આવેલી પદ્ધતિને ફૂર કહી શકાય નહીં. હત્યા કરવા પાછળનું કારણ અલોકે નાથની ધનની લાલચ હતું, જે સ્પષ્ટપણે તેની દૂષિત આદતોના પરિણામે ઊભી થઈ હતી. અમારા મનમાં જરાય શંકા નથી કે તેને એવી પરિસ્થિતિમાં ધકેલી દેવાયો હતો જ્યાં તેને એવું લાગ્યું કે પોતાના ભાઈની હત્યા કરવાનો સિવાય તેની પાસે બીજો કોઈ વિકલ્પ નહોતો. ફરિયાદ પક્ષ એવો કોઈ પુરાવો રજૂ કરવામાં સફળ થયું નથી કે જે દર્શાવે કે અલોકે નાથ બિસ્વનાથ સાથે સારા સંબંધો જાળવી રાખતો ન હતો. ભાઈઓ વચ્ચે મકાનના વેચાણના પ્રશ્ન અંગે મતભેદ રહ્યો હોઈ શકે, પરંતુ આ બાબતે એક રીતે કે બીજી રીતે કહી શકાય તેવું અમારા સમક્ષ કંઈ નથી. અલોકે નાથને પૈસાની જરૂર હતી; બિસ્વનાથ, જે બેંકનો કર્મચારી હતો અને અવિવાહિત પણ હતો, કદાચ તેને તેવી જરૂર ન હતી. તેના મનમાં અન્ય વિચાર પણ રહ્યો હોઈ શકે, ઉદાહરણ તરીકે, તે પોતાના નિવાસસ્થાનને ગુમાવા માંગતો ન હતો. અલોકે નાથને ઘણી દૂષિત આદતો હતી, જ્યારે

બિસ્વનાથને એવી કોઈ આદત ન હતી. પરંતુ તેઓ લાંબા સમયથી એ જ મકાનમાં સાથે રહેતા હતા. તેઓ બન્ને પોતાના માતા-પિતાની સંભાળ રાખતા હતા. હકીકતમાં, અન્ય ભાઈઓ, એટલે કે અમર નાથ અને સમર નાથે જ તેમની માતા તેમજ અલોકે નાથ અને બિસ્વનાથ વિરુદ્ધ દાવો દાખલ કર્યો હતો, કારણ કે તેમને ભય હતો કે તેમની માતા તેમની તરફેણમાં મિલકત વસીયત કરી દેશે અને પરિણામે તેઓ તેમાંથી વારસાઈ હકથી વંચિત રહી જશે.

આ કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓમાં અમે પણ એ મતના છીએ કે અહીંના અપીલકર્તા વિરુદ્ધ કાવતરાનો કેસ ફરિયાદ પક્ષ સાબિત કરવામાં નિષ્ફળ ગયો હોવાથી, આ કેસને અતિ વિરલમાંથી અતિ વિરલ પ્રકારનો કેસ ગણાવી શકાય નહીં.

આખરી નિર્ણય

ઉપરોક્ત કારણોને આધારે, ફોજદારી અપીલ ક્રમાંક ૮૬૭-૮૬૮ ઓફ ૨૦૦૫, શિબ શંકર રોય ઉપનામ બાબુ રોય અને મમતા દત્તાના સંબંધમાં, તેમજ મૃણાલ દત્તા દ્વારા દાખલ કરાયેલ ફોજદારી અપીલ ક્રમાંક ૮૭૫ ઓફ ૨૦૦૫, મંજૂર કરવામાં આવે છે, અને તેમના વિરુદ્ધ આપવામાં આવેલ દોષિત ઠરાવવાનો ચુકાદો અને સજાનો આદેશ રદ કરવામાં આવે છે. અન્ય કોઈ કેસના સંબંધમાં તેમની જરૂર ન હોય તો તેમને તાત્કાલિક મુક્ત કરવામાં આવે.

ફોજદારી અપીલ ક્રમાંક ૮૬૭-૬૮ ઓફ ૨૦૦૫, આલોક નાથના સંબંધમાં, ભાગરૂપે મંજૂર કરવામાં આવે છે અને એ હદ સુધી કે તેના પર લાદવામાં આવેલી મૃત્યુદંડની સજાને આજીવન કારાવાસમાં રૂપાંતરિત કરવામાં આવે છે. સજાનો બાકીની ભાગ પણ ચથાવત્ રાખવામાં આવે છે.

ફોજદારી અપીલ નં. ૮૬૬/૨૦૦૫

અંશતઃ મંજૂર કરવામાં આવે છે અને ફોજદારી અપીલ નં. ૮૬૭-૮૬૯/૨૦૦૫ તથા ફોજદારી અપીલ નં. ૮૭૫/૨૦૦૫ મંજૂર કરવામાં આવે છે.

*The Translation of this judgment has been provided by M/s.
Hyperlink E-Solutions Pvt. Ltd.*

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: *The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.*